

C. van der Leest, De werkhouding van de predikant

Groningen 2024

Inhoudsopgave

Over het boek	2
I De persoon van de predikant	3
1 Een beetje geschiedenis	
1.1 De Bijbel	3
1.2 Na de bijbelse tijd	3
2 Groeiende aandacht voor de persoon van de predikant	
2.1 Maatschappelijke veranderingen	3
2.2 Het centraliseren van de persoon	4
3 Onjuiste aandacht?	
3.1 De predikant als postbode	4
3.2 De predikant als bedelaar	5
4 De persoon van de predikant onder druk	
4.1 De belasting van de predikant	6
4.2 Drukverlichting voor de predikant	6
4.3 Beperkingen van de bezinning	6
II De werkhouding van de predikant: diagnose en therapie	7
Inleidende opmerkingen	7
1 Hij draagt als mens verantwoordelijkheid; kernwoord: actief	
1.1 Diagnose: passiviteit	8
1.2 Therapie: actief verantwoordelijkheid dragen	8
2 Hij is een beperkt mens in een zondige wereld; kernwoord: nuchter	
2.1 Diagnose: wereldvreemdheid	9
2.2 Therapie: nuchter grenzen erkennen	9
3 Hij is een mens met tekorten; kernwoord: bescheiden	
3.1 Diagnose: op de tenen lopen	11
3.2 Therapie: bescheiden eigen tekorten onder ogen zien	12
4 Hij is een rechtvaardig-verklaard schepsel van God; kernwoord: vrij	
4.1 Diagnose: slaafse afhankelijkheid	15
4.2 Therapie: zich vrij weten van alle tirannie	17
5 Hij heeft een goddelijke opdracht; kernwoord: anders	
5.1 Diagnose: predikant-zijn als harnas	21
5.2 Therapie: zich laten stimuleren door z'n anders-zijn	22
6 Hij is geen eindverantwoordelijke solist; kernwoord: ontspannen	
6.1 Diagnose: lijden aan het messiascomplex	27
6.2 Therapie: ontspannen omgaan met de eigen deelverantwoordelijkheid	28
7 Hij is een op-de-ander-gericht mens; kernwoord: open	
7.1 Diagnose: gestoorde relatie met de ander	31
7.2 Therapie: openstaan voor de ander	32
8 Hij is een op-God-betrokken mens; kernwoord: afhankelijk	
8.1 Diagnose: verschaalde relatie met God	33
8.2 Therapie: zich afhankelijk opstellen tegenover God	34
9 De werkhouding van de predikant: een levenslang groeiproces	
9.1 Geen automatisch verlopend proces	35
9.2 Hulp bij het groeien in de werkhouding	36

Over het boek

In de media staan tegenwoordig herhaaldelijk berichten over predikanten die een opgeblazen ego hebben en als gevolg daarvan zich schuldig maken aan seksueel misbruik of manipulatief leiderschap en daardoor over de grens gaan van medewerkers en gemeenteleden. Veel minder vaak wordt bericht over het andere uiterste dat predikanten door een te kwetsbaar ego niet in staat zijn hun grenzen te bewaken en daardoor bezwijken onder hun werkdruk.

Dit alles geeft de noodzaak aan dat predikanten werken aan de vorming van hun geestelijke kwaliteiten, aan hun werkhouding als predikant. Alleen daardoor kunnen ze bereiken dat ze meer in balans gaan leven en weerbaarder worden tegenover ondermijnende invloeden op hun werk als predikant.

Hieraan zit uiteraard een psychologische kant maar in deze studie wil ik vooral luisteren naar de wijsheid die ons in de Bijbel en dan met name in het Nieuwe Testament wordt voorgehouden.

Dit boek is een samenvattende bewerking van een boek van mij uit 1997: "De stress de baas? Over weerbaarheid en werkdruk bij predikanten." ¹ In dat boek geef ik een verslag van een onderzoek dat ik heb laten verrichten onder predikanten uit de toenmalige Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) (sinds 2023 na een fusie: Nederlandse Gereformeerde Kerken).

In deze uitgave heb ik alle verwijzingen naar dat onderzoek weggelaten. Eveneens heb ik alle voetnoten verwijderd. Overigens blijf ik me ervan bewust dat ook deze versie van m'n boek alleen kon verschijnen dank zij dat vroegere onderzoek en dank zij wat andere auteurs over de predikant hebben geschreven. Daarnaast breng ik uiteraard m'n eigen ervaring in van vele jaren predikantschap in verschillende soorten gemeenten.

Deze studie bestaat uit twee hoofddelen.

In het eerste deel (I,1-5) breng ik de persoon van de predikant meer algemeen voor het voetlicht: dat er altijd al aandacht voor hem heeft bestaan; hoe deze aandacht door maatschappelijke veranderingen is toegenomen; waarom die aandacht vanzelfsprekend is; dat de predikant door z'n werk onder druk staat en steun nodig heeft.

In het tweede deel (II,1-8) ga ik nader in op de werkhouding. In het diagnose-deel van elk hoofdstuk wordt de werkhouding feitelijk en in het therapie-deel normatief gezien. Met andere woorden, in het tweede deel van m'n studie vraag ik me telkens af:

- Hoe gaan predikanten in de feitelijke praktijk met hun werk(druk) om? En:
- Hoe horen predikanten met hun werk(druk) om te gaan, of, minder normatief: welke werkhouding past bij Gods kinderen die tegelijk predikant zijn?

De studie sluit met twee onderwerpen af (II,9): een bezinning op de factoren die het groeien op het punt van de besproken werkhouding belemmeren en een pleidooi voor het gestructureerd begeleiden van (aanstaande) predikanten.

Al zijn de predikanten de eerste doelgroep van dit boek, dit wil niet zeggen dat dit boek alleen van waarde is voor kerkelijke werkers. Wat in deel II van deze studie aan de orde komt, is voor het overgrote deel ook van toepassing voor andere soorten werkers, in het bijzonder voor hen die net als predikanten veel met mensen in de weer zijn.

Daarom hoop ik dat ook niet-ambtsdragers profijt hebben van de bezinning in dit boek.

De bijbelteksten in deze uitgave zijn ontleend aan: 'De Nieuwe Bijbelvertaling'
© 2021 Nederlands-Vlaams Bijbelgenootschap, Haarlem/Antwerpen

---

¹ De tekst van dit boek is te vinden op m'n site, rubriek Publicaties-Boeken, no.7, zie: <https://www.corvanderleest.nl/publicaties/>.

Een verwant document staat in de rubriek Preken, no.4, waar ik negentien christelijke eigenschappen/kwaliteiten bespreek, daar groeipunten genoemd, zie: <https://www.corvanderleest.nl/preken/>.

I DE PERSOON VAN DE PREDIKANT

1 Een beetje geschiedenis

1.1 De Bijbel

Zolang er ambtsdragers zijn, is er belangstelling voor de persoon van de ambtsdrager. Die belangstelling heeft vaak alles te maken met de ervaring dat er spanning kan bestaan tussen persoon en ambt.

Al in het Oude Testament komt het voor dat mensen de kwaliteiten van de eigen persoon onvoldoende achten voor de zwaarte van het ambt. Zo blijkt Mozes zich aan z'n taak als Israëls leider te willen onttrekken door onder andere hierop te wijzen: "Wie ben ik?"; en: De Israëlieten "zullen me vast niet geloven"; en ook: "Ik ben geen goed spreker." (Ex.3:11; 4:1,10). Op dezelfde manier verzet Jeremia zich tegen z'n aanstelling als profeet door God eraan te herinneren: "Ik kan het woord niet voeren, ik ben te jong" (Jer.1:6).

Boeiend is hoe Mozes door z'n schoonvader Jetro ervoor gewaarschuwd wordt om toch niet door z'n werkdruk te bezwijken (Ex.13:14-26).

Ook in het Nieuwe Testament heeft men er weet van dat aan de persoon van de ambtsdrager beperkingen eigen kunnen zijn die hij als een belemmering kan ervaren voor de uitoefening van z'n ambt; niet voor niets spoort Paulus de jonge evangelist Timoteüs aan: "Sta niemand toe dat hij vanwege je jeugdige leeftijd op je neerkijkt" (1 Tim.4:12).

Ook fysieke hindernissen komen bij Paulus in beeld blijkens z'n aansporing aan Timoteüs: "Drink niet alleen maar water, doe er vanwege je zwakke maag en je andere kwalen wat wijn bij" (1 Tim.5:23).

1.2 Na de bijbelse tijd

Sinds de tijd van de Bijbel is de belangstelling voor de persoon van de predikant altijd aanwezig geweest. Tot de oudste en klassieke documenten op dit gebied hoort de "Pastorale Regel" die Gregorius de Grote aan het einde van de zesde eeuw schreef. Uit de tijd van de Reformatie dateert onder andere Zwingli's werk "De herder" uit 1525.

Wat Nederland betreft valt te wijzen op de gedetailleerde studie van H. Ravesteyn, "De Nazi-reër Gods tot den heiligen dienst toegerust", 1731.

De stroom van boeken betreffende de predikant is sindsdien onafgebroken doorgegaan. Daarbij valt een belangrijke verandering op te merken. Aanvankelijk wordt de aandacht voor de persoon van de ambtsdrager bepaald door de taken zoals die vanuit de gemeente op hem afkomen. Vanaf het Piëtisme en zeker in de twintigste eeuw wordt de persoon van de predikant ook als een zelfstandig thema behandeld, waarbij gekeken wordt naar z'n innerlijke situatie en z'n sociale vaardigheid.

Vanaf de tweede helft van de twintigste eeuw is nieuw dat bij het nadenken over de predikant gebruik wordt gemaakt van wat wetenschappen als sociologie en psychologie aan resultaten hebben te bieden. Dank zij de verbindingslijn tussen theologie enerzijds en sociologie en psychologie anderzijds is men in de praktische theologie ertoe overgegaan ook onderzoek te doen naar de praktijk van het functioneren van predikanten, en wel door leden van de beroepsgroep interviews af te nemen.

2 Groeiende aandacht voor de persoon van de predikant

2.1 Maatschappelijke veranderingen

Unaniem zijn scribenten over de predikant erover eens dat door de veranderingen in kerk en samenleving de taak van de predikant anders, zo niet zwaarder is geworden. Nu is het naar mijn oordeel moeilijk de manier waarop mensen vroeger de dingen beleefd hebben te vergelijken met de manier waarop ze de dingen vandaag beleven. Immers, bij alle continuïteit in ons mens-zijn is er ook veel discontinuïteit. Situaties van vroeger zijn voor ons vaak niet meer in-voelbaar. Daarom moeten we voorzichtig zijn met stellige uitspraken over het verleden.

Intussen kan niet ontkend worden dat de positie van de predikant door allerlei verschuivingen in kerk en samenleving veranderd is. Laat ik iets noemen:

- Toenemende secularisatie. De betekenis en de invloed van geloof en kerk in de samenleving neemt af. Dit proces wordt sterk bevorderd door de ontwikkeling van wetenschap en techniek.
- Toenemende mogelijkheden van opleiding en kennisverwerving. Het ontwikkelingspeil van gemeenteleden is toegenomen, waardoor zij zich minder afhankelijk voelen van de kennis van de predikant.
- Het beschikbaar zijn van snelle informatie door middel van de media. Deze media commentariëren en interpreteren vaak op een wijze die verschilt van het commentaar van de kerk.
- De urbanisatie. Hierdoor verliezen velen de traditionele groepsbinding van de kleine gemeente en de familie. Dit maakt het individu vrijer, zelfstandiger.

- Een veranderde relatie tussen leiders en geleiden. Oude machtsverhoudingen wekken verzet op. Op allerlei gebied zie je het streven naar inspraak en medezeggenschap. Het kerkelijke beeld van de herder en de kudde past dan ook niet goed meer bij de tegenwoordige situatie waarin mondige gemeenteleden zich niet of nauwelijks laten leiden.
- Afgenomen vertrouwen in kerkelijke leiders. Hoorden predikanten (en priesters) voorheen tot een beroepsgroep die algemeen vertrouwen genoot, de laatste decennia is dat vertrouwen sterk afgenomen. Dat hangt ongetwijfeld samen met de boven al genoemde secularisatie. Hier komt nog bij dat de laatste jaren vele voorgangers aan de kaak zijn gesteld wegens seksueel misbruik en/of machtsmisbruik, wat onvermijdelijk een negatief effect heeft op de waardering van de beroepsgroep als geheel.

2.2 Het centraliseren van de persoon

Diverse auteurs hebben de veranderde positie van de predikant onder woorden gebracht met deze kernzin: "Vroeger droeg het ambt de persoon, nu draagt de persoon het ambt."

Daarmee bedoelen ze: de predikant bezit geen vanzelfsprekende autoriteit meer, want hij kan z'n autoriteit niet meer afleiden van het instituut, of dat nu de kerk is of het ambt. De persoon met z'n kwaliteiten bepaalt de waarde die men aan het predikant-zijn toekent.

Ik realiseer me dat ik hier beschrijvend spreek over wat er op dit moment in de praktijk gaande is. Binnen de bijbelse visie op de predikant is het noodzakelijk eraan vast te houden dat het gezag van de predikant voortvloeit uit zijn goddelijke roeping door Christus, het Hoofd van de kerk (Kol.1:18). In hun opstelling tegenover hun predikant horen gemeenteleden dan ook te beginnen met loyaliteit tegenover hem. Op deze manier draagt het ambt de persoon.

Maar dit moet ons niet blind maken voor het feit dat de werkelijkheid (de dingen zoals ze feitelijk zijn) lang niet altijd klopt met de bijbelse visie (de dingen zoals ze hóren te zijn). Daarom is het begrijpelijk dat tegenwoordig kritisch gekeken wordt hoe de predikant daadwerkelijk functioneert. Hij moet z'n ambt waarmaken, gezag verwerven. De kerk is nu eenmaal allereerst in de predikant ervaarbaar; daarom hangt de geloofwaardigheid van kerk en geloof af van de persoon van de predikant. Mensen gaan af op zijn persoonlijke uitstraling en menselijke integriteit. Zo werkt het tegenwoordig.

Maar met dat de predikant op zichzelf is teruggeworpen en zich niet meer kan voegen in een bestaand patroon, moet hij zelf zorgdragen voor de invulling van z'n taak. Maar juist dat roept onzekerheid op, doordat de predikant in deze nieuwe situatie eigenlijk niet weet waar hij aan toe is; in sociologisch jargon: er bestaat bij hem rolonduidelijkheid. Het komt steeds meer aan op het draagvlak dat de predikant als beroepskracht, gelovige en mens in zichzelf vindt.

Nu kun je je afvragen: waarom opeens dat centraliseren van de persoon van de predikant? Vroeger was die persoon toch ook al present met z'n vreugden en moeiten? Ergens las ik dit verklarende beeld: "als het water zakt, komen de obstakels aan het licht." Dat wil zeggen: "Zolang het kader waarin de predikant werkt welomlijnd is, wordt hij niet gauw gehinderd door persoonlijke problematiek. Maar nu het water zakt, dat wil zeggen: het prestige van de kerk in de maatschappij afneemt, nu komt aan het licht dat er persoonlijke problematiek bij de predikant is die zijn identiteit bedreigt."

3 Onjuiste aandacht?

De persoon van de predikant is al meer centraal komen te staan; hij moet zichzelf waarmaken. Tegen deze slotsom van het vorige hoofdstuk zou bezwaar gemaakt kunnen worden (in de lijn van wat ik in 2.2 al aangaf): "Allemaal goed en wel, maar dat feit zegt nog niets over wat hóort te zijn. We moeten in onze benadering van de positie van de predikant ons toch niet laten leiden door sociologische beschrijvingen van de realiteit maar door bijbelse normen?"

Wie zo reageert, maakt naar mijn idee een te snelle overstap van het feit naar de norm. Eerst moet de vraag gesteld worden: het feit ligt er dat men vindt dat de predikant zich waar moet maken, maar maakt het in de ambtelijke praktijk wel iets uit wie en wat hij is? Pas daarna is de vraag aan de orde: mág het wel iets uitmaken wie of wat de predikant is? Beide vragen samen genomen: in hoeverre doet de persoon van de predikant féitelijk (zie 3.1) en in hoeverre doet hij normatíef (zie 3.2) ter zake?

3.1 De predikant als postbode

Eerst dan de kwestie: in hoeverre is de persoon van de predikant féitelijk van belang? Dat is nauwelijks een vraag voor hen die de predikant vergelijken met een brievenbesteller. Klopt die vergelijking, dan is de persoon van de ambtsdrager volledig irrelevant: het gaat om wat hij overhandigt. Wat hij daarbij als mens denkt of voelt, als christen al of niet gelooft, is buiten de orde. Een relatie met de inhoud van z'n boodschap alsook met de geadresseerde ontbreekt: hij is enkel intermediair voor een bericht dat een Ander, niemand minder dan God, heeft opgesteld en geadresseerd. In dat geval is het niet zinnig meer om zich bezig te houden met de persoon van de predikant, want dat leidt zomaar de aandacht af van de boodschap die hij heeft door te geven en van de Persoon van wie de boodschap afkomstig is.

Hier zit een belangrijke kern van waarheid in: de inhoud van de boodschap heeft voorrang boven onze subjectiviteit. Duidelijker nog: onze persoon levert geen inhoudelijke bijdrage aan de boodschap. Het betrouwbare daarvan is een feit onafhankelijk van de boodschapper. In die zin doet de boodschapper niet ter zake.

Toch kunnen we niet om de persoon van de boodschapper heen. Om bij Kierkegaard aan te sluiten: stel dat een clown, opgeschrikt door vlammen in het circus, rondrent met de angstkreet: "Brand!", geen mens die hem serieus neemt: je kunt z'n optreden enkel opvatten als een nieuwe komische "act".

Zo kan de persoon van de boodschapper de effectiviteit van de boodschap bevorderen of bemmeren. In communicatietermen gesproken: bij het uitzenden van de boodschap kan de zender ruis veroorzaken, waardoor de boodschap bij de ontvanger niet goed doorkomt. Bij het overdragen van de boodschap kan hij zelfs afbreuk doen aan de inhoud ervan: door z'n psychische gesteldheid (bijvoorbeeld depressiviteit), z'n theologische inzichten, z'n visie op wat de gemeente nodig heeft enz. kan hij dingen zeggen die niet stroken met de bijbelse boodschap. Ook kan het gebeuren dat het hem door z'n lichamelijke gesteldheid, bijvoorbeeld een spraakgebrek, onvoldoende lukt de juiste dingen op de juiste manier te zeggen.

Natuurlijk geldt ook het omgekeerde. De uitstraling van de predikant kan stimulerend inwerken op de bereidheid van gemeenteleden naar de boodschap te luisteren.

De invloed van de predikant op de overdracht van de boodschap kan dus een aangenaam maar ook een onaangenaam feit zijn. Maar of we het nu leuk vinden of niet, de conclusie kan niet anders zijn dan deze: de persoon van de predikant is van belang.

Dit feit kunnen we negeren. Maar dan zijn we goed beschouwd kinderlijk-magisch bezig; kinderen bezweren soms de voor hen angstaanjagende werkelijkheid door voor zichzelf telkens te herhalen: "Dat akelige bestaat niet!", in de hoop dát het dan ook niet bestaat. Of, met een theologische typering: we maken ons schuldig aan docetisme, waarbij de realiteit ontkend wordt.

Daartegenover geldt: van christenen mag je verwachten dat ze recht willen doen aan het geheel van de realiteit dat onder Gods bestuur tot stand is gekomen. Daarom zullen juist christenen ook dát feitelijke aanvaarden dat in hun ogen storend is.

Betekent dit dat ze zich bij de status quo neerleggen? Integendeel: juist wie de feiten aanvaardt, verschaft zich armslag om zich bezig te houden met het eventuele beïnvloeden van die feiten.

3.2 De predikant als bedelaar

Dan moeten we nu ingaan op de kwestie: in hoeverre is de persoon van de predikant normatief van belang? Om de relatie tussen hem en z'n boodschap aan te geven, wordt wel deze typering van de predikant gebruikt: hij is een bedelaar die een andere bedelaar vertelt waar brood te krijgen is.

Uiteraard kunnen we ervoor kiezen om deze typering enkel te zien als de beschrijving van een feit: "Zo zit de realiteit in elkaar." Ik kies voor deze benadering dat hiermee met name wordt aangegeven hoe de relatie tussen persoon en ambt hóórt te zijn. Uit die typering blijkt dan tweërlei:

- in de eerste plaats dat de predikant zelf betrokken dient te zijn bij z'n boodschap, sterker nog: hij hoort belanghebbende te zijn;
- wil hij de ander bereiken, dan moet hij daarnaast een lotgenoot zijn van degene tot wie hij z'n boodschap richt.

Juist om die twee redenen sorteert z'n boodschap effect bij z'n toehoorder.

Dit geeft duidelijk aan dat het ambt geen bovenpersoonlijk instituut is waarin de persoon verdwijnt. Het is met de persoon vergroeid. Het ambt is groter dan ik, maar de ambtsdrager ben terdege "ik".

Het is dan ook beslist onjuist dat het ambt de persoon wegduwt: de inschakeling van de mens depersonaliseert hem niet, betekent geen uitschakeling van de mens als mens. Ofwel: het ambt absorbeert de persoon niet; als het goed is, gaan ambt en persoon harmonieus samen. De persoonlijke identiteit ("Wie ben ik als uniek mens?") en de pastorale identiteit ("Wie ben ik als predikant?"), zijn met elkaar verweven. De bijbelse boodschap moet immers eerst door hoofd en hart van de prediker heen voordat ze de toehoorder bereiken kan.

In dit verband is verhelderend hoe Paulus in een emotionele brief als 2 Korintiërs aandacht geeft aan wat hij persoonlijk doormaakt (6:4-5; 11:23-28). Dat persoonlijke acht hij relevant omdat hij onder andere daarmee z'n ambt veilig stelt dat door de concurrentie aangevochten werd (10:12; 11:4-5,13; 12:11).

Waarom deze vervlochtenheid van persoon en ambt geldt? Op die manier gaat de Heilige Geest met mensen om: Hij schakelt hen voluit in. Het is waar, om aan te geven dat hij zich niet aan z'n taak kon onttrekken, zegt Jeremia ergens: "U was te sterk voor mij en hebt mij in uw greep gekregen" (Jer.20:7). Hiermee bedoelde hij niet dat Gods inschakeling van hem het karakter had van een verkrachting, waarbij hij als persoon met z'n mogelijkheden nergens was. Integendeel als er één profeet was die uiting gaf aan z'n betrokkenheid bij z'n boodschap, dan wel Jeremia (zie bijv. 9:1; 20:14-18). In 20:7 wilde hij alleen aangeven hoe weerloos hij stond tegenover Gods aandrang op hem om te blijven spreken, zie 20:8-9. De persoon en mogelijkheden van de predikant worden door de Gods Geest gemobiliseerd.

Dit wil overigens niet zeggen dat de mens onveranderd blijft (wanneer de Geest in en met mensen in de weer gaat, gebeurt er wat met hen). Maar waar het me hier om gaat is dit: de inschakeling van de ambtsdrager door de Geest is van die aard dat het uitoefenen van het ambt niet buiten de persoon van de ambtsdrager om gaat. Dat is de grootheid van de Geest: Hij kan de objectieve waarheid (die geldt onafhankelijk van onze instemming) overdragen via onze subjectiviteit met haar mogelijkheden én grenzen.

Wie recht wil doen aan de inhoud en effectiviteit van de boodschap, kan er dus ook normatief gezien niet omheen te rekenen met de boodschapper zelf. Nu de Geest werkt zoals Hij werkt, horen we aandacht te geven aan de psychische en lichamelijke gesteldheid, de theologische inzichten, de visie op de gemeente van de predikant, alsook aan de vraag welke positieve of negatieve invloed die aspecten van z'n persoon (kunnen) hebben.

4 De persoon van de predikant onder druk

4.1 De belasting van predikanten

In het vorige hoofdstuk is vastgesteld dat het reëel en ook wettig is aandacht te geven aan de persoon van de predikant. Deze aandacht is ook nodig gezien het feit dat er veel op predikanten afkomt. Hiervoor is al gewezen op hun veranderende omstandigheden en positie. Die maken het hun niet makkelijk hun plaats in te nemen in de gemeente, temeer niet omdat er vanuit de gemeente een grote verscheidenheid aan verwachtingen naar hen toekomt.

Ook hun werk zelf vraagt veel van hen. Allereerst is het een grote verantwoordelijkheid om als prediker week in week uit recht te doen aan Gods Woord en tegelijk aan de leefwereld van de gemeenteleden. Daarnaast worden ze in hun pastorale contacten vaak met ingrijpende situaties en vragen geconfronteerd.

Het is niet nodig dit hier nader uit te werken want zoveel kan duidelijk zijn: predikanten hebben een veeleisende taak. Het is daarom niet overbodig erover na te denken hoe hun de helpende hand geboden kan worden.

4.2 Drukverlichting voor predikanten

Er kan veel gedaan worden om de druk voor predikanten te verlichten. Er kan gewerkt worden aan meer duidelijkheid over wat hun taken precies omvatten en wat in een concrete gemeente speciaal van hen wordt verwacht. Bovendien kunnen hun nascholing en begeleiding worden geoptimaliseerd.

In deze studie beperk ik mij voornamelijk tot de werkhouding van de predikant. Bij de belasting van werkers is immers hun persoonlijkheid een belangrijke factor en eveneens de manier waarop ze hun werksituatie waarnemen en daarop reageren. Tot op zekere hoogte kan ingestemd worden met Epictetus: "Mensen worden niet in verwarring gebracht door de dingen, maar door de kijk die ze op de dingen hebben." Daarom wil ik in het vervolg uitgebreid ingaan op de manier waarop een predikant met zichzelf en z'n werk omgaat.

Bij de bezinning op deze werkhouding moeten we rekening houden met twee dimensies:

- De verticale dimensie: als gelovige en ambtsdrager is een predikant afhankelijk van God met zijn Woord. Dit van-buiten-komende Woord is – als het goed is – dank zij de Geest in hem werkzaam, zodat hij met Paulus kan zeggen: 'Christus leeft in mij' (Gal.2:20).

- De horizontale dimensie: als mens is een predikant afhankelijk van allerlei creatuurlijke wetmatigheden met hun grenzen en mogelijkheden, terwijl hij als zondaar beperkt is in z'n gehoorzamen aan God met zijn Woord.

Willen we rechtdoen aan de verschillende aspecten van de werkhouding van de predikant, dan is het noodzakelijk beide dimensies aan de orde te laten komen.

4.3 Beperkingen in de bezinning op de werkhouding

Voordat ik het in het tweede deel van deze studie ga hebben over de werkhouding moet ik twee beperkende opmerkingen maken.

a) Geen psychologische studie

M'n bedoeling is niet om de predikant psychologisch te bezien. Daarmee zeg ik niet dat ik psychologische gegevens wil negeren. Die zijn juist een bruikbare hulp om beter zicht te krijgen op de feitelijke werkhouding en kunnen bovendien op ideeën brengen over de normatieve werkhouding. Maar in m'n verhaal gaat het mij vooral om bijbelse gegevens en de praktische reikwijdte daarvan.

b) Geen verandering van de situatie

Ik realiseer me dat de problematiek bij predikanten niet is opgelost als zij tot een betere werkhouding zijn gekomen. Immers, daarmee zijn de stressoren uit hun werk nog niet verdwenen. Ook garandeert een goede werkhouding niet per definitie de nodige deskundigheid en vaardigheden. Intussen blijft het nastreven van een goede werkhouding de moeite waard: daardoor kan een predikant beter met de moeiten van z'n situatie omgaan; ook heeft hij dan wellicht meer spankracht om in die situatie desgewenst veranderingen aan te brengen.

II DE WERKHOUDING VAN DE PREDIKANT: DIAGNOSE EN THERAPIE

Inleidende opmerkingen

In dit tweede deel van deze studie wil ik me erop bezinnen wat het voor predikanten, in hun houding tegenover hun werk met z'n druk, concreet betekent: "U moet uzelf (...) veranderen door uw gezindheid te vernieuwen" (Rom.12:2).

Wie deze oproep oppervlakkig beluistert, kan zich afvragen: legt Paulus niet te veel nadruk op het cognitieve, als zou daar de beslissing vallen? Het valt niet te ontkennen dat zijn oproep een cognitieve kleur heeft. Toch is het onjuist te menen dat de apostel bij z'n lezers erop aandringt zich rationeel tot de orde te laten roepen, in de verwachting dat zij van daaruit verder veranderen. Bij hem zijn "zich veranderen" en "zich vernieuwen" realiteiten die alleen de Geest van Christus tot stand kan brengen (zie bijv. Rom.8:1-10). Anders geformuleerd: bij Paulus is het niet simpelweg de ratio die emotief inwerkt op het verdere functioneren van de mens, maar de Geest; Hij is het die de bevrijdende boodschap van de Bijbel een vernieuwend effect geeft op mensen.

Tegelijk geldt dat mensen hierbij wel hun eigen verantwoordelijkheid hebben. Al gaat de Geest in het leven van Gods kinderen onweerstaanbaar zijn gang, hún taak is het dat ze zich voor de bijbelse boodschap ópenstellen; aansluitend aan Paulus: hun "gezindheid" moet zich aan die boodschap gewonnen geven. Op deze verantwoordelijkheid voor hun "vernieuwing" doet Paulus in Romeinen 12 tegenover z'n lezers een beroep.

In het kader dáárvan wil ik in de volgende hoofdstukken predikanten het een en ander aanreiken. Zo wil ik mezelf en m'n collega's helpen bij de beleving van onze verantwoordelijkheid voor onze "vernieuwing" voor zover die onze houding tegenover ons werk betreft. De bezinning hierop zal dan ook met name cognitief van aard zijn, maar wordt gedragen door het geloof in Christus' Geest: op ons gebed wil Hij zo met ons doordenken bezig gaan dat dit helend gaat inwerken op heel onze persoonlijkheid.

Natuurlijk moeten we de macht van de zonde niet over het hoofd zien. Maar de Geest kan dwars door alles heen bereiken dat we het bevrijdende van bijbelse bezinning gaan ervaren. Zo krijgt cognitieve bezinning bij de gratie van de Geest een uitwaaiend effect op de verschillende kanten van onze persoon met als resultaat: grotere weerbaarheid.

Uit de aard van de zaak is de nu volgende bezinning toegesneden op de predikant, maar uit het vervolg zal blijken dat deze bezinning op veel punten eveneens van toepassing is voor andere werkers in met name contactuele beroepen. Het is voor predikanten nuttig dit feit op te merken: door hun vaak (noodgedwongen) solistisch opereren kan bij hen de gedachte postvatten dat zij in een volstrekt unieke situatie verkeren. Dit kan als gevolg hebben dat zij ook hun problemen als uniek ervaren, wat een gezonde omgang daarmee in de weg kan staan. Daarom kan het voor predikanten relativerend werken te weten dat ze veel van hun problemen met andere werkers delen.

In het volgende komen acht aspecten van de werkhouding van de predikant aan de orde. Elk hoofdstuk begint met een probleemstelling, voortgekomen uit het onderzoek dat ik heb laten verrichten (maar dat ik in dit boek heb weggelaten - zoals ik in de inleidende paragraaf "Over het boek" heb aangegeven). Dan volgen er twee paragrafen met aandacht voor respectievelijk de diagnose en de therapie; daarmee confronteer ik me met twee aspecten:

- het feitelijke: de werkhouding zoals die (bedoeld of onbedoeld) bestaat blijkens verschillende onderzoeksresultaten en persoonlijke observaties; en:
- het normatieve: de gewenste werkhouding zoals die kan worden afgeleid uit het bijbelse spreken over (gelovig) mens-zijn in een wereld waarin zonde en dood zich laten gelden.

In aansluiting op dit laatste formuleer ik in de opschriften van hoofdstuk 1-8 de acht aspecten van de werkhouding van de predikant in de vorm van een stelling, waaraan ik een kernwoord toevoeg.

Overigens, dat ik spreek over normativiteit heeft niet de bedoeling m'n verhaal een moralistisch karakter te geven, met de impliciete dreiging: "Zo moet het, en anders...!" Die acht normatieve uitspraken willen vóór alles de ogen ervoor openen hoe aanlokkelijk het is in de lijn van de bijbelse boodschap om te gaan met jezelf en je werk.

In de opsomming van de verschillende aspecten van de werkhouding van de predikant zit een zekere ordening: de eerste drie aspecten betreffen het zijn-in-de-wereld dat alle mensen gemeenschappelijk hebben (II,1-3); de laatste vier richten zich meer direct op het werk van de ambtsdrager (II,5-8), terwijl het vierde aspect op de grens ligt tussen beide (II,4).

Ik ben me ervan bewust dat niemand de beleving hiervan ooit volledig realiseert. Ook is waar dat je in de beleving van het ene aspect van de werkhouding, bijvoorbeeld door je karakter en/of levensgeschiedenis, verder kunt zijn dan in die van het andere aspect. We hebben hier psychisch en geloofsmatig te doen met een levenslang groeiproces, zie daarover hoofdstuk 9.

1 Hij draagt als mens verantwoordelijkheid; kernwoord: actief

Probleemstelling: beleeft de predikant (de structurering van) z'n werksituatie als iets dat door hem te beïnvloeden is?

1.1 Diagnose: passiviteit

Veel predikanten, maar evengoed andere bezige mensen, ervaren de pressie van hun werk min of meer als een natuurgebeuren: het komt van buitenaf óver hen en dit met zo'n dwingende kracht dat ze zich er moeilijk tegen kunnen verweren. Dé reactie op de informatieve vraag "Hoe gaat het met je?" is dan ook: "Ik heb het zo druk!" Maar als iemands werk bepaald wordt door wat van buitenaf naar hem toe komt, lijkt dat werk te bestaan uit een onsamenhangende reeks reflexen.

Typend voor deze lijdelijke houding is dat zo iemand het vermogen en de moed mist te kiezen en prioriteiten te stellen. Je kunt je zelfs afvragen of zo iemand wel echt leeft. Leven betekent immers dat je ten minste deels kunt beslissen over de manier waarop je de mogelijkheden van de eigen tijd invult. Het leven van wie geen tijd heeft, wordt geleefd door de pressie die hem van buitenaf aanstuurt.

Hoe dit ook zij, als iemand werkdruk passief ondergaat, zegt dat veel over de manier waarop hij met zichzelf en met z'n leven omgaat.

1.2 Therapie: actief verantwoordelijkheid dragen

Wie blijft steken in een lijdelijke opstelling tegenover werkdruk, negeert dat God ons geschapen heeft om verantwoordelijkheid te dragen. Na zijn scheppen van de mens heeft God hem immers een taak gegeven: "Bevolk de aarde en breng haar onder je gezag", wat God concreetiseerde door de mens op te dragen over de dieren te heersen (Gen.1:26-28) en de grond te bewerken (Gen.2:15). Dit alles wordt sinds jaren onder gereformeerden in Nederland aangeduid als het "cultuurmandaat". Het is hier niet ter zake om op de verschillende aspecten hiervan in te gaan. In dit verband is van belang dat God de mens in een bepaald opzicht tegenóver diens leefwereld heeft geplaatst. Op een beslissend punt maakt hij deel uit van die leefwereld: die is net als hij schepsel van God. Tegelijk geldt dat volgens Gods bedoeling de mens er niet mee mag volstaan de dingen op zich af te laten komen en die te ondergaan: hij heeft de taak op z'n leefwereld in te grijpen. Kortom, hij draagt verantwoordelijkheid.

Op ons onderwerp toegepast: het is in strijd met een wezenlijk aspect van ons mens-zijn als we onze werkdruk passief ondergaan als iets onvermijdelijks. Natuurlijk zitten er aan de werksituatie van een predikant aspecten waar hij machteloos tegenover staat (zie II,2). Maar die realiteit mag hem er niet toe verleiden zich lijdelijk op te stellen tegenover werkdruk. Een predikant die zich ervan bewust is dat hij Gods schepsel is en die ook weet heeft van z'n verantwoordelijkheid, grijpt sturend in op z'n tijdsbesteding. Al zal hij dat lang niet altijd bewust doen, toch bevraagt hij zichzelf en z'n situatie telkens kritisch, met als kernkwestie: wat is op dit moment m'n eerste taak en moet voorrang hebben? Wie zo z'n verantwoordelijkheid op zich neemt, is in staat een bewuste keuze te maken uit de bonte verscheidenheid van predikantstaken.

Op één punt wil ik dit iets uitwerken. Het komt nog al eens voor dat er zich botsende belangen voordoen tussen de verschillende levensterreinen van de predikant: het gezin, de gemeente, de vrijetijd annex hobby, om me tot deze terreinen te beperken. Stelt een predikant zich lijdelijk op tegenover de claims die op hem afkomen, dan wint doorgaans dat terrein waarvan hij geestelijk het meest afhankelijk is. Onbeantwoord blijft dan de vraag of in dat bepaalde geval het desbetreffende terrein terecht de voorrang krijgt. Om een voorbeeld te geven: een predikantsvrouw kan dwingend beslag leggen op haar man; ook kan een gemeente haar predikant vergaand opslokken. Dergelijke dwangsituaties ontstaan als een predikant de dingen óver zich laat komen. Hij kan zich daaruit bevrijden door z'n verantwoordelijkheid op zich te nemen. Dat betekent allereerst dat hij voor zichzelf ordening probeert aan te brengen in de onderlinge verhouding van de verschillende levensterreinen.

Persoonlijk kies ik dan voor de benadering dat die levensterreinen in een hiërarchische relatie tot elkaar staan: primair is het gezin van de predikant, secundair het predikantswerk in de gemeente en tertiair de vrijetijd annex hobby. Maar alle drie worden overkoepeld door wat God van hem vraagt. En wat vraagt God? Algemeen geformuleerd: dat hij recht doet aan z'n gezin, z'n gemeente en zichzelf.

Van daaruit kan een predikant er greep op krijgen of hij op een bepaald moment de voorrang moet geven aan de "lagere" claim boven de "hogere" claim. Concreet geformuleerd: bewust met de dingen omgaand kan helder worden dat het op een gegeven moment beter is voor een predikant tijd aan z'n gezin te besteden of zich te ontspannen dan om nog een pastoraal bezoek te brengen. Natuurlijk is een dergelijke afweging geen makkelijke zaak. Maar beslissend voor de houding van een predikant tegenover werkdruk is: hij is zich ervan bewust dat hij geroepen is telkens een afweging te maken.

Het is mensonwaardig slaaf te zijn van druk van buitenaf. Je dient niet reactief te zijn, alleen maar reagerend op wat uit de gemeente op je afkomt. Je kunt alleen een goed predikant zijn als je je verantwoordelijk weet voor (de vormgeving van) je eigen leven. En wie op proactieve manier het heft in handen durft te nemen, is in staat zich ook verder te bezinnen op z'n houding tegenover z'n werk.

2 Hij is een beperkt mens in een zondige wereld; kernwoord: nuchter

Probleemstelling: is het in het leven van de predikant geïntegreerd dat hij door de macht van de zonde per definitie werkt binnen smalle marges?

2.1 Diagnose: wereldvreemdheid

Van predikanten wordt wel eens gezegd dat ze wereldvreemd zijn. Daarmee wordt dan meestal bedoeld: doordat de beschermde sfeer van de studeerkamer en de gemeente hun leefwereld is, weten ze niet wat in de verdere wereld te koop is. Als gevolg hiervan zou hun benadering van praktische zaken vaak weinig aansluiten bij wat werkelijk speelt bij kerkmensen.

Voor zover ik dat kan beoordelen is deze kijk op predikanten in z'n algemeenheid niet reëel. Natuurlijk is waar dat ze met de niet-kerkelijke leefwereld heel weinig directe confrontaties hebben. Tegelijk doen zij door hun lectuur en vooral door hun pastoraat terdege veel ervaring op met wat er allemaal in het leven van mensen kan spelen. De predikant als wereldvreemde naïeveling is naar mijn overtuiging dan ook een mythe, al zijn er uiteraard individuen die aan dit beeld beantwoorden.

In dit hoofdstuk gaat het mij om een andere vorm van wereldvreemdheid, namelijk dat een werker onvoldoende rekent met grenzen van zichzelf en van z'n leefwereld. Zo iemand doet alsof z'n energie eigenlijk niet op kan, waarom hij qua inzet en uren onstuitbaar doorgaat. Daarnaast houdt hij in z'n werk er hoge idealen op na: wat betreft de zaken die op z'n agenda staan en de mensen tegenover wie hij een taak heeft, wil hij graag van alles en nog wat tot stand brengen. Daarbij zijn z'n verwachtingen hoog gespannen, vanuit de, meestal onuitgesproken gedachte dat de dingen grotendeels te controleren en maakbaar zijn.

Deze idealistische instelling typeer ik als wereldvreemdheid omdat die geen recht doet aan de realiteit van de eigen persoon en van de eigen leefwereld.

Uit onderzoek is komen vast te staan dat mensen met deze instelling bijzonder vatbaar zijn voor burn-out. Daarmee wordt meteen duidelijk dat het niet de zwakken zijn die opbranden, maar juist zij die zich met toewijding aan hun werk geven. Uit de aard van de zaak vinden we deze mensen vooral onder hen die hun opleiding net hebben afgesloten en met hun werk beginnen. Bij hun aantreden ervaren ze vaak een grote "praktijkschok": hun idealistische instelling blijkt keihard te botsen met de weerbarstige realiteit. Pijnlijk maar niet onoverkomelijk, als tenminste een positief leerproces bij hen ontstaat. Gelukkig gebeurt dat herhaaldelijk, met bij beginnende predikanten als gevolg dat ze in hun volgende gemeente voorzichtiger en meer bezonnen zijn. Een burn-out komt op gang als je ondanks de ervaren praktijkschok blijft vasthouden aan je idealistische instelling, maar evengoed als je je laat platwalsen door de harde realiteit en je een cynische instelling gaat aanmeten.

2.2 Therapie: nuchter grenzen erkennen

Willen werkers weerbaar worden, dan is het noodzakelijk een realistische kijk te ontwikkelen op de mogelijkheden van zichzelf en van het werkveld: geen naïviteit! Uitgerekend de Bijbel kan ons hierbij helpen. Daarin wordt ons immers met goddelijk gezag zicht gegeven op onszelf en onze leefwereld zoals die in werkelijkheid ervoor staan. En wat is de werkelijke stand van zaken? Kort gezegd dit: we zijn beperkte mensen in een zondige wereld. Nuchterheid hoort daarom bij de levenshouding van een christen en zeker van een ambtsdrager (verg. 1 Tim. 3:2; 2 Tim.4:5).

a) Grenzen

Wezenlijk voor ons staan in de wereld is dat we daadwerkelijk erkennen niet meer dan scep-sel te zijn. Dat lijkt een open deur, maar het zwichten van de mens in het paradijs voor satan, geeft aan hoe vatbaar hij is voor de verleiding: "U zult als God zijn." Daarom is het niet overbodig vast te stellen: we zijn geen God en beschikken niet over almacht. Maar dan moeten we ook niet doen alsof. Het creatuurlijke van ons betekent juist dat we in allerlei opzicht begrensd zijn. Concreet houdt deze situatie in: Onze energie kan op, waardoor het noodzakelijk is onze inzet te bewaken. Onze kennis en inzicht zijn beslist niet allesomvattend, waardoor we op talloze vragen geen antwoord hebben. Onze armen reiken niet ver genoeg om greep op alles te krijgen. We hebben onvoldoende macht om sturend op alle dingen in te grijpen.

Zoals God ons gemaakt heeft, kunnen we dus niet alles zijn en doen wat wij en/of anderen wellicht graag zouden zien (verg. Rom.7:19). Wie daar rekening mee houdt, zal elke neiging tot zelfoverschatting meteen de kop indrukken. We hebben geen enkele reden ons parmantig op te stellen, als zouden wij alles naar onze hand kunnen zetten.

Dat laatste is temeer een onmogelijkheid omdat ook onze leefwereld, met de mensen daarin, ons duidelijke grenzen stelt. Voor onze opstelling tegenover onze leefwereld is essentieel te weten dat we leven in de tijd na het rampzalige gebeuren uit Genesis 3. Die omstandigheid betekent een fundamentele beperking van onze mogelijkheden: de dingen voegen zich niet meer buigzaam naar onze vormende handen en zijn niet meer direct toegankelijk voor onze talige interpretatie, zoals daarvoor het geval was (zie Gen.2:15,19). God heeft nu eenmaal zijn vloek over de wereld uitgesproken.

Wat dat allemaal als effect heeft op onze wereld, is door ons niet te overzien. In elk geval is dit aanwijsbaar dat de wereld "doorns en distels" voortbrengt (Gen.3:17-18). Hiermee wordt aangegeven dat de werkelijkheid om ons heen weerbarstig is geworden.

Daar komt nog bij: ook de mensen uit onze leefwereld ondergaan de invloed van de zonde. Natuurlijk, binnen de gemeente is de vernieuwende kracht van Christus' Geest werkzaam, met als spectaculair gevolg dat christenen "een nieuwe schepping" (2 Kor.5:17) genoemd kunnen worden. In de bijbelse terminologie betekent dit dat ze geen "zondaren" meer zijn maar "rechtvaardigen" (Ps.1; verg. 1 Joh.5:18): ze leven niet meer als slaaf van de zonde maar in afhankelijkheid van hun God (Rom.6:11-14).

Maar tot aan Christus' terugkeer werkt deze vernieuwende kracht niet allesomvattend door (1 Joh.1:8-10; zie ook Dordtse Leerregels V,1, waarin de bijbelse boodschap op dit punt is samengevat). Daardoor blijven in ieder christelijk individu alsook in elke gemeente altijd overal spanningen bestaan tussen norm en feit.

Een predikant kan er niet onderuit dit te erkennen. Onvermijdelijk krijgt hij te maken met een discrepantie tussen wat er normatief gesproken eigenlijk zou moeten zijn en wat zich in de harde praktijk feitelijk voordoet. En die discrepantie blijkt vaak bijzonder hardnekkig te zijn, met als gevolg dat het effect van het pastoraat in het hier en nu zich niet uitstrekt tot en met de volkomen vernieuwing van het menselijk bestaan. Willen predikanten niet in krampachtigheid hun werk doen, dan dienen zij samen met hun gesprekspartner in de verwachting te leven van wat nog komen gaat. Er is daarom nuchterheid in de pastorale omgang geboden. Je mag niet verwachten dat de eigen inzet per definitie effect heeft voor het doen en laten van anderen, want dat betekent een onderschatting van de taaiheid en ingewikkeldheid van veel problemen.

Dit alles maakt duidelijk waarom onder andere een predikant nooit moet menen dat hij mensen en structuren onder controle kan krijgen en naar het door hem beoogde doel kan sturen: daar is hij zelf te beperkt voor, terwijl hij in z'n leefwereld en bij z'n medemensen onvermijdelijk op weerstanden stuit. Dat kan concreet betekenen dat een predikant er niet onderuit kan te aanvaarden dat allerlei problemen onoplosbaar zijn.

b) Geen berusting, wel nuchterheid

Het accepteren van deze gegevenheden betekent overigens geen berusting in de status quo en al helemaal niet in de invloed van de zonde. Christenen horen bij Christus en weten van het werk van Christus' Geest. Dat voorkomt bij hen gelatenheid tegenover onthutsende feiten. Want van Christus geldt dat Hij een afgedane zaak heeft gemaakt met de macht van de zonde en van de dood. De duistere machten zijn er nog wel, maar, las ik ergens, ze zijn aan de ketting gelegd als een kwade hofhond, die wel blaffen en ons bespringen maar ons niet meer vernietigen kan. Christus heeft ze van hun macht beroofd.

Zien predikanten in hun optreden op Overwinnaar Christus, dan leggen ze zich niet neer bij onthutsende feiten en laten ze zich daardoor niet inpakken. En dat temeer niet omdat ze geloven in de macht van Christus' Geest. Hierdoor zijn christenen per definitie erop uit grenzen te verleggen, in de hoop dat de realiteit al meer gaat sporen met wat God eigenlijk wil.

Maar waar het hier om gaat: ze houden bij voorbaat rekening met de mogelijkheid dat sommige grenzen op sommige momenten spijkerhard zijn en (voorlopig?) aanvaard moeten worden. Vandaar dat Prediker aanspoort: "Wees niet al te rechtvaardig" (Pred.7:16), wat ik uitleg als: wees niet rechtvaardiger dan God zelf. Nu Hij in zijn bestuur van alles het kromme een plaats geeft in de geschiedenis, moeten wij niet met fanatisme ons tegen dat gegeven verzetten. Natuurlijk is waar dat het rekening houden met dit gegeven niet mag doorschieten, in die zin dat we "door en door onrechtvaardig" worden (verg. Pred.7:17) en uit eigenbelang heel cynisch met het kromme gaan meedoen.

Geen fanatisme of cynisme maar realisme. Wat dat volgens Prediker wil zeggen? Op het juiste moment z'n onmacht erkennen tegenover het kromme, want: "Wie maakt recht wat Hij krom heeft gemaakt" (Pred.7:13). Vaak ontkomen we er niet aan de kromme dingen te nemen zoals ze zijn, ook al kunnen we daar onmogelijk blij mee zijn.

Deze realistische opstelling is niet makkelijk. Allereerst kan het erg pijn doen te merken dat iets kroms niet veranderbaar is. Dat Gods belofte van het nieuwe paradijs nog altijd onvervuld is, raakt verlangende mensen telkens weer. Daarnaast is lang niet altijd duidelijk wanneer en/of hoelang je er goed aan doet iets kroms als een feitelijk gegeven te aanvaarden. Het vraagt wijsheid om verantwoord te kunnen wikkelen en wegen.

Maar ondanks deze moeite is een realistische opstelling bevrijdend voor elke predikant of voor welke werker ook. Binnen die opstelling bestaat alle ruimte om een tomeloze inzet te hebben en er grote idealen op na te houden, want bij realisme hoort ook de wetenschap dat grenzen soms te verleggen zijn. Met realisme bedoel ik dus iets anders dan passiviteit en/of pragmatisme. Het gaat mij om kritisch realisme.

Maar tegelijk biedt die opstelling de bescherming om zichzelf voor onnodige teleurstellingen te bewaren. Bij realisme hoort immers met name dat iemand z'n inzet en idealen laat aansluiten bij onze aardse werkelijkheid, concreet gezegd: bij de beperkte mogelijkheden van zichzelf en van z'n leefwereld. Wie dat wereldvreemd nalaat, zal onvermijdelijk door de hardheid van het bestaan opbranden. Wie daarentegen in alle nuchterheid de eigen creatuurlijke grenzen alsook de weerbarstigheid van z'n leefwereld onder ogen ziet, behoudt de spankracht in beweging te blijven om zo mogelijk invloed uit te oefenen op de realiteit, hoe gering ook. Dit alles in de verwachting dat eens onze beperkte werkelijkheid vernieuwd wordt tot een perfecte werkelijkheid, de nieuwe wereld.

3 Hij is een mens met tekorten; kernwoord: bescheiden

Probleemstelling: is het in het leven van de predikant geïntegreerd dat hij altijd te maken heeft met z'n eigen tekorten?

3.1 Diagnose: op de tenen lopen

a) Oorzaken

Ambtsdragers heten in het Nieuwe Testament een paar keer 'voorgangers' (Hebr. 13:7,17,24), want ze hebben de taak de gemeente te leiden. Vanwege deze taak worden ze opgeroepen een "voorbeeld" te zijn voor de gemeente (1 Petr.5:3). In overeenstemming hiermee wordt van een oudste verwacht dat hij "onberispelijk" is, "vredelievend en vriendelijk". "Hij moet zijn huisgezin goed leiden en op een waardige manier gezag over zijn kinderen uitoefenen" (1 Tim.3:2-4).

Mogelijk ligt hier een verklaring voor het feit dat predikanten er soms moeite mee hebben hun tekorten te aanvaarden. Met deze tekorten bedoel ik dat ook in het leven van henzelf en van hun gezin allerlei kleinsmenselijks of zelfs normafwijkends kan voorkomen. Maar, vinden predikanten soms, vanwege hun plaats in de gemeente hebben ze toch een voorbeeldfunctie? Daarbij passen dergelijke tekorten niet. Het wordt dan ook als vanzelfsprekend ervaren hoge eisen te stellen aan zichzelf. De predikant moet van zichzelf een perfecte christen en zielenherder worden. En niet alleen dat, maar ook een perfecte echtgenoot, vader, collega. Met zijn verstand weet hij natuurlijk wel, dat deze volmaaktheid een onbereikbaar ideaal is, maar uit zijn gedrag blijkt dat hij er heimelijk naar streeft zo'n perfect mens te worden. Want zo hoort het toch: hij leidt een voorbeeldig leven, hij heeft een voorbeeldig geloof, hij heeft een voorbeeldige taakopvatting.

In deze veeleisende benadering van henzelf en hun gezin worden predikanten vaak bevestigd doordat naar hun idee ook de gemeente verwacht dat ze met hun gezin voorbeeldig zijn. Het is waar, de positie van de predikant is door allerlei maatschappelijke processen behoorlijk genivelleerd. Toch blijft hij met z'n gezin in de beleving van de meeste kerkleden een bijzondere plaats innemen in de gemeente. Daarbij past dat ook bijzondere eisen aan hem en z'n gezin worden gesteld. In veel gemeenten wordt de voorbeeldfunctie van de predikant onmiddellijk vertaald in voorbeeldig leven.

Nog een andere belasting legt de gemeente hem op: de predikant als super-gelovige. Wie er ook mag twijfelen, de predikant niet. En zo kan het voorkomen dat de predikant te horen krijgt: "Dat had ik van een dominee niet verwacht!", of dat z'n zoon wordt toegevoegd: "Dat jij als zoon van de dominee zoiets doet!"

Hier komt nog een complicerende factor bij: persoon en werk zijn bij de predikant nauw met elkaar vervlochten. Daarom is er vaak weinig ruimte om met twijfels in het eigen geloofsleven om te gaan. Ook als het van binnen leeg is, moet de predikant voorgaan in gebed, een kerkdienst voorbereiden, iets uitstralen in een groep mensen enz. Vandaar dat hij het soms amper waagt zichzelf er rekenschap van te geven hoe z'n persoonlijk geloof, z'n relatie tot God, z'n zingeving van het leven er feitelijk uitzien. Immers, komt hij als persoon al te negatief voor de dag, dan betekent dat voor zijn besef zomaar dat (het effect van) z'n werk in gevaar komt. Een extra reden om voorbeeldig te zijn.

b) Gevolgen

Het bovengenoemde maakt begrijpelijk waarom predikanten soms het idee hebben dat ze zich allerlei kleinsmenselijks en normafwijkends niet kunnen veroorloven. Als gevolg hiervan gebeurt het soms dat ze zich afsluiten voor wat er feitelijk speelt:

- op religieus gebied kan er bij hen twijfel bestaan aan de bijbelse waarheid, moeite met aspecten van de Bijbel, boosheid om Gods bestuur, vreugdeloosheid over Gods beloften;
- op algemeen-menselijk vlak kunnen ze last hebben van: angst voor ziekte en dood, overspelige begeerte, verdriet over gebeurtenissen, onzekerheid over hun kwaliteiten en prestaties, wrevel tegenover hun kerkenraad of collega;
- in hun gezin kunnen spanningen gaande zijn, doordat de eigen vrouw de claim van de gemeente niet meer kan verdragen of doordat kinderen in de puberteit zitten of andere keuzes maken.

Als een predikant zich hiervoor afsluit, kan dat op verschillende manieren gebeuren:

- Gevoelens en gedachten die als negatief worden ervaren, worden zoveel mogelijk door hem onderdrukt, en wel vanuit de overweging: "Twijfel, kwaadheid, angst, overspelige begeerte horen toch niet?" Vaak valt dit verdringen niet mee, doordat de gesprekscontacten die hij heeft door hun existentieel karakter veel bij hem kunnen oproepen.
- Komt iets negatiefs van de eigen persoon of van het gezin naar buiten, dan wordt het door hem ontkend: "Hoezo: ik kwaad/bang/fout? Hoe kom je dáárbij?" Ook kan hij ertoe overgaan te bagatelliseren: "Toegegeven, er zijn problemen, maar laten we niet overdrijven!"
- Ten slotte spreekt hij vrouw en kinderen aan op hun relatie met zijn functie: "Nu ik predikant ben, kunnen jullie dat niet maken!" Op deze manier probeert hij van z'n gezin een etalage te maken van de christelijke zede; z'n gezin wordt dan een kerk in het klein, een model voor anderen.

Een predikant die zich zo opstelt, loopt in feite op z'n tenen. Met al z'n goede bedoelingen doet hij zich mooier voor dan hij per definitie als mens is. Wat hij werkelijk gelooft, denkt, wil, voelt, is hem in feite onbekend. Door z'n opstelling bezweert hij zichzelf en z'n gezinsleden te zijn zoals hij vindt dat zij met z'n allen zouden moeten zijn. Hiermee wurmt hij z'n hele gezin in een harnas, waardoor ze (net als David in Sauls harnas, 1 Sam.17:38-39) niet meer de vrijheid hebben zichzelf te zijn.

Onvermijdelijk heeft dit een negatief effect op z'n contacten met gemeenteleden. Voor zo'n predikant is dit waarschijnlijk een opmerkelijke constatering, want waarom streeft hij voorbeeldigheid na? Hij praat zichzelf ongetwijfeld aan dat hij door z'n voorbeeldige opstelling beoogt de zaak van het evangelie door de eigen persoon geloofwaardig of ook aantrekkelijk te maken. Natuurlijk is de persoon van de predikant van belang voor de overdracht van de boodschap. Maar onverwerkte, verdrongen gevoelens blokkeren de communicatie met anderen en met zichzelf. Zo loopt hij gevaar zichzelf te overschreeuwen omdat hij bij anderen niet kan verdragen wat hij bij zichzelf verdringt. Of hij gebruikt het contact met gemeenteleden om via hen tot bevrediging te komen van z'n onvervulde verlangens.

3.2 Therapie: bescheiden eigen tekorten onder ogen zien

Alleen al ter wille van z'n optreden als predikant is het noodzakelijk dat de predikant leert omgaan met zichzelf, met z'n vragen, z'n eigenaardigheden, z'n geloof en ongeloof. Als er één boek is dat het kleinmenselijke en normafwijkende van voorgangers onder ogen ziet, dan wel de Bijbel.

a) Tekorten bij bijbelse voorgangers

Opvallend is hoe de Bijbel over David schrijft. Hij wordt getypeerd als "de man naar Gods hart" (1 Sam.13:14; verg. Hand.13:22). Binnen het gedachtepatroon van 3.1 zou je verwachten dat alleen maar positief geschreven zou worden over deze voorganger. Integendeel: Davids wandaden tegenover Batseba en Uria worden breed uitgemeten (2 Sam.11); ook z'n onwijze optreden tegenover Amnon en Absalom wordt niet verheimelijkt (2 Sam.13-14); ten slotte geeft David in z'n psalmen heftig uiting aan een scala van emoties, waarbij hij zichzelf niet spaart.

Dezelfde openheid treffen we aan inzake voorgangers als Petrus en Paulus. Van dezelfde Petrus die oudsten oproept voorbeeld te zijn voor hun "kudde" (1 Petr.3:3), wordt vermeld dat hij Christus tijdens diens proces verloochend heeft (Joh.18:15-18,25-27) en dat hij later gefaald heeft tegenover heidenen die christen waren geworden (Gal.2:11-14). En wat Paulus betreft: enerzijds is sprake van z'n oproep z'n voorbeeld te volgen (Fil.3:17; 2 Tess.3:9); anderzijds wordt verhaald hoe hij Christus' gemeente fanatiek heeft vervolgd (Hand.8:3; 9:1-2).

b) Eigen tekorten erkennen

Alleen al deze vermeldingen geven al duidelijk aan dat de taak van voorgangers voorbeeld te zijn, geen aansporing betekent op hun tenen te gaan lopen. Ze hoeven zich niet beter voor te doen dan ze zijn. God weet hoe wij, mensen van na Genesis 3, er in feite aan toe zijn: in allerlei opzichten behept met tekorten. Zo zijn onze gevoelens niet optimaal: ze kunnen storend inwerken op ons functioneren (verg. Ps.39:2-4b). Van ons hart geldt dat het "onbetrouwbaar" en "onverbeterlijk" is (Jer.17:9); ook moeten we het erkennen: "Er is geen mens die het goede doet, zelfs niet één" (Rom.3:12).

Als de Bijbel ons dit voorhoudt en dit bovendien illustreert met z'n onthullende geschiedenissen over voormannen als David, Petrus en Paulus, dan moeten ook predikanten daaruit conclusies trekken voor hun opstelling. Er is geen enkele reden het kleinmenselijke en normafwijkende bij zichzelf en hun gezin weg te stoppen. Het is nu eenmaal een feit: "Wij zijn slechts een aarden pot voor deze schat" (2 Kor.4:7a): wie het evangelie doorgeven zijn kwetsbare mensen. Als een predikant daarvan diep doordrongen is, is dat te merken in z'n opstelling tegenover zichzelf, z'n omgeving en z'n gezin.

De opstelling tegenover zichzelf

Allereerst zal hij het bestaan van het kleinmenselijke en normafwijkende bij zichzelf erkennen. Door zelfkennis krijgen we vroeg of laat te maken met de schaduw van het eigen bestaan. We moeten daarom leren ons kwetsbaar en open op te stellen en niet langer ontkennen dat er iets mis is. Vaak zal iemand het als bedreigend ervaren te merken dat er twijfel, kwaadheid, angst of overspelige begeerte bij hemzelf leeft. Maar juist als hij dat onder ogen ziet, krijgt hij de mogelijkheid te analyseren wat er gaande is en kan hij ermee aan de gang gaan. Om trouw te blijven aan de eigen gevoelens is in pastorale contacten daarom niet alleen de vraag "hoe is het met jou?" van belang, maar ook: "hoe is het met mij?" Ofwel: een predikant moet zich bewust zijn van de gevoelens die een gesprek bij hem oproept.

De opstelling tegenover de omgeving

Daarnaast zal zo'n predikant niet moeilijk doen tegenover z'n omgeving: wat hem betreft mag die het merken dat bij hem en z'n gezin lang niet alles model verloopt. Uiteraard kan hij het gevoel hebben dat hij afgaat, als hij kwaadheid, angsten of fouten moet toegeven. In feite geeft dat hem ruimte mens te zijn onder de mensen. Hierbij hoort dat hij openstaat voor kritiek en vatbaar is voor correctie. Hiermee bedoel ik overigens niet dat een predikant met z'n schaduw te kóóp moet lopen. In hun contact met hem gaat het kerkmensen immers niet om zijn "ik": zo belangrijk is hij niet. Maar zeker als hij op z'n schaduw aangesproken wordt, hoeft en moet hij die niet ontkennen. Bovendien, hij kan het functioneel maken in z'n pastoraal optreden dat hij mens is van vlees en bloed. In de zondagse preken kan hij het kleinmenselijke en normafwijkende van hem opnemen als, voor de gemeente herkenbare, tegenstem; in het pastoraat stelt zijn door hem erkende schaduw hem in staat mee te voelen met z'n gesprekspartners, zónder de kramp dat hij eigenlijk beter moet weten. Kortom: het is van belang dat de gemeente merkt en weet dat de predikant een van hen is.

De opstelling tegenover het gezin

Een predikant die ervan doordrongen is 'aarden pot' te zijn, zal het zichzelf niet toestaan z'n gezin in een keurslijf te dwingen ter wille van zijn, al of niet vermeende, goede naam. Een dergelijk, niet slechts patriarchaal maar in feite dictatoriaal optreden heeft al heel wat schade bij predikantskinderen aangericht. Uiteraard ziet iedere vader het graag dat hij met z'n gezin overeenkomstig zijn maatstaven goed voor de dag komt. Maar nooit mag dit verlangen hem ertoe verleiden z'n gezinsleden iets op te dringen waarvoor ze zélf niet kiezen. En zeker moet elk sturen van hem losstaan van zijn functie. Niet alleen als vader maar evengoed als predikant moet hij het respecteren dat z'n gezinsleden, om trouw te blijven aan henzelf, eigen keuzes maken.

c) Voorbeeld zijn

Nu zou de vraag gesteld kunnen worden: wat blijft er op deze manier over van de taak van ambtsdragers een voorbeeld te zijn voor de gemeente?

Allereerst kunnen we de vraag stellen of voorbeelden nog wel passen in onze cultuur met haar mondige mensen. Volgens mij staat buiten discussie dat voorbeelden nog altijd onmisbaar zijn. Zo is het een feit dat waarden waarop iemand zich oriënteert, nooit als abstracte systemen op hem afkomen. Ze concretiseren zich altijd in bepaalde personen, met name in het voorbeeld van de ouders, de leraren, de opinieliders of vrienden van dezelfde leeftijd.

Vanwege z'n bijzondere positie heeft ook de predikant de mogelijkheid voorbeeld te zijn. Pas in zijn persoon wordt aanschouwelijk wat christelijk weten, willen en handelen kunnen betekenen.

Afgezien van het pedagogische nut van voorbeelden, is het duidelijk dat in het Nieuwe Testament ambtsdragers opgeroepen worden een "voorbeeld" te zijn voor de gemeente (1 Petr. 5:3). Zo spoort Paulus Titus aan: "Geef zelf met goede daden het voorbeeld" (Tit.2:7), terwijl Timoteüs wordt gestimuleerd: "Wees voor de gelovigen een voorbeeld in wat je zegt, in je levenswijze, in liefde, geloof en zuiverheid" (1 Tim.4:12).

Zoals ik in het begin van 3.1 over de diagnose al heb laten uitkomen, heeft dit spreken van voorbeeld-zijn in de beleving van velen een perfectionistische kleur: wie als christen, als predikant een voorbeeld is, wordt daarmee in feite aangeduid als een gelovige die door eigen inzet aan hoge eisen voldoet.

In het Nieuwe Testament wordt anders over voorbeeld-zijn gesproken. De hierbij gehanteerde term is 'typos'. De letterlijke betekenis hiervan is: de zichtbare afdruk van een slag (verg. het woord typen). Een voetafdruk heet bijvoorbeeld een typos.

Waarom heten bepaalde christenen dan ook typos, model voor andere gelovigen? Om wat met hen dank zij Gods gunst gebeurd is, ofwel: omdat zij een uitstekende, scherpe afdruk vormen van Gods werk. Aan hén kun je zien, wat God van zondige mensen kan maken. Een christen kan zichzelf dus niet tot een voorbeeld of modelchristen opwerken. Het woord typos is geen actief, maar een passief begrip. Je kunt slechts een afdruk zijn van wat Gód doet.

Hiermee strijdt niet dat met name voorgangers ópgeroepen worden "voorbeeld" te zijn (zie weer: 1 Tim.4:12; Tit.2:7; 1 Petr.5:3). Rekening houdend met deze benadering worden voorgangers daarmee in feite aangespoord: "Laat het aan je omgeving merken hoe God vernieuwend in je leven bezig is." Hieruit blijkt dat het voorbeeld van de predikant eigenlijk dubbelzinnig is: hij wijst naar zichzelf, maar nog meer boven zichzelf uit.

Op deze manier is de angel van het perfectionisme uit het voorbeeld-zijn weggehaald. Het gevolg hiervan is dat "voorbeelden" ruimte hebben ook te laten merken dat Gods vernieuwing van hun leven nog geen eindpunt heeft bereikt. De omgeving van een predikant mag het weten van hem dat hij, net als zij, als christen onderweg is. Voorbeeld-zijn houdt zo meer in dan dat alleen het positieve van iemand voor het voetlicht komt. Het betekent evengoed dat een predikant blijkbaar weet heeft van het kleinmenselijke en normafwijkende in het bestaan van hemzelf en van z'n gezin. Want daarmee geeft hij uiting aan het besef dat hij en z'n gezin net als wie ook in de gemeente uit de vergeving leven moeten.

Samengevat: een predikant is een voorbeeld als hij met al z'n kennelijke moeiten en gebreken gericht op God leeft.

Vandaar dat de apostel Paulus op de ene plaats z'n lezers frank en vrij oproept zijn voorbeeld te volgen (zie weer: Fil.3: 17; 2 Tess.3:9), terwijl hij op andere plaatsen melding maakt van z'n schaduwzijden: hij noemt z'n vroegere vervolging van de christelijke gemeente (1 Kor.15:9; Gal.1:13; is z'n wroeging daarover soms Paulus' "doorn in het vlees" uit 2 Kor.12:7?); ook vertelt hij hoe hij zich eens zwak, angstig en onzeker voelde (1 Kor.2:3). De gelovigen die hem als voorbeeld moeten aanhouden, mogen weten dat niets kleinmenselijks en normafwijkends Paulus vreemd is.

In deze stand van zaken zit goddelijke didactiek. We staan er niet vaak bij stil, maar het blijft opmerkelijk dat God het uitdragen van het evangelie niet heeft toevertrouwd aan perfecte engelen maar aan kwetsbare mensen met hun tekorten. Zo kan het voor iedereen helder zijn: "Het dwaze van God is wijzer dan mensen, en het zwakke van God is sterker dan mensen" (1 Kor.1:25), ofwel: Gods "kracht openbaart zich juist ten volle wanneer iemand zwak is" (2 Kor.12:9). Dat brengt ontspanning voor ambtsdragers: ze zijn terecht bescheiden omdat hun voorbeeld-zijn samengaat met tekorten (verg. 1 Tim.3:3). Toch hoeven ze niet krampachtig alles op alles te zetten om perfect te zijn, uit angst dat ze misschien de weg van Gods Geest blokkeren. In dat geval overschat je de werking van de eigen persoon. Juist omdat het evangelie ("schat") door beperkte mensen ("aarden potten") wordt doorgegeven, kan voor iedereen duidelijk zijn: het effect van de boodschap komt van God en niet van ons (2 Kor.4:7). Dit alles geeft aan dat de taak voorbeeld te zijn wel een grote verantwoordelijkheid meebrengt voor de betrokkenen, maar hen toch niet opjaagt tot doodvermoeiende prestaties. Ze hoeven hun kleinheid niet voor zichzelf en anderen te verstoppen. Tegelijk mogen ze erop vertrouwen dat God dwars door al onze kleinheid heen zijn doel bereikt.

d) Integer zijn

Blijkens het bovenstaande blijft er altijd een zekere spanning bestaan tussen wat iemand mee door z'n tekorten is en zoals hij normatief gezien zou moeten zijn. Zolang Christus nog niet terug is, is deze spanning een onontkoombare realiteit.

Nu bestaat het gevaar dat die spanning vermindert doordat de ene pool, de norm, al meer naar de achtergrond verdwijnt. In dat geval zijn de tekorten zo dominerend dat die fundamenteel afbreuk doen aan iemands christen-zijn. Houdt zo iemand toch z'n taak als voorganger van een gemeente, dan komt zo iemand onvermijdelijk tot onwaarachtigheid.

Daarmee doel ik op de mogelijkheid dat een predikant innerlijk niet meer instemt met z'n boodschap en/of dat z'n gedrag daar haaks op staat. Een eerste stap op weg naar onwaarachtigheid kan minder belangrijke zaken (adiafora) betreffen, bijvoorbeeld zondagsbesteding. Het gebeurt immers dat predikanten in reactie op vragen van catechisanten dingen zeggen omdat ze menen daartoe verplicht te zijn als predikant en/of vanwege de verwachtingen van de gemeente - terwijl ze daar als persoon niet achterstaan. Het eindpunt kan heuse onwaarachtigheid zijn: disharmonie tussen persoon en boodschap.

Ik pleit daarom voor integriteit. Daarmee bedoel ik dat er congruentie bestaat tussen de boodschapper en z'n boodschap. Het is waar: nooit zal het innerlijk en/of het gedrag van een predikant compléet sporen met z'n boodschap. Maar er bestaat congruentie als een predikant in z'n algemeenheid kan verklaren: "Ik bleef vertrouwen, daarom kon ik spreken" (verg. 2 Kor.4:13). In dat geval zal hij met Paulus de discrepantie tussen de door hem uitgedragen boodschap en z'n eigen persoon als pijnlijk ervaren (zie Rom. 7:15-25). Ook dan is hij integer. Daarvan is bij hem dus sprake als hij, met al z'n 'ja-maars', gegrepen is door z'n boodschap. Ter wille van z'n geloofwaardigheid moet het, ondanks alle mogelijke kanttekeningen, te merken zijn dat wat hij zegt z'n persoonlijk eigendom is; hij moet zelf van de waarheid van het evangelie overtuigd zijn, zich daardoor persoonlijk aangesproken voelen.

Waarom deze integriteit zo belangrijk is? Allereerst voor de predikant zelf. Een integer predikant beseft het: uiteindelijk (s)preekt hij ook, stimulerend en corrigerend, tot zichzelf. Deze integriteit is bovendien onmisbaar met het oog op zijn contacten: pas wie zelf overtuigd is, kan ook voor anderen overtuigend zijn. Het gezag van het ambt moet dan ook mede gedragen worden door wat van de ambtsdrager uitgaat. Maar daarmee gaat samen dat de predikant bescheiden eigen tekorten onder ogen ziet.

4 Hij is een rechtvaardig verklaard schepsel van God; kernwoord: vrij

Probleemstelling: heeft het afdoende invloed op het zelfbeeld en optreden van de predikant dat God z'n Schepper is en dat Hij hem bevrijd heeft van slavernij?

4.1 Diagnose: slaafse afhankelijkheid

Soms bestaat er bij predikanten een te grote afhankelijkheid. Zo laten ze zich soms tiranniseren door innerlijke drijfveren of door, al of niet vermeende, druk van buitenaf. Een dergelijke slaafse afhankelijkheid heeft bepaald geen positief effect op de persoon en het werk van een predikant. Daarom is het goed de verschillende aspecten van dit probleem nader onder ogen te zien.

a) Prestatiegericht leven

Het is een erkend feit dat onze samenleving doortrokken is van het prestatiedenken: in hoe verre je iemand aanvaardt en waardeert, wordt grotendeels bepaald door diens kwaliteiten en/of activiteiten.

Deze benadering komen we tegen op talloze gebieden. Wie werkloos of arbeidsongeschikt is, wordt door anderen én zichzelf als minder waard beschouwd: hij/zij valt buiten onze prestatiekaders. Ook onder christenen wordt de waarde van de ander vaak afgemeten naar wat hij/zij beroepsmatig of kerkelijk doet. In dezelfde lijn ligt dat schoolrapporten een cijfermatige waardering geven van wat de leerlingen aan resultaten behaald hebben.

Het gevolg van dit prestatiedenken is dat veel mensen bij zichzelf een "innerlijke slavendrijver" op de troon hebben gezet. Daarmee bedoel ik de, haast gepersonifieerde, tirannieke drang om altijd maar te presteren, en wel met de bedoeling om zo aan de eigen hoge maatstaf te beantwoorden.

Nu dit ons leefmilieu is, verbaast het niet dat het prestatiedenken bij gelovigen evengoed voorkomt in hun relatie met GóD. Dan hebben ze het idee dat ze mee door hun inzet zich bij God in de gunst moeten werken. Natuurlijk hebben ze er weet van dat Gods geschenken gratis zijn. Intussen blijft door hun hoofd spoken: "Gods gunst is toch voorwaardelijk en zijn verbond met ons kent toch allerlei eisen?" Geen wonder dat christenen die innerlijke slavendrijver soms aanzien voor God zelf: Hij wil het dat ik me tot het uiterste inzet en naar de volmaaktheid streef.

Juist predikanten zijn extra vatbaar voor deze benadering. Zij hebben bij hun bevestiging immers beaamd: "Ik weet mij door God tot mijn taak geroepen." Wordt deze goddelijke roeping in een prestatiekader gezet, dan wordt God zelf onvermijdelijk gemaakt tot een veeleisende en dan ook bedreigende opdrachtgever, die ons altijd op de hielen zit. Het kan duidelijk zijn: een dergelijke benadering kweekt scrupuleuze predikanten, mensen die niet gauw tevreden zijn met wat ze doen en die zichzelf amper rust gunnen. Maar hoe zij zich ook inspannen, de perfectie blijft buiten bereik. En toch gaan deze predikanten ermee door naar de volmaaktheid te streven, al is het veelal heimelijk. Het gevolg is dat hun werk dwangmatige trekken krijgt.

Hiermee gaat samen dat ze telkens het gevoel hebben te falen, met als resultaat: een slecht geweten, een chronisch schuldgevoel. Zo gebeurt het telkens dat predikanten zich vanwege hun agenda tegenover anderen verontschuldigen. Ook maken ze zichzelf herhaaldelijk verwijten, want ze ervaren een kloof tussen wat ze in feite doen en wat ze naar hun idee eigenlijk zouden moeten/kunnen doen.

Alleen, het blijft voor de betrokkenen onduidelijk tegenover wie ze schuldig zijn, want tegenover wie falen ze eigenlijk: tegenover God, tegenover zichzelf en/of tegenover de ander? Ergens las ik: "Het is goed te onderscheiden tussen het superego (de irreële, bestraffende, opjagende, verkrampende stem van binnen) en anderzijds God en het gezonde geweten." Schuldgevoelens kunnen dan ook tweërlei oorzaak hebben: een tiranniek superego of werkelijke schuld. In m'n eigen terminologie: het is vooral hun falen tegenover de eigen hoge maatstaf dat bij predikanten schuldgevoel oproept; ofwel, voor alles geeft hun innerlijke slavendrijver hun in dat ze tekortschieten.

Door het onduidelijke karakter van dit schuldgevoel kom je hiermee niet verder. Terwijl een echt schuldgevoel iemand in staat stelt een nieuw begin te maken, werkt dit vage schuldgevoel alleen maar belastend. Het zet een cirkelgang in beweging waaruit de betrokkene niet kan ontsnappen: door z'n gevoel te falen voelt hij zich opgejaagd, waarom hij ertoe komt qua inzet er een schepje bovenop te doen; maar omdat dit z'n schuldgevoel hoogstens tijdelijk wegneemt, dient z'n opgejaagde gevoel zich vroeg of laat weer aan, en zo gaat het voort.

Een predikant die z'n werk in termen van prestatie beleeft, benadeelt dus op allerlei manieren zichzelf: voortdurend voelt hij zich gedrongen in de weer te zijn, terwijl hij desondanks het gevoel houdt dat hij niet genoeg doet. Innerlijke harmonie is er niet bij. Dit leidt zomaar tot burn-out, met onder andere depressieve gevoelens omdat hij geen uitweg ziet.

b) Een chronisch minderwaardigheidsgevoel

Dat mensen erop gespist zijn te presteren, kan mee het gevolg zijn van een chronisch minderwaardigheidsgevoel. Dat gevoel kan allerlei oorzaken hebben. Soms is het niet te traceren waar het vandaan komt. Soms kan dit gevoel opgeroepen zijn door overheersend negatieve signalen van ouders, door onvrede over het eigen uiterlijk, door het idee afgewezen te worden door anderen. In het geval van predikanten kan hun minderwaardigheidsgevoel mee gevoed worden door het idee dat hun opleiding onvoldoende aansloot bij de praktijk met z'n pastorale problemen of dat ze in beroepsvaardigheid niet op kunnen tegen artsen en psychologen.

Door dit alles kan het pastorale zelfbewustzijn van de predikant labiel worden: hij heeft geen zekerheid meer dat z'n handelen maar vooral z'n bestaan voor anderen belangrijk is. Dit heeft ernstige gevolgen voor de ambtelijke praktijk: de predikant gaat proberen door talloze afzonderlijke acties het bewijs te leveren voor het eigen bestaansrecht.

Voor de ambtelijke praktijk is even fataal als het persónlijke zelfbewustzijn aangetast is. Wie, waardoor ook, niet al te fleurig tegen zichzelf aankijkt, zal vaak z'n uiterste best doen zo goed mogelijk voor de dag te komen. Maar prestaties als zodanig zijn dan niet genoeg. Wie zichzelf meer of minder als waardeloos beschouwt, is gespist op erkenning en waardering en op succes in z'n werk. Dat alles kan immers de eigen waardeloosheid maskeren. Zo zoek je in het werk een bevestiging van je persoon. Dat maakt onverzadigbaar omdat de positieve reactie op een eenmalige handeling steeds alleen een deelbevestiging kan leveren. Daardoor ontstaat een innerlijke dwangsituatie, waardoor de predikant constant opgejaagd wordt en niet tot rust komt. Bevrediging door waardering en/of succes is immers maar van korte duur. Zodra het negatieve zelfgevoel zich weer laat gelden, vraagt dat om nieuwe positieve signalen. Geen wonder dat deze hang naar zelfbevestiging moe maakt.

Het kan duidelijk zijn dat een chronisch minderwaardigheidsgevoel frustrerend inwerkt op de relatie van de predikant tot gemeenteleden. Zolang hij onlust heeft over z'n eigenwaarde en betekenis, zal dit z'n beschikbaarheid voor mensen ondergraven. Zo'n predikant is in contacten doorgaans meer met zichzelf bezig dan met de ander. Onbewust gebruikt hij anderen ter vergroting van de eigenwaarde. Ook kan hij zich moeilijk onbevungen inleven in de behoeften van de ander, omdat z'n eigen behoeften zoveel aandacht vragen.

In extreme gevallen treedt dan ongezonde onzelfzuchtigheid op, waarbij een predikant 24 uur per dag in touw is voor zijn gemeenteleden, met als theologische rechtvaardiging: "Als onderherder van Christus hoor ik toch altijd beschikbaar te zijn voor zijn schapen?!" Maar helaas: de predikant mag nog zo overtuigd zijn voor God en/of mensen bezig te zijn, z'n gedrag dient hoofdzakelijk z'n eigenwaarde; het werk en de overmatige inzet daarvoor is slechts middel ter verhoging van de eigenwaarde.

Er moet nog meer over minderwaardigheidsgevoelens gezegd worden: die vormen niet alleen een óorzaak dat mensen uit zijn op presteren. De prestatiegedachte heeft vaak ook een gevoel van minderwaardigheid als gevolg. Wie voor zichzelf een hoge maatstaf aanhoudt, moet immers telkens constateren dat hij nooit beantwoordt aan wat hij zichzelf oplegt: lang niet altijd is er congruentie tussen ideaal en werkelijkheid.

De onlust hierover wordt nog eens verergerd als een predikant het (al of niet terechte) idee heeft dat de gemeenteleden van hem verwachten dat hij zich door z'n persoonlijke competentie bewijst. Zo iemand wordt slachtoffer van een ongeremde prestatiedwang; hij moet zichzelf aldoor als predikant waarmaken. Het falen daarin bevordert dat iemand ontmoedigd raakt. En dat gaat weer ten koste van z'n zelfbeeld. Zo'n predikant belandt zomaar in een vicieuze cirkel: omdat hij minderwaardigheidsgevoelens heeft is hij gespist op presteren, maar door z'n falen daarin en door z'n schuldgevoel daarover worden z'n minderwaardigheidsgevoelens versterkt, waarom hij zichzelf tot nog grotere inspanningen aanzet, enzovoort.

c) Opgejaagd door de ander en door de plicht

Wie door z'n innerlijke slavendrijver gestimuleerd wordt te presteren, heeft zichzelf in een afhankelijke positie gemanoeuvreerd: hij staat willoos tegenover de, al of niet vermeende, claims die van de ander of van de plicht uitgaan. In het bijzonder predikanten lopen gevaar zich te laten opjagen, want de ander en de plicht zijn in hun eigen ogen niet niks: de gemeenteleden zijn toch maar met Christus' bloed gekocht en zijn hun door Christus toevertrouwd; ook is hun plicht toch een goddelijke roeping. Prestatiegerichte predikanten die hiermee rekening houden, achten het onontkoombaar zich volledig in te zetten.

Hierin worden ze soms nog eens extra aangespoord als ze vanwege hun minderwaardigheidsgevoelens uit zijn op waardering en succes (zie b). Dan is helemaal geen moeite hun te veel, zelfs al gaat dat ten koste van henzelf.

Een predikant die zich zo door de ander en de plicht laat opjagen, verliest in z'n werk tot op zekere hoogte zichzelf. Wat hij persoonlijk vindt en wil is amper relevant voor hem. Voor hem zijn de gemeenteleden beslissend en de, feitelijke of veronderstelde, verwachtingen die zij tegenover hem hebben; als hij iets wil vermijden is het wel dat hij hen zou teleurstellen. Beslissend acht hij ook z'n taak tegenover die gemeenteleden. Dergelijke predikanten denken en zeggen dat ze altijd ter beschikking moeten zijn. Zichzelf ontspannen en sociale contacten onderhouden wordt ervaren als "tijd stelen" van de gemeente.

Wie op deze manier met zichzelf en z'n tijd omgaat, levert zich onvermijdelijk uit aan de tirannie van het moeten. Vele predikanten klágen daar ook over: we moeten zoveel! Daarmee doen ze alsof hun iets overkomt. En inderdaad, van de ander en van de plicht gaan claims uit. Maar dat predikanten zich daardoor laten opjagen, is uiteindelijk hun keuze. Met andere woorden: ze moeten van zichzelf zoveel. Ze willen recht doen aan hun geweten, hun verwachtingen tegenover zichzelf, hun beroepsmatig zelfverstaan.

Wie slaaf is van het moeten, cijfert goed beschouwd zichzelf weg ten gunste van de ander en van de plicht. Dit laatste lijkt bijbels. Van christenen en zeker van predikanten mag toch verwacht worden dat ze dienstbaar zijn aan de ander en dat ze ten behoeve daarvan zichzelf verloochenen? Wat in feite gebeurt, is dat ze zich onvoldoende van de ander afschermen en zichzelf zo tot niets reduceren.

Wie de gemeente en z'n taak de kans geeft hem op te jagen, benadeelt z'n eigen welzijn. Hij heeft er op z'n minst moeite mee zichzelf voldoende ontspanning te gunnen en z'n vrouw en kinderen voldoende aandacht te geven. En als hij al thuis is, is hij door de problemen en contacten van z'n werk vaak zo moe dat hij graag de problemen van het gezin ontwijkt en zich in zichzelf terugtrekt.

Het gevolg van deze slaafse afhankelijkheid kan overspannenheid zijn of zelfs een totale burn-out. Bij burn-out is namelijk het evenwicht tussen spanning en ontspanning ernstig verstoord. Doordat je niet in staat bent om je tijdig te ontspannen, wordt de spanning al maar groter. Daarmee kom je in een cirkel terecht. Voor opgebrande mensen is het erg moeilijk, zich te ontspannen, met als gevolg dat ze het nog zwaarder krijgen, waardoor het weer moeilijker wordt tot ontspanning te komen.

4.2 Therapie: zich vrij weten van alle tirannie

Eerst wil ik in het algemeen stilstaan bij de bijbelse boodschap over ons presteren (a) en bij de betekenis daarvan voor ons zelfbeeld (b). Daarna ga ik dit toepassen op de werkhouding van de predikant (c).

a) Gods onvoorwaardelijke liefde

Het prestatiegerichte zoals dat in 4.1a naar voren is gekomen, spoort niet met de manier waarop God met ons omgaat. Niet de wet is dominerend maar het evangelie. Want wat staat voorop in Gods relatie met ons? Wat is de overheersende lijn in de Bijbel? Niet dat God met zijn eisen naar ons toekomt. Primair is Gods liefde, zijn belofte, dat God uit is op onze redding (Ez.18:23,31-32; 34:11-16).

Hoe ver God in zijn inzet voor ons gaat, is gebleken uit de zelfopoffering van Gods eigen Zoon, Jezus Christus: Gods vleesgeworden liefde (1 Joh.4:7-10).

De kern van de gereformeerde leer is dan ook de rechtvaardiging uit het geloof: helemaal afgezien van onze kwaliteiten en/of activiteiten komt God met zijn belofte van vrijspraak op ons af. Dit geschenk van Hem is gratis. De enige voorwaarde die God ons stelt is dat we Hem geloven op zijn Woord, dat we onze redding verwachten van Christus. Dit betekent niet dat er toch nog een activiteit van ons wordt verlangd voordat God ons gunstig gezind wil zijn. Gods liefde gaat vooraf aan alles wat wij doen (Rom.5:8) en is in die zin onconditioneel. Bovendien, als bedelaar je lege, vuile handen ophouden, kunnen we toch geen prestatie noemen?! Daar komt bij dat deze activiteit van ons uiteindelijk nog door God zelf bewerkt wordt ook (Fil.2:13).

Dat Gods gunsten voorafgaan aan zijn geboden en dan ook aan onze inzet, blijkt glashelder uit de kinderdoop: een baby die nog geen enkele bijdrage kan leveren, krijgt beloften te horen van respectievelijk de Vader, de Zoon en de Heilige Geest. De principiële en temporele voorrang van de belofte boven de eis blijkt duidelijk uit de tekst van de Tien Geboden. Voordat God die geboden aan de orde stelt, herinnert Hij eerst eraan: "Ik ben de Heer, uw God, die u uit Egypte, uit de slavernij, heeft bevrijd" (Ex.20:2).

Daarmee wordt meteen uitgesproken dat de innerlijke slavendrijver, vermeld in 4.1a, niet het recht heeft bij ons op de troon te zitten: dank zij God zijn we bevrijde mensen. Maar dan moeten we ook zelf geen enkele macht de ruimte geven ons te tiranniseren. Natuurlijk lijkt het plichtsgetrouw als we gespitst zijn op prestaties. In feite doen we God en onszelf te kort, want we begeven ons weer in slavernij en leven zo onvoldoende uit de vrijheid die God ons heeft gegeven (zie Gal.5:1).

Dat Gods liefde onvoorwaardelijk is, betekent ook dat Hij ons aanvaardt zoals we zijn. We hoeven onszelf niet op te jagen om bij God in de gunst te komen. Dank zij Hemzelf zijn we geborgen bij Hem. Scrupuleusheid en een chronisch schuldgevoel passen hier niet bij. Ook van die tirannie zijn we bevrijd.

Natuurlijk blijft het, goed beschouwd, pijnlijk dat we ver verwijderd blijven van de perfectie. Zo hebben we lichamelijke en geestelijke grenzen, waardoor we soms niet kúnnen doen wat we eigenlijk zouden móeten doen; ook is er bij ons ongehoorzaamheid, in die zin dat we vaak niet willen doen wat we wel moeten doen.

Toch hoeft deze situatie van falen ons niet neer te drukken en zelfs niet onzeker te maken tegenover God. Hij accepteert ons, inclusief onze grenzen; en als we, met al onze ongehoorzaamheid, in Christus geloven, zijn onze schulden bij God afbetaald.

Deze acceptatie door God betekent overigens niet dat God zwicht voor de status quo. Alleen al blijkens het werk van de Geest wil God niet dat we met onze onmacht en onwil blijven zoals we zijn. In het kader van Gods verbond geldt immers dat Gods liefde vraagt om onze liefde. God maakt aanspraak op ons en appelleert op onze verantwoordelijkheid. Daarom mogen we niet berusten in wat op dit moment haalbaar is gezien onze mogelijkheden en onmogelijkheden. We hebben de taak, voor zover dat kan, verder te komen als christen. Dat betekent concreet: we horen ons ervoor in te zetten om op het gebied van onze onmacht onze grenzen te verleggen, terwijl we ons van onze onwil hebben af te keren. Maar deze noodzakelijke dynamiek in het dienen van God neemt niet weg: aan alles wat wij doen gaat Gods onvoorwaardelijke acceptatie van ons vooraf.

b) Het bevrijdende effect op het zelfbeeld

Gods onvoorwaardelijke liefde door Christus is de basis voor een gezond gevoel van eigenwaarde.

Soms wordt verdedigd dat een christen een laag zelfbeeld hoort te hebben. Daarvoor worden soms deze twee teksten gebruikt:

- "We moeten de ander belangrijker achten dan onszelf" (verg. Fil.2:3). Alleen, dit betekent niet dat we onszelf wat onze kwaliteiten betreft in vergelijking met anderen minderwaardig moeten achten. Paulus bedoelt dat we onze medegelovigen als onze meerdere moeten dienen (Fil.2:2-4); we ontmoeten in hen Christus (Mat.25:37-40). Daarom hebben die medegelovigen op hun beurt de taak óns als hun meerdere te dienen.

- "We moeten onszelf verloochenen" (verg. Mat.16:24). Inderdaad, maar dit betekent niet dat we moeten onderdrukken wat we persoonlijk vinden en willen - alsof we van nul en generlei waarde zijn. Christus bedoelt ermee dat we onze gedachten en verlangens ondergeschikt maken aan wat Hij vraagt. Met andere woorden, zelfverloochening komt alleen in een keuzesituatie aan de orde: als je moet kiezen tussen "wat God van je vraagt" óf "wat je zelf vindt/wilt", dan geef je de voorrang aan wat God vraagt.

Ook deze vaak gebruikte argumenten geven geen aanleiding onszelf waardeloos te vinden. Het is waar, we hebben de taak nederig te zijn, maar daarbij moet er een balans bestaan tussen de erkenning van ware kleinheid én grootheid in de relatie tot God en de naasten.

Eenzijds is dus het besef van de eigen kleinheid onmisbaar voor een christen, want in vergelijking met God zijn we niets (Jes.40:12-18,21-24); we zijn totaal afhankelijk van Hem, de Schepper, terwijl we van onszelf schuldig staan tegenover Hem.

Anderzijds wil deze nuchtere realiteit niet zeggen dat we te verwaarlozen zijn. Er is terdege sprake van 'grandeur' bij ons. Nog afgezien van Gods gunst door Christus geldt al dat God ons waarde toekent: we zijn schepsel van God, dat wil zeggen: we zijn door Hem gemaakt, van kwaliteiten voorzien en met een taak belast (Gen.1-2; Ps.8:5-9; 139:13-16).

Dat God door Christus naar ons omziet, verleent ons helemáál ongekende waarde, want wat geldt voor gelovigen? Ze zijn gekocht met het bloed van Gods eigen mensgeworden Zoon en zijn zo kinderen van God (Op.5:9; Rom.8:14-16); ze zijn een tempel van Gods Geest doordat Hij in hen woont en werkt (1 Kor.3:16; 6:19); ze worden gediend door engelen (Hebr.1:14).

Hieruit kunnen we concluderen: wat we ook van onszelf mogen vinden en hoe mensen (volgens ons) ook tegen ons aankijken: we zijn iemand, niet door onszelf maar omdat God ons waarde heeft toegekend. Zelfgevoel annex zelfvertrouwen is daarom op z'n plaats, als die maar samengaat met bescheidenheid: God is de bron van onze waarde. Wie dat vergeet, kan zich zomaar schuldig maken aan hoogmoed en zelfzucht. Zo iemand heeft een opgeblazen ego en doet alsof alles om hem draait. Tegenover deze egotripperij geldt de opdracht tot dienen.

c) Het bevrijdende effect op de werkhouding

Als het goed is, is een predikant dienend bezig. Maar wil hij daarbij een juiste werkhouding hebben, dan is essentieel dat hij zich al dienend bewust is van z'n eigenwaarde en dat op basis van Gods vrijspraak van hem. Deze realiteit moet elke predikant zichzelf telkens voorhouden. Dan staat ook z'n dienen in een heel bepaald kader: hij doet dat zonder slaafse afhankelijkheid.

Dat betekent voor z'n werkhouding heel concreet dat hij ruimte heeft gekregen om:

- kritisch te staan tegenover de eigen hoge maatstaf;
- recht te doen aan het eigen ik;
- ontspannen te staan tegenover waardering;
- ontspannen te staan tegenover succes;
- grenzen te stellen aan z'n beschikbaarheid.

Laat ik elk van deze vijf punten nader uitwerken.

Kritisch tegenover de eigen hoge maatstaf

Een predikant met een bijbels gevoel van eigenwaarde staat kritisch tegenover de eigen hoge maatstaf. Natuurlijk is positief als iemand bij de uitoefening van z'n taak een hoge maatstaf erop nahoudt. Ook kan het geen kwaad dat het falen tegenover die maatstaf onlust oproept (ik vermijd hier opzettelijk het beladen woord 'schuldgevoel' verg. 4.1a): het geweten moet wakker blijven. Dit kan namelijk stimulerend werken, zodat de betrokkene trouw blijft in z'n toewijding. Het wordt anders als die maatstaf tirannieke trekken krijgt en deel gaat uitmaken van "de innerlijke slavendrijver". De predikant geeft dan de indruk dat de boodschap, dat wij door het geloof gered worden blijkbaar niet geldt voor hem, omdat hij het kennelijk houdt op z'n prestaties. In dat geval wordt het hoog tijd z'n scrupuleuze instelling grondig te herzien. In plaats van slaafs afhankelijk te zijn van het eigen ideaal, hoort hij daar vrij tegenover te staan. Dan neemt hij het zichzelf niet meer kwalijk als hij door z'n onmacht iets niet kan. Ook raakt hij niet van de wijs als hij stuit op z'n onwil. Waarom zou hij strenger zijn tegenover zichzelf dan God? Als God met zijn vergevende liefde ons aanvaardt zoals we zijn, mogen en moeten wij ook onszelf aanvaarden, inclusief onze schuldloze en schuldige beperkingen. Dat betekent meteen ook dat we de eventuele zucht naar perfectionisme moeten tegengaan en het onszelf moeten toestaan al doende te leren.

Recht aan het eigen ik

Een predikant met een bijbels gevoel van eigenwaarde doet recht aan het eigen ik. Vaak hebben predikanten daar moeite mee: "Je mag toch niet "ik" zeggen maar moet toch jezelf verloochenen ten gunste van de ander?" Zo wordt vergeten dat er niets te verloochenen valt, als er geen zelf is. In het besef van onze waarde mogen we leefruimte voor onszelf veroveren. Naar onszelf toe betekent dit dat we moeten leren "ik" te zeggen. Tegenover de eisen van anderen moet ik m'n grenzen verdedigen. Daar hoort bij dat een predikant sturend omgaat met de verwachtingen en claims van gemeenteleden. Voldoet hij aan hun verwachtingen, dan is dat een keuze van hem. Legt iemand een te groot beslag op hem als zou hij zelf niks zijn, dan komt hij in verzet.

Gaat de ander zover in z'n claimen dat hij zelfs áfbreuk doet aan ons ik, dan mogen we ons daar kwaad over maken. Het is waar, menselijke kwaadheid wordt in de Bijbel meestal afgewezen: begrijpelijk want door de heftigheid ervan gaat kwaadheid gauw samen met allerlei negatiefs (Ef.4:26b,31). Daaruit concluderen zeker predikanten nog al eens: "Je mag niet boos worden, je moet altijd vriendelijk zijn, begrijpend, de minste." Deze verdringing van de eigen agressiviteit leidt onvermijdelijk tot een conformistische houding, tot een uit de weg gaan van conflicten en tot een nare domineesvriendelijkheid. Er is terdege ook een positieve kwaadheid, namelijk als die functioneert als een emotionele reactie erop dat iemand ten koste van ons grensoverschrijdend bezig is (Ef.4:26a; verg. Marc.3:5;11:15-16).

Recht doen aan het eigen ik en zodoende leefruimte voor onszelf veroveren impliceert ook een gericht hanteren van onze tijd. We moeten het niet laten gebeuren dat we onszelf overladen met werk of door anderen laten overladen. Als predikant moeten we voor onze bezigheden de nodige tijd weten te kiezen en die dan ook voor onszelf nemen; zo tonen we heer te zijn van onze tijd. Daarbij moeten we "ja" én "nee" kunnen zeggen. "Ja" wil zeggen: dit doel wil ik bereiken, in m'n leven, in dit jaar, deze week, deze dag. "Nee" wil zeggen: deze eisen wijs ik af, deze wensen kan ik niet vervullen, aan deze mens onttrek ik me." Deze woorden zijn dus niet alleen bedoeld voor het zelfgesprek van de predikant maar moet hij eveneens tegenover de anderen verwoorden en verdedigen.

Wie recht wil doen aan het eigen ik, zal ten slotte niet enkel afgaan op wat aan taken naar hem toekomt. Hij zal er evengoed rekening mee houden waar hij goed in is en wat hij graag doet. Een predikant dient zich dan ook niet zonder meer aan te passen aan de verwachtingen van de gemeente, maar doet er goed aan op te komen voor de eigen interesses, behoeften en vaardigheden. Toegegeven, opkomen voor wat je kunt en wil mag niet ontaarden in hobbyïsme. Dat vindt plaats als een predikant z'n gaven en interesses verabsoluteert en geen rekening houdt met wat de gemeente als geheel nodig heeft. Dit risico mag ons niet blind maken voor het feit dat een verantwoorde vervulling van de eigen neigingen altijd een stimulerende waarde heeft. Daarom is het belangrijk voor de predikant in z'n werk uit te zijn op de ontplooiing van zijn eigen mogelijkheden en wensen, zodat hij daarin aan zichzelf toekomt.

Ontspannen tegenover waardering

Een predikant met een bijbels gevoel van eigenwaarde staat ontspannen tegenover waardering. De meest wezenlijke behoefte - zich door Gods liefde gedragen weten - is immers vervuld. Daarom is er voor hem geen noodzaak meer op de waardering van de ander uit te zijn, terwijl hij dan tegelijk de innerlijke vrijheid heeft er voor de ander te zijn. In beeld gesproken: pas als de eigen beker gevuld is, kan de predikant eruit wegschenken. Zonder beeld: wanneer is beschikbaarheid mogelijk, waarbij de predikant eventueel zelfs de eigen behoeften opzij schuift ter wille van de ander? Als hij zich door God bemind weet.

Een predikant die zo is ingesteld, wordt ook niet (meer) gedreven door de behoefte koste wat het kost geliefd te worden. Het geloof aan Gods liefde ontlast het werk van de predikant van de honger naar liefde. Voor het welzijn van werkers is het uiteraard wezenlijk dat ze positieve signalen ontvangen in de vorm van complimenten. Het ontbreken van voldoende positieve feedback is schadelijk voor arbeidsvreugde. Maar wie zich gedragen weet door Gods onvoorwaardelijke liefde, is in staat te relativeren. Al is hij blij met bemoedigende reacties, waardering van mensen is, als het goed is, niet z'n voornaamste doelstelling (Gal.1:10; 1 Tess.2:4). Aanvaard door God heeft hij het niet meer echt nodig door uitsloverij iets op zijn rekening te kunnen schrijven. Wat mensen van hem vinden is daardoor minder relevant. Natuurlijk hoort hij open te staan voor kritiek, maar wat de ander oordelend te zeggen heeft is voor hem geen laatste waarheid. Al valt hem dat soms wel moeilijk, uiteindelijk kan zo'n predikant instemmen met Paulus' woord: "Hoe u of een menselijke instelling over mij oordeelt doet er voor mij niet toe." Paulus kan dit zeggen omdat hij het oordeel vol vertrouwen in Gods hand legt (1 Kor. 4:3-4).

Trouwens, het strijdt ook met de aard van ons werk uit te zijn op waardering. Want het gaat er niet om mensen aan óns te binden maar aan Christus (verg. 1 Kor.1:12-13). Daarom deed Johannes er niet moeilijk over dat zijn aanhang verliet ten gunste van die van Christus. Hij was enkel "de vriend van de bruidegom"; en die is er juist blij mee dat de bruid zich op de bruidegom richt. Zo geldt ook voor een predikant ten opzichte van Christus: "Hij moet groter worden en ik kleiner" (Joh.3:25-30).

Ontspannen tegenover succes

Een predikant met een bijbels gevoel van eigenwaarde staat ontspannen tegenover succes. Onder succes versta ik de ervaring van de predikant dat z'n werk een positief effect heeft op het gedrag van gemeenteleden en/of op de organisatie van de gemeente. Onzekerheid over het effect en het nut van het eigen handelen is zwaar, juist als dat samengaat met maximale dienstbaarheid. In dat geval is het evenwicht tussen "investering en opbrengst" verstoord, wat leidt tot het gevoel leeggezogen te zijn, met als mogelijk gevolg: een burn-out. Tegen deze achtergrond is het legitiem dat een predikant probeert te slagen in z'n werk. Maar bevrijd door Gods liefde zet hij zich ervoor in dat hij niet van succes afhankelijk is.

Daarbij wordt hij geholpen door Gods belofte dat ogenschijnlijk zinloos werk dat hij voor de Heer verricht, "nooit tevergeefs is" (1 Kor.15:58). Om het uitblijven van zichtbaar succes te kunnen verwerken is dus eerbied nodig voor de verborgen God. Als Hij iemand de ogen opent, kan al gelovend blijken dat niet voor niets is gewerkt.

Een dergelijke ontspannen houding tegenover succes is voor predikanten temeer noodzakelijk vanwege het feit dat de doelen van hun werk een open karakter hebben. Dit heeft als lastige consequentie dat je als predikant tijdens het werk nauwelijks de ervaring kent iets bereikt of tot stand gebracht te hebben. Opademen vanwege het bereiken van een doel, is alleen beperkt mogelijk: een extra reden niet gedreven te worden door het behalen van succes.

Grenzen aan de eigen beschikbaarheid

Een predikant met een bijbels gevoel van eigenwaarde stelt grenzen aan z'n beschikbaarheid: hij hecht aan z'n lichamelijke en geestelijke gezondheid alsook aan z'n privéleven met vrouw en kinderen. Die zijn op zichzelf al een groot goed; bovendien is het een feit: wie z'n beschikbaarheid termineert, vergroot z'n mogelijkheid echt beschikbaar te zijn. Daarvoor is een goed zelfmanagement belangrijk, waarbij je de signalen van je lichaam waarneemt en daarop goed reageert.

Wat het werk betreft betekent dit concreet dat een predikant ondanks lege plekken in z'n agenda toch uit zelfbescherming tegen een gemeentelid zegt: "Een gesprek zit er deze week niet meer in." Een dergelijke opstelling zal hem makkelijker vallen als hij met zichzelf een globale afspraak heeft gemaakt hoeveel bezoeken hij gemiddeld per week brengt en hoe vaak hij een bepaalde categorie (bijv. ouderen) jaarlijks bezoekt. Een dergelijke afspraak kan eventueel door de kerkenraad geijkt worden. In dit verband kan het ook zinnig zijn voor een predikant dat hij over z'n preekbeurten met de kerkenraad afspraken maakt, zodat hij niet te zwaar belast wordt met het vervaardigen van preken.

Grenzen stellen aan de eigen beschikbaarheid houdt ook in dat tijd wordt uitgetrokken voor de eigen ontspanning. Als Gods schepsel en kind is hem immers het recht geschonken te genieten van Gods geschenken (zie Pred.3:12-13; 5:17-19; 9:7-8) In dit verband zijn concrete tips als deze bruikbaar: zet de telefoon af tijdens je eigen tijd, doe iedere dag iets leuks voor jezelf, wees niet te streng voor jezelf. In de monastieke traditie wordt gesproken over de "beata solitudo".

Last but not least betekent grenzen stellen aan de eigen beschikbaarheid dat de predikant tijd besteedt aan z'n gezin. Zonder privéleven dreigen predikanten machines te worden. Maar hun privéleven kan hun energie geven die hun ambtsuitoefening bevordert.

Een predikant die zo grenzen stelt aan z'n taakuitoefening en daarmee geregeld distantie tot z'n werk creëert, maakt het iets zichtbaar dat hij onderweg is naar de eeuwige sabbat, de tijd dat Gods kinderen door niets en niemand meer opgejaagd en afhankelijk gemaakt worden.

5 Hij heeft een goddelijke opdracht; kernwoord: anders

Probleemstelling: werkt het feit van z'n geroepen-zijn voldoende door bij de predikant, als stimulans én als steun?

5.1 Diagnose: predikant-zijn als harnas

Het is een niet te ontkennen empirisch feit dat predikanten een aparte plaats innemen in de gemeente en alleen daardoor al anders zijn dan de overige gemeenteleden. Er zijn predikanten die dit anders-zijn van hen als een harnas ervaren. Zij hebben het gevoel dat er een spanning bestaat tussen het ambt met z'n (al of niet vermeende) eisen en de persoon met z'n wensen. Die spanning wordt vaak op twee manieren opgelost: de een geeft de voorrang aan de eerste pool, het ambt, en de ander aan de tweede pool, de persoon.

a) Het ambt ten koste van de persoon

Soms laten predikanten het ambt domineren ten koste van hun persoon: voer voor psychologen, want waarom doen ze dat? Is hun ik soms onvoldoende ontwikkeld; menen ze op deze manier beter tot hun recht te komen; denken ze dat ze dit aan het ambt verplicht zijn? Wat voor verklaring ook gegeven kan worden, het feit ligt er dat predikanten zich soms verstoppen achter hun rol, zich uitleveren aan het ambt, met verlies van het ik. Vaak doen ze dit alleen in hun publieke optreden, maar sommigen voeren dit ook door in hun optreden in het eigen gezin. Voor dergelijke predikanten is niet belangrijk wat ze zelf vinden of willen; soms hebben ze dat eigene zelfs helemaal weggedrongen, zodat ze daar (haast) geen zicht meer op hebben. Belangrijk voor hen is wat naar hun inzicht hun ambt van hen vraagt. Zo komt het voor dat iemand als predikant iets uitdraagt (bijvoorbeeld: "Bioscoopbezoek past een christen niet.") waar hij als particulier persoon anders over denkt ("Wat voor kwaads steekt er nou in naar een goede film te gaan?"). In de huidige discussies over het ambt zou het kunnen voorkomen dat een predikant in het openbaar zich conformeert aan de tegenstanders van de vrouw in elk kerkelijk ambt ("De vrouw in het ambt is absoluut niet bijbels-verantwoord!"), terwijl hij er zelf een genuanceerd standpunt op na houdt ("Er is alles voor te zeggen om de vrouw in het diakenambt te laten fungeren").

Het is verhelderend zulke predikanten in zo'n geval de vraag voor te leggen: "Dat zegt u als predikant, maar wat vindt u daar nu zélf van?" Een predikant die het contact met zichzelf grotendeels kwijt is geraakt, zal deze vraag als ongemakkelijk ervaren en de neiging hebben er omheen te draaien; mogelijk schiet hij ook bij zo'n persoonlijke vraag toch automatisch in z'n ambtelijke rol. Een enkeling onder de predikanten schrikt er niet voor terug de discrepantie tussen ambt en persoon tegenover intimi expliciet te maken: "Wat ik er zelf van vind? Eerlijk gezegd denk ik er genuanceerder over, maar ja, bij de gemeente kun je niet met nuances aankomen; die moet je zwart-wit vertellen waarop het staat." Is er sprake van een dergelijke bewuste tegenstelling tussen ambt en persoon, dan kan ik niet anders zeggen dan dat zo'n predikant onwaarachtig bezig is en z'n geloofwaardigheid op het spel zet.

Naar mijn inschatting wordt het door de omgeving vaak wel aanvoeld als de persoon van een predikant achter z'n ambt verdwenen is. Ik acht het namelijk goed mogelijk dat de diskwalificerende aanduiding "Echt een dominee!" uitgerekend voor dit soort predikanten wordt gebruikt.

Overigens snap ik best dat een predikant er soms wijs aan doet niet het achterste van z'n tong te laten zien. Maar laat hij dan ter wille van de lieve vrede niet volstaan met een kordate uitspraak over het in geding zijnde onderwerp alsof daarmee alles gezegd is wat er over dat onderwerp te zeggen valt. In plaats daarvan geeft hij aan dat overtuigde christenen er legitiem soms anders over denken, waarbij hij dan in het midden laat of hij een van hen is.

b) De persoon ten koste van het ambt

Er zijn ook predikanten die zich verzetten tegen het anders-zijn als ambtsdrager. Deze reactie komt met name voor bij aankomende werkers; begrijpelijk want bij hun aantreden ondervinden zij vaak een praktijkschok. Het kost nu eenmaal tijd en moeite de overgang te maken van de studieperiode met haar vrijblijvendheid en de praktijk met z'n verantwoordelijkheden en claims. Maar soms komen predikanten niet verder dan deze beginreactie en blijven ze steken in hun angst dat ze zelf onvoldoende tot hun recht zullen komen, ofwel: ze weigeren hun rol op zich te nemen uit angst zichzelf te verliezen. In feite weigeren ze ds. X te zijn: ze zijn Jan, Piet of Klaas, die als gemeentelid onder de gemeenteleden afgesproken werkzaamheden verricht maar voor de rest net zo'n privépersoon is als alle gemeenteleden. Dergelijke predikanten wijzen het in feite af autoriteit te zijn.

Ik stel me voor dat dit gevolgen kan hebben voor hun stijl van preken en presideren: wie weigert autoriteit te zijn, kan moeilijk sturende uitspraken doen of organisatorisch leiding geven. Dit komt bescheiden over, maar het verrassende is: wie zo bang is om ontrouw te worden aan zichzelf, loopt gevaar dat hij in z'n optreden tegenover gemeenteleden zich wel erg laat gelden. Onlustgevoelens over een als opgedrongen ervaren rol zijn voor predikanten soms een (verborgen) motief om in wat zij als privé-zaken zien helemaal hun eigen gang te gaan. Daardoor gebeurt het dat zulke predikanten met overtuiging de publieke opinie trotseren met bijvoorbeeld hun kleding. Worden ze daarop aangesproken, dan maakt dat hun keuze alleen maar hardnekkiger: "Ik mag toch zeker zelf weten hoe ik gekleed ga? Als ik op dát punt niet eens meer mezelf kan zijn..."

Dergelijke predikanten kiezen er ook met hartstocht voor dat de gemeenteleden en soms ook de catechisanten hen jij en jouwen. Als ze mensen toestaan hen met 'ds' en 'u' te laten aanspreken, ervaren ze dat als ontrouw aan zichzelf, net alsof zij als predikant op een troon (willen) zitten, "maar ik ben toch niets meer dan de andere gemeenteleden?"

[Het kan duidelijk zijn dat mijn opmerkingen over de aanspreekvormen "jij" en "u" en over kleding tijd- en cultuurgebonden zijn.]

5.2 Therapie: zich laten stimuleren door z'n anders zijn

a) Het anders-zijn aanvaarden

Dit hoofdstuk begon ik met de vermelding van het empirische feit dat predikanten een aparte plaats innemen in de gemeente en alleen daardoor al anders zijn dan de overige gemeenteleden. De vraag is nu: hoort dit ook zo? Het feit kunnen we niet loochenen, maar is dat aparte van de predikant ook gebaseerd op een norm? Deze vraag kan alleen instemmend beantwoord worden. Immers, voordat iemand als predikant in dienst kan treden moet hij eerst in z'n ambt "bevestigd" worden, en dat kan pas nadat hij instemmend heeft geantwoord op onder andere een vraag als deze: "Bent u ervan overtuigd, dat God zelf u door zijn gemeente tot deze heilige dienst heeft geroepen?" Een dergelijke bevestiging annex vraagstelling wordt niet toegepast bij de overige gemeenteleden en ook niet bij de indiensttreding van andere werkers. Alleen dat al maakt predikanten anders.

Niet overschatten

Nu moeten we de betekenis van deze bevestiging annex vraagstelling niet overschatten als zouden predikanten in hun werk over de hele linie uniek zijn. Het is een feit dat andere soorten werkzaamheden evengoed op het niveau van roeping benaderd horen te worden. In dit verband werd vroeger vaak verwezen naar 1 Kor.7:17-24. Ten onrechte: deze tekst geeft ons geen aanleiding een maatschappelijk beroep als zodanig aan te duiden als roeping. Dat neemt niet weg dat het geheel van onze bezigheden, ook in het beroep, wel terdege in het brede verband staan van Gods aanspraken op ons. Daarom spreekt antwoord 124 van de Heidelbergse Catechismus terecht over de totaliteit van onze "taak" als iets waartoe wij "geroepen" zijn. Dus niet alleen predikanten zijn bezig in het kader van Gods roeping.

Hier komt nog bij: wat ambtsdragers door het bevestigingsformulier als taken voorgehouden wordt, blijkt volgens het Nieuwe Testament ook tot de taken te horen van de andere gemeenteleden. Laat ik twee activiteiten noemen: predikanten dragen Gods Woord uit, maar Petrus noemt dit evengoed de verantwoordelijkheid van de gemeenteleden (1 Petr.3:15; verg. Hand.8:4); predikanten zien toe op de gemeente en wijzen zo nodig terecht, maar Paulus roept ook de gemeenteleden hier toe op (1 Tess.5:14-15; verg. Kol.3:16).

Deze overeenkomst tussen ambtsdragers en gemeenteleden is bijbels gezien vanzelfsprekend, want de kerk van Christus kent geen onderscheid tussen de grote massa van de leken en een kleine elite van de "geestelijken": alle gemeenteleden zijn met Christus' Geest "gezalfd" en zijn daarom vertrouwd met de waarheid (1 Joh.2:20-21). In verband hiermee hebben de protestanten sinds Luther leren spreken over het algemene priesterschap van de gelovigen. Het is waar, in de loop van de tijd is nog al eens weinig terechtgekomen van dit algemene priesterschap: alleen de predikant gold en beschouwde zich doorgaans als competent in geestelijke zaken. Maar als het goed is, wordt het priesterschap van alle gelovigen door het predikant-zijn niet aangetast.

Toch een aparte plaats

Betekent dit alles het einde van de aparte plaats van de predikant? Dat zou een al te snelle conclusie zijn, want tweeërlei kan duidelijk zijn:

- al deelt een predikant het geroepen zijn tot z'n taak met alle werkers, anders dan zij is hij werkzaam met Gods Woord en dat in Christus' gemeente;

- verder: al deelt een predikant elementen van z'n taak met de andere gemeenteleden, anders dan zij is hij door Christus geroepen om voltijds en systematisch met Gods Woord bezig te zijn ten behoeve van de gemeente als geheel.

Vanwege zijn specifieke taak heeft de predikant een gespecialiseerde opleiding gekregen en voorziet de gemeente in z'n levensonderhoud. Vanwege deze specifieke taak van hem geldt ook dat alleen hij preken maakt en houdt en dat alleen hij (overigens samen met de andere ambtsdragers) de adressen in zijn gemeente bij langs gaat, gevraagd maar evengoed ongevroegd.

Door dit alles is een predikant anders dan gemeenteleden. Nu dat zo is en ook zo hoort te zijn, is het de taak van predikanten hun anders-zijn te aanvaarden. In termen van leiderschap: de predikant moet de leidinggevende rol op zich durven nemen. Wanneer de predikant die rol tracht te omzeilen, doet hij tekort aan zijn taak in de gemeente. Al voelt hij zichzelf thuis bij democratische procedures, al is hij van zichzelf een wat verlegen en teruggetrokken persoon, hij ontkomt er niet aan dat hij voor z'n taak stáát. Dat betekent concreet: hij laat het richtinggevende van Gods Woord horen en houdt eigenzinnige mensen zo nodig het "nee" van Gods Woord voor; ook neemt hij het op zich organisatorisch leiding te geven op grond van duidelijke keuzes. Kortom, hij draagt verantwoordelijkheid, met de pretentie dat wat hij te zeggen heeft, ook voor de gemeente belangrijk is.

De gemeente met haar verwachtingen

Aanvaarding van hun anders-zijn betekent overigens niet dat predikanten zich per definitie moeten aanpassen aan de gemeenteleden met hun verwachtingen en eisen; die bieden onvoldoende maatstaf om te komen tot een verantwoorde opstelling. Sterker nog, zij hebben de predikant vaak meer anders gemaakt dan gezien z'n bijzondere plaats nodig was. De predikant representeert de instantie waarvan de gemeente het wonderbaarlijke verwacht. Ook als hij zelf liever alleen zichzelf wil zijn, beleeft de gemeente hem als tussenpersoon.

Terecht is een predikant met deze, hem claimende, beleving niet blij. Daarmee wil ik niet zeggen dat verwachtingen van gemeenteleden alleen maar negatief zijn. Elke predikant weet uit ervaring, welke kracht je als predikant in moeilijke momenten kunt ontleenen aan de verwachting van de mensen. Ook kan het stimulerend zijn in tijden van ontmoediging te weten dat gemeenteleden de predikant in het algemeen meer respect toekennen dan hij zichzelf vaak durft toe te kennen.

Intussen is waar: een predikant moet zich niet restloos aan de verwachtingen van gemeenteleden overleveren. Dat betekent concreet dat hij in bepaalde gevallen ingaat tegen de rolverwachting van de gemeente. Overigens moet een afwijking van de rolverwachting van de gemeente niet voortkomen uit innerlijke afwezig of van agressie. Positief gezegd: de predikant moet niet alleen weet hebben van het horizontale aspect van z'n ambt, dus dat hij zich conformeert aan wat bij de gemeente leeft. Voor alles moet hij recht doen aan het verticale en appellerende aspect, namelijk dat hij geroepen is de gemeente te bepalen bij haar identiteit als gemeente-van-Christus. Wie door de bevestiging in het ambt in de bijzondere dienst van God gesteld is, mag zich ter wille van de gemeente niet meer beschouwen als dienaar van de gemeente. Hij is, trouwens net als alle gelovigen, ook voor een Ander geplaatst, voor Christus (2 Kor.5:10). Dit kader van zijn werk kan tot vrees en beven brengen, maar ook grote vrijheid opleveren.

Zeker in een politiek gepolariseerde context vraagt het durf om het evangelie met z'n praktische consequenties uit te dragen. Hopelijk domineert dan niet "wat men wil" maar de eigen roeping, de binding aan Christus als Hoofd van de kerk. Ik herinner mij een verhaal van m'n vader over een dorpspredikant die in de jaren dertig van de 20ste eeuw in z'n preek met opmerkingen kwam die slecht vielen bij sommige welvarende boeren. Eén van hen hield de predikant toen voor: "Wilt u komende winter kolen hebben om uw huis warm te houden? Dan moet u wel anders preken." Ik weet niet hoe het afgelopen is, maar dit is een duidelijk voorbeeld ervan hoe er spanning kan bestaan tussen het eigen belang van de predikant (z'n financiën of de waardering van hem) en wat er principieel van hem verwacht mag worden.

b) Recht doen aan het gewone en aan het bijzondere

Doordenkend over de taak en plaats van de predikant wordt duidelijk dat tegelijk twee typeringen van zijn opstelling noodzakelijk zijn, waarbij enerzijds recht wordt gedaan aan het gewone en anderzijds aan het bijzondere van de predikant. De ambten worden immers binnen de gemeente áán de gemeente gegeven, waarmee ze tegelijk in en tegenover de gemeente staan. Een predikant die dat tweemaal beseft oefent z'n functie beslist en zonder aanmatiging uit. Hij staat in de spanning van "primus inter pares" (eerste onder zijns gelijken). Vrijblijvendheid dreigt daar waar de predikant geen "primus" wil zijn, aanmatiging waar hij zichzelf niet meer onder de "pares" voelt. Positief geformuleerd: er is bescheidenheid nodig en vrijmoedigheid. Over beide nu meer:

Bescheidenheid

Een predikant die zich door Christus geroepen weet tot z'n taak binnen de gemeente, zal allereerst bescheiden zijn. In 3.2 is deze typering al eerder gebruikt. Daar betrof het de bescheidenheid die opgeroepen wordt door het feit dat een predikant er niet aan ontkomt eigen tekorten onder ogen te zien; wie zich realiseert hoe kwetsbaar hij is, zal er niet aan denken zich op te blazen. Hier gaat het erover dat predikanten bescheidenheid past omdat ze in allerlei opzicht heel gewoon zijn in vergelijking met de andere gemeenteleden. Het is waar, zij hebben een taak tegenover de gemeente gekregen. Toch geeft hun dat geen reden zich tegenover de gemeente trots op te stellen. Immers, hoe belangrijk zij ook zijn vanwege hun bijzondere aanstelling, tegelijk moet er heel wat nivellerends over hen gezegd worden.

Allereerst is het een onomstotelijk feit dat alleen Christus het Hoofd is van de gemeente en dat Hij als zodanig niet op predikanten of welke ambtsdragers ook áángewezen is. Dat betekent concreet: het wel en wee van de gemeente staat of valt niet met hun ambtelijk optreden: beslissend is wat Christus, het Hoofd van de gemeente, doet.

Verder, al weten zij zich door Christus geroepen, daarmee staat hun ambt niet in een absoluut "tegenover" ten opzichte van de gemeente, als van buiten af aan haar toegevoegd. Ofwel: hun ambt staat niet tussen Christus en de gemeente in, als heilsbemiddelende instantie; dat zou een overschatting van het ambt zijn en een onderschatting van de gemeente. Er is geen enkele reden voor arrogantie. Bedacht moet worden dat elke ambtsdrager Christus' roepen van hem te horen krijgt via de mondige gemeente en dat het z'n taak is de gemeente te dienen. Daar komt nog bij dat hij wat twee wezenlijke punten betreft gemeentelid onder de gemeenteleden is. Allereerst heeft hij als ieder christen het nodig schoongewassen te worden met Christus' bloed en Geest, om bij Zondag 26 van de Heidelbergse Catechismus aan te sluiten. Daarnaast geldt, wat al eerder is vermeld, dat de gemeenteleden delen in de kern van z'n ambtelijke taken: het uitdragen van het Woord en het toezien op en zo nodig terechtwijzen van de ander.

Zichzelf op de troon zetten en zo van de rest van de gemeente isoleren is principieel gezien niet te verdedigen: in bepaald opzichten is hij een broeder onder de broeders. Bescheidenheid is daarom geboden. Daarmee wordt meteen voorkomen, dat je in eenzaamheid ten opzichte van de gemeente je werk moet doen aan haar. Wie z'n bescheiden positie tegenover Christus en de gemeente beseft, kent z'n plek in de gemeente en weet zich omringd door z'n mede-gemeenteleden.

Vrijmoedigheid

Een predikant die zich in z'n functie door Christus geroepen weet, kent bovendien vrijmoedigheid. Die vrijmoedigheid heeft vóór alles te maken met het Woord dat hij uitdraagt. Daarin is hij gelijk aan z'n medegelovigen. Vertolken christenen (elementen van) de bijbelse boodschap, dan ventileren ze niet hun eigen mening maar geven ze Gods Woord door.

Overigens is niemand in staat Gods Woord zuiver "uit te zenden"; altijd treedt "ruis" op - om in communicatietaal te spreken. Die "ruis" kan veroorzaakt worden door verdraaiing van de bijbelse boodschap, door de toevoeging van eigen ideeën en/of door het negeren van de juiste tijd en wijze. Maar voor zover iemand overeenkomstig Gods Woord spreekt, heeft hij gezag - ambtsdrager of niet. Dat gezag is dus niet gebonden aan de persoon of z'n ambt maar aan het Woord dat hij spreekt, ofwel aan de bron van dat Woord: Christus, die "de weg, de waarheid en het leven" is (Joh.14:6).

In het geval van een predikant komt daar iets eigens bij: hij heeft een speciale taak. Het is waar, ondanks die taak hoort hij bescheiden in de gemeente te staan, want Christus heeft hem niet nodig en hij is in allerlei opzichten één lid onder de vele (zie hiervoor). Intussen heeft Christus hem toch maar op een bijzondere manier ingeschakeld, waardoor hij namens Christus mag optreden. Dit maakt duidelijk: zoals we het ambt niet moeten overschatten, zo moeten we het ook niet onderschatten. De ambten komen immers niet op uit de gemeente en zijn dan ook niet te beschouwen als een specialisatie van het priesterschap van alle gelovigen. Zo wordt er wel over gesproken; dan bepleit men de predikant als partner, die deel uitmaakt van de mondige gemeente. Bij deze benadering wordt het ambt in die zin onderschat dat het "tegenover" de gemeente namens Christus wegvalt en daarmee ook het spreken met ambtelijk gezag.

Hiertegenover moet gewezen worden op het verticale aspect van het ambt: de predikant is door God geroepen om namens Christus werkzaam te zijn in en tot op zekere hoogte ook tegenover de gemeente. Daarmee wordt erkend dat het predikant-zijn z'n recht en competentie uit andere bronnen haalt dan uit criteria die samenhangen met presteren, sociaal nut of populariteit. Christus is de bron, het centrum en het doel van elk echt ambt. De predikant mag te allen tijde weten dat hij een dienaar is van de Goede Herder. De realiteit hiervan geeft een predikant z'n speciale plaats in de gemeente. Ook kan deze realiteit hem zelfvertrouwen geven. Dat zelfvertrouwen is niet afhankelijk van de waardering door de gemeente; beslissend is dat via zijn bevestiging God hem vertrouwen heeft gegeven, "ja" heeft gezegd tegen zijn functie in de gemeente. Dit feit geeft de predikant een steun in de rug. Op deze roeping door God, die van boven is, mogen predikanten terugvallen, ook dan wanneer het geloof wordt aangevochten.

Het anders-zijn van de predikant wordt zo bepaald door het gezagsvolle van het Woord én z'n bijzondere taak. Dit feit geeft een predikant, als het goed is, vrijmoedigheid in z'n optreden. De autoriteit van de predikant is die van de heraut die Gods zaak representeert. Omdat Gods autoriteit achter een ambtsdrager staat, past bij zijn optreden vrijmoedigheid. Hij heeft de bevoegdheid meer en anders te spreken dan op visites onder ons de code is. Technisch gesproken: een predikant staat met gemeenteleden in een functionele relatie, of minder zakelijk gezegd: in een zorgrelatie. Zo'n "zorgjasje" biedt, net zoals de witte jas van de medicus, in bepaalde opzichten minder dan een persoonlijke relatie, maar geeft in andere opzichten mogelijkheden die boven een persoonlijke relatie uitgaan. Zichzelf gelijkschakelen met gemeenteleden lijkt bescheiden maar is in feite een miskennis van het eigene van z'n taak en plaats. Natuurlijk is het verkeerd zichzelf te isoleren van de gemeente. Tegelijk is een zekere zelfstandigheid tegenover de gemeente noodzakelijk om zo met vrijmoedigheid z'n taak en plaats te kunnen innemen en daarbij gemeenteleden stimulerend en zo nodig corrigerend aan te spreken.

Toepassing op de kledwijze en de aanspreekvorm

Zich door Christus geroepen weten voor z'n taak in de gemeente, heeft effect op de predikant als mens. Enerzijds wordt hij bewaard voor hoogmoed, anderzijds voor mensenschuwheid. Van hieruit kan ook zinnig gesproken worden over de onnozelijkende vraag hoe predikanten zich het beste kunnen kleden en hoe zij zichzelf het beste kunnen laten aanspreken. Naar mijn oordeel kan op beide punten niet één bepaalde keus als de ware aangeprezen worden, mede afhankelijk van de tijd en cultuur waarin een predikant leeft. Toch wil ik daarover enkele opmerkingen maken.

De ene predikant zal nadruk leggen op het gewone van hem als predikant en daarom kiezen voor een meer informele manier van kleden; ook zal hij zich door leeftijdsgenoten en ouderen laten jijen en jouwen (waarbij hij in elk geval ook z'n leeftijdsgenoten zo aanspreekt): dat is tegenwoordig nu eenmaal de vorm waarin gelijkwaardige mensen met elkaar omgaan.

De ander zal het bijzondere van hem als predikant accentueren en om die reden kiezen voor een meer formele manier van kleden; verder zal hij zich als 'u' laten aanspreken (waarbij hoort dat hij leeftijdsgenoten en ouderen op dezelfde manier benadert): dat is tegenwoordig her en der (weer) de vorm waarin mensen met een leidende taak benaderd worden. Maar doordenkend zullen beide ervoor oppassen de gekozen vorm al te star te hanteren. Want wie uitsluitend een formele kledwijze en aanspreekvorm verantwoord acht, gaat voorbij aan wat hem met andere kerkleden verbindt; wie alleen de informele kledwijze en aanspreekvorm voor zichzelf aanvaardbaar vindt, negeert wat hem van andere kerkleden onderscheidt. Wie dit enerzijds-anderzijds bedenkt, kan op een ontspannen manier kiezen voor een kledwijze en aanspreekvorm die hem het meest ligt. Daarbij rekent hij dan niet alleen met zichzelf maar staat ook open voor de vraag wat vanuit de gemeente, een gemeentelid en/of de situatie bezien de meest geëigende kledwijze en aanspreekvorm is. Z'n keuze moet dienstbaar zijn aan z'n functioneren in de gemeente.

c) Zichzelf zijn

Geen concurrentie tussen ambt en persoon

Met het bovenstaande is de vraag onbeantwoord: kan een predikant die zich door Christus geroepen weet tot z'n taak binnen de gemeente, wel zichzelf zijn? Gaat het ambt niet altijd ten koste van de persoon? Wat in 1a en 1b vermeld is, geeft de indruk dat in de bipolariteit van ambt en persoon per definitie aan een van beide polen onrecht gedaan wordt. Dat is onjuist: er hoeft geen concurrentie te bestaan tussen ambt en persoon. Integendeel, ambt en persoon kunnen vruchtbaar op elkaar inwerken, met als resultaat dat de persoon de uitoefening van het ambt aantrekkelijk kleurt en dat het ambt de mogelijkheden van de persoon optimaliseert. Ook hier geldt de bekende spreuk: "Gratia non tollit naturam, sed restaurat" (de genade neemt de natuur niet weg maar herstelt haar). Geroepen als predikant word je niet van je vrijheid beroofd en word je evenmin het recht ontnomen te zijn wie je bent. Integendeel, je laat iets ervan zien dat je door Christus' Geest nu al een nieuwe schepping bent (2 Kor.5:17).

De manier waarop de Heilige Geest werkt

Waarom dit zo geldt? Bedacht moet worden dat Christus' Geest, om wiens bijstand bij de bevestiging gebeden wordt, altijd werkt met behulp van het creatuurlijke van ons. Mijns inziens is hier een parallel te trekken met de manier waarop de Geest onze nieuwe geboorte tot stand brengt. Daarbij werkt Hij (letterlijk staat er als onderwerp van de zin: "de goddelijke genade van de wedergeboorte") "niet in de mensen alsof zij stokken en blokken waren"; ook vernietigt Hij "de wil met zijn eigenschappen niet en dwingt (Hij) de mens niet tegen wil en dank". Maar de Geest "maakt de wil geestelijk levend, geneest, herstelt hem en buigt hem" (Dordtse Leerregels III/IV,16 volgens de hertaalde versie van de NGK).

Zo ook hier: als Christus iemand een taak geeft, stimuleert Hij door zijn Geest diens persoon. Het is dan ook onjuist dat het ambt de natuur onderdrukt en de ambtsdrager opsluit in een onpersoonlijk harnas, waarin hij zijn persoonlijke mogelijkheden niet zou kunnen ontplooien. Overeenkomstig de manier waarop de Geest altijd werkt activeert en optimaliseert Hij de persoon en gaven van de ambtsdragers voor hun taak. Het ambt slaat dus niet neer maar stimuleert dat "de liefde van Christus" de ambtsdragers beïnvloedt (2 Kor.5:14) en hem transformeert tot een nieuw mens (Ef.4:24).

Dat Gods Geest de persoonlijkheid van de ambtsdrager activeert en optimaliseert, komen we ook in de Bijbel zelf tegen. Het is waar: soms heeft God mensen ingeschakeld voor een taak terwijl Hij hen als persoon vergaand uitschakelde. Ik denk aan iemand als Ezechiël, die als symbolische boodschap maanden lang op z'n zij moest liggen (4:4-6,8) en geen verdriet mocht laten merken over de dood van z'n vrouw (24:15-17). Maar doorgaans wordt gemobiliseerd wat mensen in de loop van hun leven persoonlijk aan mogelijkheden verworven hebben. Drie voorbeelden: toen Mozes leider werd van een heel volk, werd zijn vorming aan het Egyptische hof en in de woestijn van Midjan duidelijk benut; verder is Besaleël's kunstvaardigheid ingeschakeld voor de tabernakelbouw (Ex.31:1-5); en dat uitgerekend de theologisch geschoolde Paulus (Hand.22:3) de meeste nieuwtestamentische boeken op z'n naam heeft staan, is niet toevallig. Als ambtsdrager zichzelf zijn is dan ook geen contradictio in terminis. Het ambt kan het juist bevorderen dat de mogelijkheden van een persoon tot hun recht komen en dat hij .

d) Van zichzelf afzien

Weerstanden overwinnen

Intussen is het een feit dat het zichzelf zijn als ambtsdrager geen probleemloze zaak is - zoals niets in de wereld na Genesis 3 probleemloos verloopt. Het minst ingrijpend is dat er bij de persoon van de ambtsdrager soms weerstanden overwonnen moeten worden voordat het ambt diens mogelijkheden geoptimaliseerd heeft. Zo valt het voor een verlegen iemand niet mee publiek op te treden; ook kan een gesloten figuur er moeite mee hebben z'n betrokkenheid bij emoties te tonen. Maar al werkend én groeiend in het ambt kan zo iemand tot de conclusie komen: "Ik wist niet dat ik dit als persoon in me had."

Kiezen

Veel ingrijpender is dat in sommige gevallen wel terdege gekozen moet worden. Daarmee zeg ik iets anders dan wat in 10.2 weergegeven staat. Daar maakte ik er kritisch melding van dat men soms structur eel of het ambt of de eigen persoon laat domineren. Een dergelijke v aste keus voor de ene of de andere pool is onaanvaardbaar: de persoon is te wezenlijk dan dat die achter het ambt zou mogen schuilgaan, maar evengoed is het ambt te belangrijk dan dat die door de persoon zou mogen worden verdrongen. Intussen is het een feit dat niemand eraan ontkomt compromissen te sluiten, in die zin dat de ene keer de persoon en de volgende keer het ambt de doorslag geeft. Daaraan zit niets negatiefs, zolang een van beide polen maar niet systematisch benadeeld wordt.

Zo vraagt de situatie er soms om dat de eigen persoon voorgaat. In 9.3c is daar al op ingegaan toen verdedigd werd: een predikant met een bijbels gevoel van eigenwaarde doet recht aan het eigen ik en stelt grenzen aan z'n beschikbaarheid. In het kader van dit onderdeel gaat het mij vooral om de situatie dat een predikant z'n  mbt laat voorgaan.

Enkele voorbeelden

Een voorbeeld: een predikant-voorzitter moet op een kerkenraadsvergadering heel goed weten hoe hij met z'n emoties omgaat: vanwege z'n bijzondere verantwoordelijkheid als teamleider kan hij het zich vaak niet veroorloven z'n ergernis, afkeer of boosheid ongecensureerd te laten blijken. In plaats daarvan doet hij er vaak wijs aan dergelijke emoties te stileren. Op deze manier houdt hij namelijk de mogelijkheid open tot voortgaande samenwerking. (Overigens is waar dat het stileren van eigen emoties extra moeilijk is in een situatie dat kerkenraadsleden zich wel ongeremd uitlaten ten koste van hem).

Een tweede voorbeeld ervan dat het ambt soms voorgaat: een predikant kan lang van te voren een vrije dag hebben gepland. Alleen, doet zich iets dramatisch in de gemeente voor, dan moet hij present zijn; via het antwoordapparaat verwijzen naar vervangende collega's past niet bij het herder-zijn van de predikant. (Uiteraard zijn er grenzen: mensen in de moeite hoeven niet altijd op hun wenken bediend te worden; ook is het meestal niet redelijk als een predikant van zichzelf vraagt dat hij voor een begrafenis tijdelijk van z'n vakantie terugkomt). Deze vergaande beschikbaarheid kan een predikant soms extra moeilijk vallen als kritisch-volgende gemeenteleden ook nog eens minder uren maken dan hij.

Een laatste voorbeeld: in bepaalde situaties kan de predikant voorspellen dat de bijbelse boodschap niet goed zal vallen. Dan kan hij in de verleiding komen de scherpe kantjes van die boodschap af te slijpen: individuen tijdens een bezoek terechtwijzen of de gemeente in een kerkdienst kritiseren, is bepaald geen feestelijk gebeuren. Toch mag dan niet de doorslag geven dat een predikant er als persoon tegenop ziet de boodschap uit te dragen. Z'n ambt moet dan het zwaarste wegen: wat gezegd moet worden, zij gezegd, al wordt hem dat niet in dank afgenomen.

Deze voorbeelden geven aan: trouw-zijn aan z'n ambt kan verschillende vormen van lijden meebrengen. Natuurlijk helpt een predikant zichzelf er niet mee als hij dit lijden dramatiseert. Intussen geven de genoemde voorbeelden duidelijk genoeg aan dat het ambt soms een aanslag kan betekenen op de mogelijkheid van de predikant zichzelf te zijn. Dat kan hem danig dwarszitten, temeer omdat hij van z'n omgeving lang niet altijd (expliciet) waardering ontvangt voor z'n keuzes. Dat kan een predikant in de verleiding brengen deze vormen van lijden te vermijden door meer met z'n eigen verlangens en emoties te rekenen.

Betekenis van de roeping

Algemeen wordt erkend dat de uitoefening van het ambt zwaar kan zijn en kan vragen om zelfverloochening. Dan is het zaak dat het voor de predikant leeft: "Ik heb een opdracht gekregen, waaraan ik trouw moet blijven." Door dit roepingsbesef is een predikant in staat het op de koop toe te nemen dat z'n functie soms samengaat met pijn voor hem. De trouw aan zijn Opdrachtgever weegt hem nu eenmaal zwaarder. Zo heeft de roeping een beschermende werking tegenover aanvechtingen en negatieve feedback van anderen. Wat er ook fout gaat en wat voor tegenwerking en conflicten de predikant ook ontmoet, hij kan zich laten leiden door z'n overtuiging dat hij een instrument is dat Christus gebruikt.

Overigens, het roepingsbesef kan ook averechts werken, namelijk als je je daardoor afschermt voor kritiek. Tegenslagen, conflicten en gebrek aan resultaat vat de predikant dan op als een signaal dat hij goed bezig is, omdat de boodschap die de predikant heeft te verkondigen immers haaks staat op wat de mensen "van nature" willen. Waardering wordt dan verdacht, is een teken dat je concessies doet. Dit laatste geeft aan dat er wijsheid en kritische zin nodig is om op een verantwoorde manier met het roepingsbesef om te gaan.

Gods beloften

Niet alleen het besef geroepen te zijn kan een predikant in staat stellen op het juiste moment van zichzelf af te zien ten gunste van z'n taak. Hij kan zichzelf ook helpen door te letten op Gods beloften. In vertrouwen hierop weet hij dat het hier en nu goed kan zijn pijn te lijden. Volgens Christus' eigen woord geldt immers dat gesnoeid worden de opbrengst aan vrucht vergroot (Joh.15:2). Die ervaring doen predikanten vaak ook op: door het ambt soms te laten voorgaan lijken hun mogelijkheden als persoon verkleind te worden, maar achteraf blijkt die inperking juist positief voor hun persoon te hebben gewerkt.

Daar komt nog wat bij. Gods beloften hebben niet alleen betekenis voor het hier en nu maar evengoed voor de toekomst. Christenen hoeven het niet te hebben van het heden, want er komt een vervolg. Ook voor ambtsdragers kan dit een bemoediging betekenen. In de woorden van Christus: "Omdat je betrouwbaar was in het beheer van een klein bedrag, zal ik je over veel meer aanstellen. Wees welkom bij het feestmaal van je heer" (Mat.25:21,23). Voor predikanten geldt dan ook deze troost: het prachtige van hun toekomst weegt ver op tegen wat ze eventueel door hun ambt als persoon tekortkomen (verg. Rom.8:18). Zonder dat we daaraan een recht mogen ontlenen, belooft God ons dus een beloning.

Deze toekomst is een bemoediging maar tegelijk een aansporing voor predikanten: Christus is niet alleen degene van wie zij hun opdracht ontvangen hebben; voor Hem moeten zij ook eens rekenschap afleggen (1 Kor.4:5). En dan zal blijken in hoeverre hun werk standhoudt (verg. Fil.2:16). Naar Paulus' woord in 1 Kor.3:14-15 is het namelijk mogelijk dat iemands werk verbrand wordt en daarmee zonder beloning blijft, terwijl die persoon zelf wel behouden wordt. Een reden temeer om trouw te zijn aan de gerechtvaardigde eisen van het ambt, ook als dat anders-zijn soms ten koste moet gaan van de verlangens van de eigen persoon.

6 Hij is geen eindverantwoordelijke solist; kernwoord: ontspannen

Probleemstelling: realiseert de predikant zich het beperkte van z'n inzet in vergelijking met het beslissende van wat God doet?

6.1 Diagnose: lijden aan het messiascomplex

a) Eindverantwoordelijk?

Predikanten kunnen nog al eens het gevoel hebben dat zij eindverantwoordelijk zijn. Dat gevoel kan het hele gemeentelijk leven omvatten. Dan zijn naar hun idee zowel de organisatorische gang van zaken binnen de gemeente alsook het geestelijke wel en wee van de gemeenteleden afhankelijk van hun inzet.

Uiteraard is het positief als werkers een gezonde dosis verantwoordelijkheidsgevoel hebben, maar ze slaan door als dit gevoel krampachtige trekken krijgt: "Ik moet dit nog doen, want anders..."; of: "Als ik dat nalaat, dan..." In de literatuur over de predikant wordt deze structurele zelfoverschatting trefzeker getypeerd als het messiascomplex: een predikant doet alsof hij Christus zelf is, het Hoofd van de kerk, onmisbaar voor de goede gang van zaken. Als bij iemand sprake is van dat complex, kan het niet missen of hij lijdt daaraan, bewust of onbewust. Immers, wie zich feitelijk opstelt als zou hij Christus zijn, gaat er onvermijdelijk van uit dat hij alle touwtjes in de gemeente en bij de gemeenteleden in handen dient te hebben. Maar dat is een bovenmenselijke doelstelling. Telkens moet hij ontdekken dat die touwtjes hem bij de vingers afbreken, voor zover hij ze al in handen heeft. Predikanten met een messiascomplex zullen zich dan nog meer inzetten, waarna ze toch weer falen.

Het kan niet missen: als dergelijke lijdens aan het messiascomplex niet op tijd tot zichzelf komen, loopt het slecht met hen af. De een wordt door z'n falen al mismoediger, wat kan uitlopen op een totale burn-out. De ander verklaart zichzelf sacrosanct en beschouwt weerbarstige gemeenteleden als dom en/of ongehoorzaam. Daarbij is hij geneigd z'n eigen zaakjes te identificeren met Gods zaak; deze hoogmoed heeft als gevolg dat hij haast onbereikbaar is voor kritiek.

Op zich is het begrijpelijk dat een predikant zich eindverantwoordelijk voelt voor de gemeente. Om mild te blijven, is het goed hiermee rekening te houden. Per slot van rekening is hij de enige die voor het werk in de gemeente opgeleid en vrijgesteld is, waardoor hij doorgaans ook de meest deskundige en best geïnformeerde is. Toegegeven, ook een koster is soms voltijds actief ten behoeve van de gemeente, maar hij is geen ambtsdrager en is dan ook alleen in de voorwaardelijke sfeer bezig om het eigenlijke werk mogelijk te maken. Een predikant daarentegen is actief op het vlak van het eigenlijke, concreter: de identiteit van de kerk, want hij werkt op allerlei manieren met het Woord. Veel van z'n taken deelt hij met de andere ambtsdragers en gemeenteleden, maar tegelijk is het een feit: alleen hij mag eigen preken houden en sacramenten "bedienen"; ook is hij qualitate qua vaak voorzitter van de kerkenraad. Om dit alles is het geen wonder dat gemeenteleden en buitenstaanders de predikant als het aanspreekpunt, als de vertegenwoordiger van de kerk ervaren. Geen wonder ook dat predikanten zich binnen de gemeente nog al eens beleven als een solist met eindverantwoordelijkheid. Van daaruit kan zomaar scheefgroei ontstaan in de richting van het messiascomplex.

b) Uitingen van het messiascomplex

Uiting van het messiascomplex kan zijn dat een predikant z'n eigen visie beschouwt als de ware, bijbelse visie. Op zichzelf is dat begrijpelijk: wie na grondige (bijbel)studie tot een bepaalde overtuiging is gekomen, is altijd geneigd zijn overtuiging vooralsnog als de juiste te zien - alleen al uit enthousiasme voor wat hij heeft gevonden. Het wordt kwalijk als hij in het contact met een ander niet meer de ruimte heeft diens overtuiging als evenwaardig te respecteren.

Vooraf tijdens een discussie in een kerkenraadsvergadering heeft het nare gevolgen als een predikant zich met z'n eigen visie vereenzelvigd: hij kan onmogelijk objectief leiding geven. En wordt door de kerkenraad anders besloten dan volgens zijn visie zou moeten gebeuren, dan zal hij dat als een aantasting van de eigen persoon ervaren; ook zal hij het optreden van de kerkenraadsmeerderheid onvermijdelijk diskwalificeren als dom, kortzichtig en dergelijke persoonlijke typering. Loyaliteit tegenover het besluit van de collega-ambtsdragers is dan (haast) onmogelijk.

Het messiascomplex kan ook blijken uit een krampachtig omgaan met z'n taak als prediker. Het komt namelijk voor dat predikanten zichzelf de eis stellen dat ze vanaf de kansel alleen maar het pure Woord van God spreken. Om dat te bereiken schrijven ze elk woord van de preek van tevoren op en verplichten ze zichzelf om bij het houden van de preek zich strikt aan hun geschreven tekst te houden. Uitdrukkingen als "ik" of "volgens mij" zijn taboe, want die doen afbreuk aan de taak Gods Woord door te geven. Ook wordt alle kritiek op inhoud en vorm afgewimpeld: "Ik heb toch niks onbijbels gezegd? Wat kritiseer je mij dan nog!" De persoon van de predikant verdwijnt hiermee achter z'n ambt (verg. 5.1a). Overigens maar tot op zekere hoogte, want het is onontkoombaar dat zo iemand zichzelf met z'n theologie en beleving laat gelden. Hij mag nog zo gespitst zijn op het doorgeven van het pure Woord, hij is zelf toch maar het instrument en mengt dan ook per definitie elementen van z'n eigen persoon met het Woord. Laat ik het duidelijk zeggen: er bestaat niet zoiets als "zuivere prediking". Dit lijkt een revolutionaire uitspraak, want volgens artikel 29 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis is de "zuivere prediking van het evangelie" toch een essentieel kenmerk van de kerk? Ja natuurlijk. Maar ik bedoel te zeggen dat wij bijbellezend en predikend altijd onze geschiedenis van bijbeluitleg en onze huidige omstandigheden meenemen. Een makkelijk voorbeeld: als wij in de Bijbel teksten tegenkomen over slavernij, beleven wij die teksten totaal anders dan onze voorouders van eeuwen terug. Dat betekent, met een bekend beeld: wij lezen de Bijbel per definitie met een bepaalde bril op. Daar ontkomt niemand aan. Daar moeten we ons van bewust zijn. Dat maakt ons voorzichtig in het doen van stellige uitspraken. Vandaar dat de kerk er goed aan doet haar ambtsdragers alleen te binden aan de - zorgvuldig en in gemeenschapselijk beraad vastgestelde - belijdenisgeschriften. Zij die met klem hun tijd- en persoonsgebonden uitspraken gelijkstellen met Gods Woord, lopen grote kans meer zichzelf te prediken dan de levende God. Ook hier blijkt het messiascomplex fataal te werken.

Uiting van het messiascomplex acht ik ook dat men aan de pastorale ontmoeting soms bovenmenselijke dimensies geeft. Dan stelt men dat via die ontmoeting de betrokkenen deel hebben aan de incarnatie, waarbij Gods Woord "vlees" wordt in menselijke woorden en de predikant Christus zelf tegenwoordig stelt. Als dit zonder beperkende kanttekeningen gesteld wordt, vallen het Woord van God en het woord van mensen vergaand samen en openbaart God zich door het intermediair van tussenmenselijke communicatie. Het gevolg van deze benadering is dat in het pastoraat het zwaartepunt uitdrukkelijk komt te liggen bij de persoon van de predikant en zijn communicatieve vaardigheid. Bij deze overwaarding van de persoon van de predikant krijgt hij onvermijdelijk messiaanse trekken en kan hij - voeg ik daaraan toe - lichamenlijk en/of geestelijk onmogelijk gezond blijven.

6.2 Therapie: ontspannen omgaan met de eigen deelverantwoordelijkheid

Hoe begrijpelijk het gevoel van eindverantwoordelijkheid ook mag zijn, een wezenlijk aspect van de pastorale instelling is het besef dat een predikant alleen een déélverantwoordelijkheid draagt voor de gemeente. Daarmee bedoel ik dat er altijd anderen en Anderen, de drie-enige God, zijn die eveneens, elk op zijn wijze, bij de gemeente betrokken zijn. Wil een predikant z'n taak ontspannen verrichten, dan moet hij oog hebben voor die anderen en God. Met andere woorden, ter wille van z'n eigen, lichamenlijke en geestelijke, welzijn moet het voor hem leven:

- dat hij ingebed is in een gemeenschap van collega-ambtsdragers en van mondige gemeenteleden;
- dat alleen Jezus Christus, als Hoofd van de gemeente, eindverantwoordelijk is;
- dat hij niets kan zonder het werk van Christus' Geest in hem en in de gemeente.

Over elk van deze drie 'partners' nu nader.

a) De gemeenschap

Collega-ambtsdragers

In gereformeerde kerken is de predikant principieel geen solist. Hij heeft collega-ambtsdragers: ouderlingen, diakenen en in grotere gemeenten ook een collega-predikant. Die ontmoeten elkaar in het werkberaad van de kerkenraad en/of de wijkraad.

Zowel in het bevestigingsformulier als in de kerkorde wordt dan ook expliciet aandacht gegeven aan deze inbedding van de predikant, want niet hij alleen maar alle ambtsdragers samen zijn verantwoordelijk voor de gemeente. Dat betekent concreet dat de ambtelijke taken worden verdeeld. Daarbij is mogelijk dat een predikant een bepaalde taak aan een ander overdraagt, bijvoorbeeld aan de collega-predikant, een ouderling of diaken, met als argument dat hij in die taak minder goed is, dat die hem zwaar valt, of dat hij daar onvoldoende tijd voor heeft.

Deze korte aanduidingen geven al aan van hoeveel waarde de inbedding in het college van mede-ambtsdragers is voor een predikant. Het is immers een feit: één alleen heeft te weinig kracht, tijd en kennis. Hij kan niet gelijktijdig overal zijn, ook niet alles voor allen. Coöperatie is noodzakelijk. Daarom wordt er de lof op gezongen dat in gereformeerde kerken de ene ambtsdrager de ander helpt, en dat er zo een collegialiteit ontstaat die de persoonlijkheid beschermt en tot haar recht doet komen. In de kerkenraad is de variëteit ondergebracht die noodzakelijk is om een gevarieerde gemeente te leiden. Daarbij vult de een aan wat de ander ontbreekt. Daarvoor is noodzakelijk dat de predikant enerzijds en de ouderlingen en diakenen anderzijds elkaar relevante informatie doorgeven. Voor de onderlinge samenwerking is het eveneens belangrijk dat ambtsdragers elkaar over en weer bemoedigen. Uiteraard heeft de predikant als de kerkenraadsvoorzitter en enige fulltimer daarbij een bijzondere verantwoordelijkheid tegenover de andere ambtsdragers. Maar evengoed hijzelf heeft bemoediging nodig. Ook daarom is het nuttig dat er namens de kerkenraad jaarlijks een functioneringsgesprek gehouden wordt met de predikant over vragen als: wat gaat goed; wat gaat minder goed; wat kan worden verbeterd?

Wordt op deze manier steun aan de predikant geboden, dan zal de inbedding van de predikant in de gemeenschap van de kerkenraad zijn veerkracht vergroten.

De gemeente

Daarnaast is er nog de gemeente. De leden daarvan hebben deel aan het algemene priesterschap. Dit betekent dat de ambtsdragers nooit over de héle linie plaatsvervangend voor hen optreden. Het is waar, op bepaalde punten hebben ambtsdragers een eigen taak en verantwoordelijkheid: alleen zij doen aan systematisch huisbezoek, passen de kerkelijke tucht toe en gaan, wat de predikanten betreft, voor in de kerkdiensten. Kortom, zij zijn het die leiding geven aan de gemeente. Tegelijk is waar dat blijkens Ef.4:12 de ambtsdragers als doelstelling hebben "om de heiligen toe te rusten voor het werk in zijn (Christus') dienst." Daarmee wordt aangegeven dat ook de gemeente zelf actief hoort te zijn. Sterker nog: de diaconale/dienende gemeente is het doel waarnaar ambtsdragers hebben te streven. Vandaar dat in 5.2a kon worden vermeld dat de gemeenteleden diverse taken gemeenschappelijk hebben met de ambtsdragers. Er is blijkbaar geen sprake van concurrentie tussen het "bijzondere" ambt én het ambt van alle gelovigen. Dat maakt temeer duidelijk dat predikanten geen eindverantwoordelijke solisten zijn: de gemeente deelt in zijn verantwoordelijkheid.

Beperkingen

Helaas moet worden erkend dat predikanten het maar beperkt beleven dat zij met kerkenraad en gemeente samen voor de zaak staan. In gereformeerde kerken wordt de gemeenschappelijke verantwoordelijkheid normatief wel erkend maar de praktisering ervan is niet optimaal.

Allereerst blijkt de bijzondere taak en plaats van de predikant hem onvermijdelijk in een zeker isolement te brengen ten opzichte van de andere ambtsdragers: als parttimers voelen die zich vaak minder voor het geheel verantwoordelijk dan de fulltimer - om maar iets te noemen. Verder is het triest maar waar dat predikanten van één gemeente lang niet altijd steun van elkaar ondervinden: individualisme en zelfs rivaliteit maken het vaak onmogelijk in goede harmonie de eisen en moeiten van de taak met elkaar te delen.

Wat de gemeenteleden betreft: het is een feit dat zij op allerlei punten actief in de weer zijn. Hun mondige opstelling, individueel en in groepsverband, vormt het tastbare bewijs dat in gereformeerde kerken, althans in Nederland, het predikant-zijn het algemene priesterschap van de gelovigen niet heeft verdrongen. Helaas is het ook de algemene ervaring onder gereformeerden dat de inschakeling van de verschillende gaven in de gemeente ten behoeve van onderricht, pastoraat en diaconaat vaak beperkt is.

Dit alles geeft aan dat de inbedding van de predikant in de gemeenschap van kerkenraad en gemeente nog veel te wensen over laat. Overigens moet erkend worden dat door de toegenomen scholing en assertiviteit van de gemeenteleden het isolement van de predikant al sterk is afgenomen. Toch is er nog een hele weg te gaan om het dominocentrische van de gereformeerde kerken tot het minimum terug te brengen. Daarom is het maar goed dat, nadenkend over de verantwoordelijkheid van de predikant, naar meer verwezen kan worden dan enkel naar mede-ambtsdragers en mede-gemeenteleden.

b) Christus als Hoofd van de gemeente

De beste remedie om de ontwikkeling van het messiascomplex tegen te gaan, is dat een predikant in zijn beleving Christus de plaats geeft die Hem toekomt: het eindverantwoordelijke Hoofd van de gemeente. Dit betekent concreet dat hij leeft uit het besef dat Christus niet op hem als predikant aangewezen is. Deze onafhankelijkheid van Hem heeft Christus door zijn optreden vlak voor zijn vertrek naar de hemel duidelijk gemaakt. Ik denk dan aan wat er gebeurd is bij het meer van Galilea. Toen een aantal apostelen op dat meer een hele nacht voor niets hadden gevist, kregen ze de opdracht van Christus, die incognito op de oever stond, voor Hem nog één poging te ondernemen. Ze gaven daaraan gehoor, wat hun een net vol vis opleverde. Maar bij hun landing ontdekten ze dat Christus voor het gezamenlijke ontbijt al over vis beschikte. Toch verzocht Hij hun van de gevangen vis wat bij Hem te brengen (Joh.21:1-14). Deze geschiedenis bindt ambtsdragers op het hart: voor de opbouw van de gemeente schakelt Christus hen in met hun kwaliteiten en activiteiten, maar strikt genomen heeft Hij hen niet nodig om zijn Woord effect te geven in de wereld.

Een nuchtere maar tegelijk bevrijdende boodschap: we hebben een taak en horen bij de uitvoering ervan trouw te zijn, maar Christus is niet afhankelijk van onze inzet.

De apostel Paulus heeft dezelfde boodschap uitgedragen toen hij de gemeente in Korinte erop wees: hij had geplant, z'n medewerker Apollos had begoten, maar het beslissende, namelijk de groei, was aan God te danken (1 Kor.3:6-7). Anders geformuleerd: al zet een predikant zich in om zijn werk zo goed mogelijk te doen, toch is het essentieel dat hij tegelijk weet en innerlijk aanvaardt dat God uiteindelijk zijn werk op zijn tijd en op zijn wijze gebruikt.

Deze stand van zaken maakt ontspannen. Predikanten hoeven niet op hun tenen te lopen omdat het reilen en zeilen van de gemeente met haar leden door hen bepaald zou worden. Gelukkig niet, ze hebben maar een déélverantwoordelijkheid: op hun plek en binnen hun marges moeten ze doen wat hun hand te doen vindt (Pred.9:10); voor de rest moeten ze heel de gemeente met al haar leden in de handen van God, van Christus leggen. Het welzijn van de gemeente is alleen daar veilig. De kerk wordt uiteindelijk niet door ons bezig-zijn gebouwd, maar alleen door de sturing van God, die ons als zijn "eenvoudige knechten" (verg. Luc.17:10) in zijn dienst heeft genomen.

Als dit voor een predikant leeft, durft hij het aan geregeld tijd uit te trekken voor ontspanning. Waarom zou hij zichzelf laten opjagen om resultaten te boeken? Doet hij wat hij binnen z'n mogelijkheden kan doen, dan mag hij zich eraan optrekken: God "geeft het zijn lieveling in de slaap" (Ps.127:2).

Wie daadwerkelijk Christus erkent als Hoofd van de gemeente, vertrouwt er bovendien op dat z'n werk niet tevergeefs is. De zin van dat werk mag zich onttrekken aan zijn waarneming, Christus is zo machtig dat Hij zin kan geven aan wat wij als zinloos ervaren (verg. 1 Kor. 15:58). Wij mogen soms het idee hebben dat ons werk zonder effect is, God staat garant dat zijn Woord nooit vruchteloos is (verg. Jes.55:11). Zelfs als we falen, hoeven we niet van de wijs te raken, want Christus, die over alle macht beschikt, is in staat het beperkte en zelfs het kromme van ons op de een of andere manier in te schakelen in zijn heilzame opzet. Natuurlijk mogen we deze wetenschap niet gebruiken om ons falen te bagatelliseren; wel voorkomt ons besef van Christus' macht dat we in het geval van tekorten mismoedig of zelfs wanhopig worden: we zijn geborgen in Christus' overwinning over zonde en dood.

c) De invloed van Christus' Geest

Bij de remedie tegen de ontwikkeling van het messiascomplex hoort ook het besef van een predikant dat hij niet op z'n eigen kracht aangewezen is. We mogen ons namelijk optrekken aan de belofte die Christus voor zijn vertrek heeft gegeven: "Ik ben met jullie, alle dagen" (Matteüs 28:20). Deze belofte maakt Christus waar door onder meer met zijn Geest werkzaam te zijn onder ons. Dat heeft enerzijds betekenis voor de predikant zelf en anderzijds voor het effect van zijn werk op de gemeente.

Voor de predikant zelf betekent de activiteit van de Geest dat hij op verschillende manieren geholpen wordt in z'n optreden. Zo optimaliseert Christus' Geest zijn mogelijkheden. Zelfs activeert Hij in hem krachten waarvan hij te voren geen vermoeden had. Zo is ook hier van toepassing dat we ons kunnen inspannen, omdat God "zowel het willen als het handelen" bij ons teweegbrengt (Fil.2:13).

Maar Christus' Geest doet meer. Hij werkt niet alleen optimaliserend op ons in maar ook vernieuwend. Hij bewerkt "de heiliging" van de persoon (verg. Ef.4:22-24). Dank zij de Geest zullen de zonden en karakterfouten van de predikant hoe langer hoe meer afsterven en zijn natuurlijke en geestelijk gaven steeds meer in dienst komen te staan van Christus, de goede herder.

Dit optimaliserende en vernieuwende werk van de Geest geeft een predikant overigens niet het recht zich met z'n eigen visie te identificeren. Dan doet hij immers net alsof de Geest alleen hem beïnvloedt en alsof die beïnvloeding zijn beperkingen zou wegnemen. Belangrijk is er mee te rekenen dat de Geest ook in het leven van anderen werkzaam is en dat de állesbeheersende invloed van de Geest iets van de toekomst is. Dat maakt bescheiden. Concreet gezegd: een predikant moet in gesprek en discussie met anderen altijd rekenen met de mogelijkheid dat zijn visie niet Gods Woord is maar alleen zijn uitleg of toepassing van Gods Woord, zodat andere visies een evenwaardige plaats toekomt.

De toonhoogte van z'n spreken moet daarbij aansluiten. Alleen als hij kennelijk Gods Woord doorgeeft, bijvoorbeeld over de persoon en het werk van Christus, mag hij zeggen: "Dat zegt God in de Bijbel." Maar voor de rest doet hij er goed aan het subjectieve van z'n benadering te laten uitkomen: "Volgens mij...", of: "Ik vind..." Daardoor wordt het hem bijvoorbeeld mogelijk discussies in een kerkenraadsvergadering ontspannen bij te wonen, onafhankelijk hoe de besluitvorming uitvalt.

Hebben we het over de invloed van Christus' Geest, dan moet ook worden bedacht dat daardoor de persoon van de ambtsdrager niet wordt weggedrukt. In 5.2c is op het tegendeel gewezen: de persoon wordt juist ingeschakeld. Deze werkwijze van de Geest maakt het nog eens te meer duidelijk hoe onterecht het is als een predikant zichzelf de eis stelt op de kansel alleen het pure Woord uit te dragen. Afgedacht van het feit dat het pure Woord alleen in de Bijbel te vinden is, geldt dus ook dat de Geest het wil laten uitkomen niet direct maar via een menselijk instrument te werken. Maar dan mogen de toehoorders het ook merken wat voor persoon het Woord uitdraagt. Het hoort er bij dat het uitdragen van het Woord persoonlijk gekleurd is, zolang het maar dienstbaar is aan het uitleggen en toepassen van het Woord.

Dat ons willen en werken het nodig hebben gedragen te worden door de Geest, behoedt ons ook voor al te parmantige taal over de betekenis van de pastorale ontmoeting. Wel wil de Geest de inzet van de predikant gebruiken om vernieuwend op het leven van de ander in te grijpen. Maar wie zijn afhankelijkheid van de Geest beseft, zal de eigen bijdrage heel bescheiden inschatten. Nooit mag een predikant de beperkt-menselijke bijdrage tot een waarde opblazen die alleen aan Gods handelen zelf mag worden toegekend.

Tot zover over het werk van Christus' Geest in de predikant. Maar de Geest bewerkt ook dat het ambtelijk werk effect heeft op de gemeente. Daarbij laat Hij zich niet ophouden door de beperkingen en tekorten van de ambtsdrager. Hij is in staat die positief in te schakelen. Wie deze kracht van de Geest beseft, wordt bevrijd van krampachtigheid. Natuurlijk is het ontvullend te moeten constateren dat ook de beste methode en de intensiefste inspanning het succes van het pastorale handelen niet kan garanderen. Tegelijk is het een hele opluchting: De beslissende uitwerking van wat de predikant doet komt niet voort uit de perfectie van de handelende mens, maar is een onverdiend geschenk van Gods gunst. Dat bevrijdt van de dwang tot perfectionisme. Want ondanks al het falen van de ambtsdrager heeft zijn handelen zin, want de Geest zorgt ervoor dat het hart van de gemeenteleden bereikt wordt. In Calvijns jargon gezegd: het woord van de "minister externus" (uiterlijke dienaar) heeft alleen effect als de "doctor internus" (inwendige leermeester), de Heilige Geest, het hart van de mens opent. Zo kan een predikant alle overtrokken verantwoordelijkheidsgevoel van zich afzetten en zichzelf ontspannen toevertrouwen aan de Geest.

7 Hij is een op-de-ander gericht mens; kernwoord: open

Probleemstelling: staat de predikant voldoende open voor mensen?

7.1 Diagnose: gestoorde relatie met de ander

Als het goed is, is een predikant erop gespist "zijn" gemeenteleden van dienst te zijn in hun relatie met God en met hun omgeving. Maar dan is het wel zaak dat zijn relatie met de desbetreffende gemeenteleden hem ook de ruimte geeft hen van dienst te zijn. Dat spreekt niet vanzelf. Een veel voorkomend knelpunt in de pastorale opstelling tegenover gemeenteleden is: geen balans kunnen vinden tussen nabijheid en distantie en de grenzen tussen empathie en sympathie niet kunnen hanteren. Het ontbreken van de juiste afstand tot gemeenteleden kan op verschillende manieren vóórkomen.

Zo is het een reëel gevaar dat predikanten het contact met gemeenteleden gebruiken om er zelf beter van te worden. In 4.1b is daar al op gewezen: iemand kan zo door z'n minderwaardigheidsgevoel gedreven worden, dat hij vóór alles uit is op waardering en succes. In die situatie zal hij de ander onvermijdelijk degraderen tot een middel om zichzelf te bevestigen.

Een reëel gevaar is ook dat een predikant de ander alleen dan kan aanvaarden als diens ideeën en opstelling sporen met wat hij goed vindt, of als de ander in elk geval beréid blijkt zich naar hem te voegen. In dat geval zal hij zich gauw door gevoelens van sympathie en antipathie laten leiden en/of zijn benadering van de dingen laten overheersen.

De relatie met gemeenteleden kan nog op een ander punt misgaan: door gebrek aan voldoende ik-gevoel (zie 4.2c) kan het gebeuren dat de grens tussen predikant en gemeenteleden vloeiend is, met als gevolg dat hij telkens geneigd is zich met hen te identificeren. Vaak zal een predikant deze opstelling bij zichzelf als positief ervaren: hij is tenminste betrokken bij z'n gemeenteleden. In feite is zich vereenzelvigen met de ander een kwalijke zaak. Daardoor heeft een predikant onvoldoende ruimte om begeleidend bezig te zijn. Bovendien maakt hij de gevoelens van de ander tot op zekere hoogte tot de zijne, met als resultaat dat het contact met de ander uitermate belastend wordt voor hem.

Een predikant die op een van deze manieren niet de juiste afstand heeft tot gemeenteleden, zal hen onontkoombaar benadelen. Er is dan namelijk sprake van een gebrek aan zakelijkheid, waarbij hij zich toesluit voor de ander, met als gevolg dat hij de ander heerszuchtig zal benaderen. Die zal zich dan onvrij en bedreigd voelen, niet meer in staat zelf te kiezen.

Door onzakelijkheid benadeelt een predikant ook zichzelf. Allereerst zal hij telkens teleurgesteld worden: waardering en succes blijken vaak onbereikbaar, terwijl de ander vaak niet van plan is te beantwoorden aan wat de predikant graag ziet bij hem/haar. Verder, zijn de grenzen van een predikant tot gemeenteleden diffuus, dan zal hij onontwikkbaar het gevoel krijgen leeggezogen te worden. Wie deze situaties met een verstoord evenwicht tussen nabijheid en distantie niet keert, koerst regelrecht af op een burn-out. Die treedt immers juist dan op als de emotionele investering groter is dan wat iemand ervoor terugkrijgt.

Hét typerende kenmerk van burn-out is dat het evenwicht tussen nabijheid en distantie nog verder verstoord wordt: er ontstaat bij zo'n predikant een afstandelijke, onverschillige, pessimistische, cynische houding, waarbij de taak tegenover de gemeenteleden ervaren wordt als het werpen van paarden voor de wijnen. Deze negatieve houding kan blijken uit etikettering, oppervlakkige communicatie-om-de-lieve-vrede, ironie in de prediking, terugtrekking, ook in fysieke zin, door zich druk te maken in het vergadercircuit, enz. Door dit alles probeert de gesillusioneerde predikant zichzelf minder verantwoordelijk en daarmee meteen ook minder kwetsbaar te maken. Per definitie blijkt dit een vergeefs ondernemen.

Afgezien van de schadelijkheid van dit beschermingsmechanisme voor de gemeente, geldt ook dat dit mechanisme hemzelf niet echt helpt: hij raakt daarmee in een neerwaartse spiraal.

7.2 Therapie: openstaan voor de ander

Iemands relatie met de ander kan alleen goed functioneren als hij bereid is naar die ander te luisteren. Nu is algemeen bekend dat luisteren een moeilijke activiteit is: ieder mens is zichzelf het naast. Toch is wezenlijk voor de pastorale opstelling dat predikanten ruimte geven aan de persoon van de ander en voor die ander openstaan. Hierbij hoort dat een predikant gemeenteleden onvoorwaardelijk aanvaardt zoals ze zijn. Daarnaast is van belang dat de predikant enerzijds bereid is zich helemaal in te leven in de situatie van zijn gesprekspartner, maar anderzijds tegelijk "ander" voor hem kan blijven. Met deze zakelijke opstelling gaat samen een zeker evenwicht tussen nabijheid en distantie. Alleen de predikant die verantwoord met deze polariteit omgaat, doet recht aan zichzelf, want "afstandelijke betrokkenheid" stelt hem in staat om adequaat om te gaan met de ander, waardoor de emotionele belasting gereduceerd wordt. Daarom nu aandacht voor beide polen.

a) Nabijheid

Allereerst is het noodzakelijk dat de predikant nabijheid kent tot gemeenteleden. In z'n contact met hen hoort een zekere intimiteit. Natuurlijk bedoel ik met deze term niet de intimiteit, eigen aan een vriendschap of een liefdesrelatie: er hoort ook afstand te bestaan (zie b). Wat ik wel bedoel is dat een predikant dicht bij de bezochte gemeenteleden is en daarbij openstaat voor wat zij hebben in te brengen. Dat betekent vóór alles empathie, intens luisteren, zich verplaatsen in de situatie van de ander.

Daarin volgt hij dan Christus na. Immers, blijktens Marc.6:34 wordt Jezus geraakt door het lijden en de verlatenheid van de mensen.

Vertrouwelijkheid in een ambtelijke contact betekent dan ook dat een predikant z'n persoonlijke ideeën en verlangens een secundaire plaats geeft; bovendien schort hij het uitdragen van de bijbelse boodschap telkens op tot de ander voldoende aan bod is gekomen in het uiten van wat er bij hem/haar leeft.

Het is belangrijk voor een predikant te weten dat deze vertrouwelijkheid niet automatisch een feit is in het pastorale contact. Daarvoor kan nodig zijn dat hij gevoelens van antipathie bij zichzelf tegengaat, dat hij bij zichzelf de neiging onderdrukt om iemand meteen tegen te spreken, dat hij z'n eigen geldingsdrang intoomt. Dat geeft aan dat het openstaan voor de ander geen natuurlijke gave is van de predikant. Zij is vrucht van de Geest, die zijn oude natuur doet sterven en hem als de nieuwe mens steeds meer doet opstaan.

Het werken aan deze vertrouwelijkheid is haalbaar omdat een predikant, als het goed is, leeft uit het besef dat hijzelf en de ander onvoorwaardelijk aanvaard zijn door God. Geraakt door de iustificatio impii (rechtvaardiging van de goddeloze) staat de predikant naast de ander en is solidair met hem, omdat hij weet te staan onder hetzelfde oordeel en dezelfde rechtvaardiging. Hij is, evenals z'n gesprekspartner, aangewezen op de geschonken barmhartigheid van Christus. Als een predikant met dit feit ernst maakt, is het normatief gezien ondenkbaar dat hij de ander voor z'n persoonlijk doel zou misbruiken of dat hij hem/haar stilzwijgend voorwaarden-vooraf zou stellen. Zijn goddelijke Vader navolgend wendt hij zich juist naar de ander toe met de doelstelling dat die ander tot zijn/haar recht komt.

b) Afstand

Intussen moet niet vergeten worden dat de pastorale vertrouwelijkheid haar beperkingen kent. Een predikant mag nooit zover gaan dat hij grenzen schendt bij de ander. Dat betekent concreet: vertrouwelijkheid moet samengaan met afstand. Daarmee bedoel ik geen koele afstandelijkheid, want die gaat ten koste van de vertrouwelijkheid. Daartegenover geldt van het inachtnemen van afstand dat dit de vertrouwelijkheid juist ten goede komt. Met afstand bedoel ik tweeërlei: de predikant is zich bewust van z'n functie en hij doet recht aan de eigenheid van de ander.

Wat het eerste betreft: predikanten moeten er goed van doordrongen zijn dat tussen hen en hun pastorale contacten geen symmetrische relatie bestaat, waarbij de inbreng van beide partners gelijkwaardig is. Helemaal afgedacht van de vraag of je elkaar tutoyeert of niet, de pastorale relatie is per definitie asymmetrisch. Deze ongelijkheid is alleen al een feit door de functie die een predikant binnen de gemeente heeft en nog temeer doordat hij in een pastorale relatie vóór alles de luisterende en (hulp)gevende partij is. Een predikant heeft dus een machtspositie, of positiever geformuleerd: een vertrouwenspositie.

Een probleem is dat gemeenteleden deze asymmetrie vaak onvoldoende door hebben, met als gevolg dat zij de predikant soms een van hun beste vrienden beschouwen. Zou een predikant daarop ingaan en meer symmetrie in de relatie brengen, dan zou blijken dat dit te veel gevraagd is: de desbetreffende gemeenteleden kunnen en willen het niet opbrengen gesprekspartner voor de predikant te zijn en voelen zich door hem misbruikt. Met andere woorden, symmetrisering van de relatie door de predikant wordt door gemeenteleden veelal ervaren als grensoverschrijding.

Van grensoverschrijdend handelen is helemaal sprake als een predikant een pastorale relatie met een vrouwelijk gemeentelid seksualiseert, door woorden, aanrakingen en/of geslachtsgemeenschap. Dan overtreedt hij niet alleen het zevende gebod maar maakt hij ook misbruik van z'n bijzondere positie. Deze typering blijft waar ook als zo'n gemeentelid, al of niet subtiel, om die seksualisering "vraagt" of althans lijkt te vragen, vaak als gevolg van overdracht: de projectie van onbewuste gevoelens en wensen op de predikant, die dan beleefd wordt als de ideale partner.

(Dat hier sprake is van misbruik van een slachtoffer blijkt ook uit twee andere feiten. Allereerst voelt de misbruikte grote onmacht zich aan het haar opgedrongen seksuele contact te onttrekken: de predikant heeft haar op psychisch gebied in de tang, welke onmacht nog verergerd wordt doordat de misbruikte zich ten onrechte mee dader en dan ook schuldig voelt. Daarnaast is algemeen onderkend dat de seksualisering van een asymmetrische relatie per definitie psychisch-schadelijke gevolgen heeft - erger naar gelang de afhankelijkheid en kwetsbaarheid van het desbetreffende gemeentelid.)

Om dit alles hoort er gepaste afstand te zijn tussen een predikant en een gemeentelid als erkenning van het functionele van de relatie. Dan pas kan hij goed analyseren wat er bij de ander gaande is en heeft hij de nodige ruimte om de ander van dienst te zijn. Een functionele afstand in acht nemen voorkomt ook dat een predikant andermans problemen en emoties tot de zijne laat worden.

Distantie in acht nemen betekent daarnaast de ander in z'n eigenheid, z'n uniciteit serieus nemen. Zo moet een predikant nooit verder gaan dan de ander op dat moment kan gaan. De ander moet z'n eigen tempo kunnen volgen. Daarom moeten predikanten wars zijn van een moraliserende en autoritaire vorm van pastoraat en moeten ze niet voor de ander beslissen. Ze dienen gericht te zijn op het zelfstandig geestelijk functioneren van de ander.

Conclusie: wil een predikant op een verantwoorde manier openstaan voor de ander, dan moet hij een juist evenwicht zien te vinden tussen nabijheid en afstand; en dat kan alleen als hij al luisterend recht doet aan de ander. Bijbels geformuleerd: hij moet de ander dienen.

8 Hij is een op God betrokken mens; kernwoord: afhankelijk

Probleemstelling: staat de predikant voldoende open voor God?

8.1 Diagnose: verschaalde relatie met God

In het vorige hoofdstuk ben ik de paragraaf over de diagnose begonnen met de uitspraak: "Als het goed is, is een predikant erop gespitst "zijn" gemeenteleden van dienst te zijn in hun relatie met God en met hun omgeving" (zie 7.1). Hieraan moet noodzakelijk worden toegevoegd: wil een predikant op het genoemde punt opbouwend bezig zijn, dan is het onmisbaar dat hij zelf een gezonde relatie heeft met God. De eigen relatie met God is het basale voor het predikant-zijn. Hoe kan iemand predikant zijn zonder dat een geestelijk gevormd geloof z'n leven stempelt? Ofwel: anderen de weg wijzen kan alleen wie hem zelf gegaan is.

Nu is het een feit dat zo'n gezonde relatie met God niet vanzelfsprekend is. Integendeel, een van de knelpunten bij predikanten is juist dat ze niet of onvoldoende ruimte creëren voor het ontwikkelen van een eigen spiritualiteit. Net als alle gemeenteleden moeten predikanten zich daarom opzettelijk bezighouden met de fundamentele vraag: "Wie ben ik als gelovige?" Niet voor niets wijst de apostel Paulus ergens op de mogelijkheid dat een ambtsdrager anderen oproept aan de wedstrijd deel te nemen terwijl hijzelf wordt gediskwalificeerd (1 Kor.9:27, Groot Nieuws Bijbel). Het is dus een reëel gevaar dat een predikant aan zichzelf voorbijloopt en dat daardoor z'n relatie met God te wensen overlaat. Daarmee bedoel ik dan tweeërlei.

- Allereerst dit: hij leeft z'n eigen leven grotendeels God-loos, doordat hij de mensen, dingen en gebeurtenissen neemt zoals ze zich aan hem voordoen - zónder dat voor hem de dieptedimensie van alles leeft, namelijk dat God de Schepper, Heer en Bestuurder van alles is.

- Een tweede negatief feit kan zijn: hij besteedt maar beperkte aandacht aan het regelrechte contact met God, doordat z'n persoonlijke bijbellezing annex meditatie er vaak bij inschiet en z'n bidden vrij summier is. Met andere woorden, z'n persoonlijke praxis pietatis (ofwel: oefening in de godsvrucht, in een vroom leven, zie 1 Tim.4:7) lijdt bloedarmoede.

Beide manco's zijn op zichzelf begrijpelijk. Hun moeite met het beleven van Gods aanwezigheid in de wereld delen predikanten met de doorsnee westerling. We zijn allemaal door het deïsme en positivisme heengegaan. In het deïsme is God al meer naar de rand van onze werkelijkheid geschoven doordat Hem alleen nog een plaats werd gegund aan het begin, als de Schepper van alles, én op het terrein van het onverklaarbare, als een soort "Lückenbüsser", een "God of the gaps" (iemand die de leemten in onze kennis opvult). In het positivisme is God buiten de orde verklaard doordat alleen als feitelijk gegeven werd aanvaard wat waarneembaar en meetbaar is. Naar mijn oordeel ondergaan wij allemaal de invloed van dit deïstische en positivistische denken. Natuurlijk, christenen weten beter, maar toch is het ook voor hen moeilijk Gods betrokkenheid bij de werkelijkheid van alledag te beleven.

Dat de persoonlijke praxis pietatis van nog al wat predikanten vrij summier is, is eveneens verklaarbaar: van de vroege morgen tot de late avond zijn ze in de weer. Door dit tijdsbeslag en de daardoor veroorzaakte innerlijke onrust valt het hun niet mee dagelijks een vast half of heel uur te reserveren waarin ze ongestoord kunnen lezen, mediteren en bidden. Daar komt bij dat een predikant beroepshalve elke dag al de Bijbel opendoet en bidt, namelijk in het pastoraat en bij de preekvoorbereiding. Het is waar, deze, laat ik zeggen, indirecte praxis pietatis heeft waarde voor de eigen geestelijke vorming. Maar het is onjuist te menen dat op deze manier de persoonlijke relatie met God voldoende gevoed wordt. Als een predikant zich beperkt tot deze indirecte praxis pietatis treedt, hoe ongemerkt wellicht ook, een verkommering op van het eigen geestelijke leven.

Conclusie: een predikant mag om z'n ijver geprezen worden, tegelijk kan z'n persoonlijke relatie met God op de beide genoemde punten verschaald zijn.

8.2 Therapie: zich afhankelijk opstellen tegenover God

Hier stuiten we op de basis van de pastorale werkhouding. In II,1-7 hebben we gezien dat bij een predikant hoort dat hij actief verantwoordelijkheid draagt, nuchter grenzen erkent, bescheiden eigen tekorten onder ogen ziet, zich vrij weet van alle tirannie, zich laat stimuleren door z'n anders-zijn, ontspannen omgaat met de eigen deelverantwoordelijkheid en gericht is op de ander. Dat alles is alleen mogelijk als sprake is van liefde voor Christus. Zonder die liefde is een predikant ongeschikt voor z'n werk; misschien kan hij anderen tot inkeer brengen, maar een waar zielenherder wordt hij nooit.

Is er liefde voor Christus, dan zal dat z'n persoonlijkheid doortrekken en zijn ambtswerk bepalen.

a) Lezen en bidden

Ten behoeve van die liefde voor Christus dient een predikant te luisteren naar God. Daarmee toont hij God te willen respecteren, en van dit ontzag voor de Heer (deze vreze des Heren, NBG 1951) geldt nog altijd dat die het begin, de grondslag is van de wijsheid (Ps.111:10; verg. Spr.1:7; 9:10; 15:33).

Tot het luisteren naar God hoort vanouds de lectio (lezing) en meditatio, waarbij dan aansluit de oratio (gebed) - samen aangeduid als de praxis pietatis. Elke predikant doet er goed aan zichzelf telkens kritisch de vraag te stellen: doe ik in m'n leven van alledag wel voldoende recht aan de verschillende aspecten van deze praxis pietatis? Vindt er in dit opzicht een innerlijke verarming plaats, dan droogt de krachtbron op waaruit de predikant moet putten. Het is nu eenmaal een feit: geestelijke bezigheid is op den duur alleen mogelijk op grond van een geestelijk leven.

Allereerst is het zaak dat predikanten de Bijbel ook geregeld voor zichzelf lezen, zonder beroepsmatige doelstelling. Natuurlijk, in het geval van een predikant heeft z'n persoonlijke bijbellesing altijd ook directe en indirecte waarde voor z'n predikant-zijn. Maar hier gaat het me om een lezing die niet gericht is op de uitoefening van het ámbt maar op de opbouw van de eigen persóón. Daarbij zijn twee mogelijkheden: de lectio continua, waarbij in een bepaalde tijd de hele Bijbel wordt doorgelezen; daarnaast is er de selectieve lezing, waarbij de aandacht telkens op een beperkte tekst of op een bepaald thema wordt gericht. Voor welke methode(n) ook wordt gekozen, het belangrijkste is dát er een vaste methode is en dat de predikant zichzelf daaraan houdt.

Tijdens en/of na elke lezing hoort er meditatie plaats te vinden. Vroeger sprak men wel over "herkauwen". Met meditatie wordt dan ook bedoeld: het stilstaan met het verstand én het hart bij de verschillende aspecten van het gelezene maar eveneens het nadenken over de consequenties ervan voor het eigen bidden en leven. Door deze grondige vorm van omgaan met de bijbeltekst (verg. Ps.1:2) wordt het gelezene bij ons ingeslepen - als de Geest dat geeft. Daardoor krijgt het effect op onze persoon met z'n verschillende activiteiten zoals denken, voelen, willen, spreken en handelen.

In reactie op wat we vanuit de Bijbel beluisteren, maar ook terugkijkend op de afgelopen dag en vooruitkijkend naar de volgende dag, is het passend God in ons bidden aan te spreken. Ook deze activiteit moeten we niet laten hangen van persoonlijke stemmingen of neigingen. Het is een opdracht "onophoudelijk" te bidden (1 Tess.5:17), want het is eveneens een opdracht God voor ogen te houden bij alles wat we doen (Spr.3:6, Groot Nieuws Bijbel). Al biddend maken we het expliciet in welk opzicht God te prijzen is, wij schuldig zijn en wij vernieuwing en wijsheid nodig hebben. Ook kunnen we in ons bidden onze moeiten verwoorden. Wezenlijk is verder dat we anderen aan God opdragen. Uiteraard is het voor een goede beroepsuitoefening eveneens onmisbaar onze taken en contacten van die dag in het gebed ter sprake te brengen. Maar het zou geen goede zaak zijn als het gebed van predikanten thuis beheerst zou worden door hun werk. Hun privépersoon en privéleefwereld horen evengoed de volle aandacht te krijgen.

Om dit alles bepleit ik (waarbij ik ook naar mezelf kijk) dat predikanten opzettelijk werk maken van de praxis pietatis. Dat zal vaak niet meevallen. In 8.2 heb ik al gewezen op het tijdsbeslag en de daardoor veroorzaakte innerlijke onrust, waarmee predikanten telkens te maken hebben. Maar er is nog een moeilijk makende factor: het 'taedium spirituale' (geestelijke tegenzin), waarbij het bidden leeg wordt en de Bijbel zwijgt. In zo'n situatie is het zaak trouw te blijven in het gebruik van de middelen die God gegeven heeft om de relatie met Hem te "voeden".

b) Godsbeleving

Als die praxis pietatis bij gelovigen en dan met name predikanten, aanwezig is, kan er ook groei komen in hun beleving van God in het leven van alledag. Daarbij kan vooral het bijbelboek Psalmen helpen. Opmerkelijk in de psalmen is namelijk dat de zgn. "tweede oorzaak" (mensen en natuurverschijnselen) vaak genegeerd wordt en dat alleen de "eerste oorzaak" (God) wordt vermeld.

Een voorbeeld: in Psalm 146 wordt van God gezegd dat Hij hongerigen van eten voorziet, gevangenen bevrijdt, blinden weer laat zien, gebogenen opricht - zonder dat aan de orde komt hoe Hij dat doet; dat stimuleert ons om in het geval mensen helpend bezig zijn, meer te zien dan hen alleen: via hen is God zélf met zijn hulp actief.

Verder kan Psalm 29 ons aansporen dat wij met onze verwondering niet blijven steken in fascinerende natuurverschijnselen zoals het onweer met z'n spel van licht en geluid, want in wezen onweert hét niet maar Hij.

En zo zijn er talloze voorbeelden te geven die duidelijk maken: wie luistert naar wat God te zeggen heeft, laat z'n leefwereld niet opgaan in wat waarneembaar en/of meetbaar is maar erkent dat daarin God werkzaam is.

Samengevat: wil een predikant groeien in z'n door-het-geloof-bepaalde houding tegenover z'n werk, dan is het noodzakelijk betrokken op God te leven. Daarvoor is nodig dat hij door lezen, overwegen en bidden apart aandacht geeft aan de band met God en dat hij in z'n contact met mensen, dingen en verschijnselen verder kijkt dan z'n zintuigen reiken.

9 De werkhouding van de predikant: een levenslang groeiproces

In de praktijk is de door mij en anderen bepleite werkhouding bij talloze predikanten bepaald niet (in alle opzichten) een feit. Daarom is het goed in dit slothoofdstuk apart aandacht te geven aan de problemen en mogelijkheden die bestaan bij het zich eigen maken van een goede werkhouding.

9.1 Geen automatisch verloopend proces

Een goede werkhouding moet gróeien. Maar elke predikant ondervindt het aan den lijve dat die groei geen automatisch verloopend proces is. Zowel op het psychische als op het geloofsmatige vlak zijn er hindernissen aan te wijzen.

a) Psychische hindernissen

Een goede werkhouding valt te omschrijven als: een door de bijbelse boodschap bepaalde opstelling tegenover z'n werk en dan ook tegenover de ander en God, welke opstelling het verstand, het gevoel, de wil en het gedrag omvat.

Deze omschrijving geeft aan dat de groei van een goede werkhouding een gecompliceerd traject omvat, met allerlei mogelijke blokkades en inconsequenties. Wat iemand als gelovige, over de inhoud van de Bijbel doordenkend, wéét, is daarmee nog niet in z'n persoonlijkheid geïntegreerd: er moet heel wat gebeuren voordat een bijbelse waarheid beslag heeft gelegd zowel op iemands verstand als ook op z'n gevoel, wil en gedrag. Bovendien, iemand kan op een bepaald punt een goede werkhouding hebben, terwijl hij op een vlakbij gelegen punt daar nog van verwijderd is.

Ik deel dus niet het optimisme van de aanhangers van de rationeel-emotieve therapie. Die gaan ervan uit dat ernstige emotionele problemen vooral veroorzaakt worden door niet-deugdelijk denken, irrationele overtuigingen; volgens hen is dan ook de beste therapie dit denken tegen te gaan en te vervangen door rationele, reële gedachten. Vandaar dat ook ter bestrijding van burn-out soms gewerkt wordt met cognitieve strategieën, vanuit de overweging dat burn-out deels in stand wordt gehouden door een bepaalde manier van denken over zichzelf en over het werk. Door cognitieve methoden vindt dan herstructurering en herbeoordeling plaats. Daardoor komen bepaalde opvattingen en gedachten in een reëler licht te staan en bewerken ze geen stress meer.

Natuurlijk heeft overtuigen zin, ook op godsdienstig gebied, want al te vaak zijn mensen verstrikt in onbijbelse ideeën over God, zichzelf, hun omgeving; in dat geval is het goed om destructieve overtuigingen van de gesprekspartner met argumenten te bestrijden. Toch is daarmee het probleem meestal niet afgedaan: wie eenzijdig de nadruk legt op het cognitieve, houdt onvoldoende rekening met wat in de mens meer is dan verstand. Maar juist in dat meerdere kunnen allerlei blokkerende invloeden werkzaam zijn, waardoor het telkens voorkomt dat theoretische kennis onverbonden naast de praxis blijft staan. Ik geloof er daarom niet aan dat er een rechtstreekse lijn loopt van het hoofd naar het hart en de handen. Naar mijn overtuiging is het een levenslange strijd (zie b) om wat cognitief voor je vaststaat ook aanwijsbaar te laten doorwerken op je voelen, willen en handelen.

Dat alles neemt niet weg dat het noodzakelijk is zich cognitief te bezinnen op de vraag: "Wat kunnen we van de Bijbel leren over de werkhouding van een predikant?" (vandaar II,1-8). Daarbij hoort het gebed of God door zijn Geest deze bezinning effect geeft op het geheel van ons mens-zijn. Want dat is het einddoel dat iemands theologische bagage het niveau van puur rationele kennis heeft verlaten en geïntegreerd is in z'n totale persoonlijkheid.

b) Geloofsmatige hindernissen

Behalve psychische zijn er ook geloofsmatige hindernissen. Leven als een echt kind van God komt een christen namelijk niet aanwaaien. Niet voor niets vergelijkt Paulus het christelijk leven met een wedstrijd. In het kader daarvan heeft hij het over: zichzelf harden en zich oefenen in zelfbeheersing (1 Kor.9:27). Elders typeert de apostel ons christelijk leven zelfs als een oorlog, waarom hij ons aanspoort ons te voorzien van "de wapens van God", onder andere door "het geloof als schild" en "Gods woord als zwaard" te dragen (Ef.6:13,16-17). Ongetwijfeld mee in aansluiting hieraan wordt in antwoord 127 van de Heidelbergse Catechismus er melding van gemaakt dat onze doodsvijanden - de duivel, de wereld en ons eigen vlees - ons onafgebroken aanvechten. We moeten het onder ogen zien: het kost strijd om christen te zijn. Het kost ook strijd om als predikant uit het geloof te leven. Op allerlei manieren kan de macht van de zonde het tegenwerken dat het evangelie effect heeft op iemands houding als predikant.

Zo kan hij door gebrek aan zelfrelativering zijn ideeën te veel laten gelden, zodat hij het kerkenraadsbeleid naar z'n hand probeert te zetten en grenzen van gemeenteleden overschrijdt. Ook het omgekeerde is mogelijk: dat hij er nalatig in is vanuit de Bijbel terecht te wijzen, omdat hij graag allemansvriend is en daarom geen zin heeft bij mensen tegen weerstanden op te boksen. Verder kan hij door complimenten zelfingenomen worden en in het geval van kritiek mismoedig of ook verongelijkt reageren.

In contact met vrouwelijke gemeenteleden kan hij soms vertrouwelijker worden dan functioneel is of zelfs ertoe overgaan dat contact te erotiseren.

En zo kan er, in aansluiting aan het diagnose-deel van II,1-8, nog meer genoemd worden.

Van buitenaf en/of binnenuit komt er dus een scala van verleidingen op een predikant af, die hem ertoe kunnen brengen dat hij afbreuk doet aan z'n taak om zich door Gods Woord te laten leiden. Dit alles geeft aan dat we telkens vechten moeten om trouw te blijven aan wat God van ons als christen en als predikant vraagt. In ons leven is dan ook altijd de strijd van "vlees (aardse begeerte) en Geest" gaande. De gevechtlijn daarbij ligt niet buiten ons, maar snijdt dwars door ons hart heen. Dit strijden van ons geeft meteen aan dat we aangevochten mensen zijn. Dat toont meteen onze verbondenheid met Christus, die bij uitstek aangevochten is. Christus navolgen betekent gaan in zijn voetspoor.

Hier komt nog wat bij: volgens Gods belofte is aangevochten worden heilzaam voor ons. Snoeien bevordert nu eenmaal het dragen van vrucht. Niet onze jarenlange ambtservaring maakt ons tot vakbekwaam predikant, maar God vormt ons ertoe, door pijn en afbraak heen. Essentieel is ten slotte nog dat de aanvechting een predikant met beide benen op de grond houdt, want de aanvechting brengt aan het licht dat ook hij dagelijks vergeving nodig heeft. De zin van de aanvechting is dan ook: God sloopt onze zelfgenoegzaamheid met als doel dat wij genoeg leren hebben aan Hem-alleen. Deze scholing is zwaar, maar even onmisbaar als vruchtbaar. Zo leert de mens zichzelf klein en Gods genade groot te achten.

9.2 Hulp bij het groeien in de werkhouding

In 9.1 is naar voren gekomen dat door allerlei hindernissen een goede werkhouding niet zo maar een feit is. Tegelijk is waar dat die onmisbaar is voor het welzijn van de predikant zelf en zo ook voor het welzijn van de gemeente. Daarom moeten kerken er alles aan gelegen zijn de groei van zo'n werkhouding te bevorderen. Er zijn twee momenten waarop de kerken hulp kunnen bieden: tijdens de opleiding van de predikant en tijdens z'n werk.

a) Tijdens de opleiding

Dreigt de stress iemand de baas te worden, dan heeft zo iemand onvermijdelijk de neiging (mee) de ander de zwartepiet in handen te spelen. Daarom worden door predikanten soms harde noten gekraakt over de door hen gevolgde opleiding. De waarde van deze uitlatingen is betrekkelijk. Allereerst spreken ze over hún opleiding, dat is goed beschouwd de opleiding van 5-40 jaar geleden. Bovendien, hoe perfect een opleiding ook is, nooit kan de praktijkschok helemaal voorkomen worden. Zelfs een stage geeft nooit meer dan een indruk van de praktijk: een student die een beperkt aantal uren onder verantwoordelijkheid van z'n begeleider werkzaamheden verricht in een gemeente, verkeert in een totaal andere situatie dan de predikant die op eigen verantwoordelijkheid 40-50 uren per week bezig is. Ik geloof er daarom niet aan dat een opleiding iemand afdoende voor z'n functie kan opleiden. Terecht wordt tegenwoordig gezegd dat een student niet meer dan startbekwaamheid wordt bijgebracht. Dat betekent tweërlei: de praktijk zelf kan als leermeester niet gemist worden; ook is tijdens de hele ambtsperiode bijscholing (door lectuur en/of cursussen) onmisbaar.

Wat wil ik hiermee zeggen? Vooral dit: predikanten die hun onlust over de door hen ervaren stress (mee) richten op hun vroegere opleiding, doen er goed aan eerst eens kritisch te kijken naar zichzelf: in hoeverre hebben zij in de loop van de jaren te veel geteerd op hun vroegere opleiding en zich te weinig permanent laten vormen door de praktijk en door verdere studie?

Maar afgezien van dit alles, natuurlijk dienen kerken via hun opleiding aanstaande predikanten maximaal en dan ook praktijkgericht te scholen. Nu kan rustig worden gezegd dat uitgerekend theologische opleidingen nooit geïsoleerd van de pastorale praktijk hebben geopereerd. Alleen al de doelstelling heeft dat verhinderd: "opleiden tot de dienst van het Woord". Daar komt nog bij dat de docenten aan zulke opleidingen vaak/meestal ex-predikant zijn. Maar terecht krijgt de pastorale praktijk de laatste decennia ook apart aandacht.

Het is vast overbodig om dit te zeggen, maar als tijdens de opleiding de pastorale praktijk aan de orde komt moet niet alleen naar de pastorant gekeken worden: wat hij/zij in zijn/haar situatie nodig heeft en hoe hij/zij benaderd moet worden. Evengoed de pastor zelf zoals hij dient te fungeren moet systematische aandacht krijgen. Gelukkig is deze aandacht de laatste decennia vanzelfsprekend, voor zover mij bekend. Het is immers noodzakelijk dat predikanten al tijdens hun opleiding de eerste stappen zetten naar een goede werkhouding. Dit betekent een pleidooi voor het theologische vak dat Duitse theologen vanouds hebben aangeduid als "Pastoraltheologie". In de loop van de tijd is hieraan een verschillende invulling gegeven, met - voor zover ik kan overzien - als gemeenschappelijk kenmerk: hulp aan de predikant bij z'n taak, met aandacht voor het ambt en de persoon. Wat mij betreft kan dit vak daarom ook, veel beperkter omschreven worden als "bezinning op het pastoraat aan de predikanten", waarbij dan de thema's horen die in deze studie aan de orde zijn gekomen. Praktisch-theologische docenten doen er naar mijn oordeel goed aan deze bezinning grondige aandacht te geven, want hiermee wordt de aanstaande predikanten en gemeenten een grote dienst bewezen.

Hiernaast is het tijdens de opleiding gewenst aparte aandacht te geven aan de persoon van de student. Hierbij zijn twee figuren van belang: de mentor en de supervisor. Voor zover mij bekend wordt in de verschillende opleidingen al gebruik gemaakt van deze twee figuren. De mentor is doorgaans een docent, die als begeleider aan een student wordt toegewezen. De taak van zo'n mentor kan bescheiden zijn: informeren, stimuleren en adviseren; ten behoeve daarvan dient hij met een zekere regelmaat een gesprek te voeren met z'n pupil, zodat hij op de hoogte blijft van diens wel en wee, niet alleen op het vlak van diens studie maar evengoed van diens persoon. Om de basiskwaliteit van dit mentoraat te waarborgen dient er een instructie voor de mentor te zijn, die beide partijen duidelijkheid geeft over wat ze van elkaar kunnen verwachten.

De supervisor heeft naar mijn oordeel pas een zinvolle plaats tijdens de stageperiode. Met deze functionaris bedoel ik een speciaal geschoold iemand, die een stagiair ermee helpt om vruchtbaar op z'n stage-ervaringen te reflecteren en om die ervaringen te integreren in de theorie van de opleiding. Daarbij horen, als het even kan, zaken aan de orde te komen zoals timemanagement, het stellen van prioriteiten, het ontwikkelen van realistische verwachtingen e.d. Is de mentor een soort - wijze, oudere - vriend, de supervisor beoogt persoonlijke veranderingen ten behoeve van een integratie van zelfkennis, relevante theorie, feitelijke kennis en functionele vaardigheden met het oog op de praktijk. In supervisie gaat het er dus om dat allerlei inzichten over pastor-zijn en de daadwerkelijke ervaringen van de supervisant tot één geheel worden, tot een kennend kunnen en een kunnend kennen.

b) Tijdens het werk

Lang was het zo dat predikanten in het geval van vragen en moeiten niet terecht konden bij een officiële instantie anders dan hun kerkenraad. Vaak vloeiende daar geen bloed uit: al doende kan een predikant veel leren. Verder is er altijd wel een hulpvaardige collega te vinden, terwijl her en der ook deskundige hulp is in te huren. Vaak ging het fout, mee doordat de hulp niet of te laat wordt ingeroepen. Het gevolg hiervan was dat predikanten nog al eens in een onoplosbaar conflict met hun kerkenraad terechtkwamen, overspannen raakten of zelfs stoppen moesten. Daarom is het maar goed dat in de meeste kerkgemeenschappen de hulpverlening aan predikanten niet meer overgelaten is aan het toevallige particuliere initiatief. Terecht bestaat de overtuiging dat verantwoord "personeelsbeleid" inzake predikanten om een officiële begeleidingsinstantie vraagt. In verschillende kerkgemeenschappen is daar al sprake van. Daarbij is meestal sprake van drie vormen van begeleiding:

Allereerst is het in veel kerken gebruikelijk dat een predikant na z'n inwerkperiode een paar maanden verplichte werkbegeleiding ontvangt. Die werkbegeleiding wordt verricht door een ervaren collega uit de buurt. De organisatie ervan berust bij een coördinator. Die zoekt de werkbegeleider aan, instrueert en begeleidt hem, zodat de continuïteit en kwaliteit van het instituut werkbegeleiding gewaarborgd wordt. In deze werkbegeleiding gaat het om beoefenen van collegialiteit: een wat meer ervaren collega nodigt een beginnende collega uit om systematisch kritisch te reflecteren op het eigen functioneren, met de bedoeling dat dit kritisch reflecteren ook na de werkbegeleiding zelfstandig wordt voortgezet. De beginnende predikant dient zichzelf vragen te stellen als: "Hoe ga ik goed om met m'n eigen grenzen en mogelijkheden? Blijf ik trouw aan datgene waar het ten diepste om gaat in m'n werk?"

Daarnaast bestaat de mogelijkheid voor predikanten dat ze op eigen initiatief of geadviseerd/opgedragen door hun kerkenraad supervisie aanvragen op een in de eigen kerkgemeenschap bekend adres. Al is het soms enkel gradueel, er is verschil tussen werkbegeleiding en supervisie. Al beogen beide het optimaliseren van het functioneren van de predikant, in de werkbegeleiding gaat het om de breedte van het werk, om de rol van de predikant, terwijl in de supervisie de nadruk meer valt op de diepte, op de persoon van de predikant. Supervisie dient eraan mee te helpen dat gewerkt wordt aan een grotere stress-resistentie en een betere stress-hantering alsook aan een grotere communicatieve vaardigheid, aan timemanagement en aan wat de desbetreffende predikant maar inbrengt.

Algemeen aanvaard is ten slotte het fenomeen van de functionerings- en beoordelingsgesprekken. Het voert te ver hier dieper op in te gaan, maar zoveel kan duidelijk zijn: als dergelijke gesprekken geregeld en verantwoord plaatsvinden kunnen problemen bij de persoon van de predikant, in zijn functioneren en in de relatie tussen predikant en kerkenraad op tijd worden gesignaleerd en kan er passende actie worden ondernomen.

Op één belangrijk punt wil ik hier nog wijzen. Volgens mijn ervaring is zelfreflectie nog al eens slecht ontwikkeld bij predikanten, waardoor ze een blinde vlek hebben voor negatieve kanten van zichzelf. Dit probleem kan worden versterkt doordat ook kerkelijke leiders de neiging hebben zoveel mogelijk ja-knikkers om zich heen te verzamelen. Daarom is het te hopen dat een predikant thuis en op de kerkenraad mensen om zich heen heeft die de moed én wijsheid hebben hem zonodig op minpunten van hem aan te spreken. In dat opzicht zijn de leden van de functionerings- en beoordelingscommissie van groot belang. Uitgerekend zij moeten de schaduwkant van hun predikant op tijd signaleren en hem tegengas geven.

Compleetheidshalve vermeld ik nog twee zaken, die alleen indirect dienstbaar zijn aan de goede werkhouding van predikanten: het ambtsprofiel en de nascholing.

Allereerst is het belangrijk dat de kerkgemeenschap waarbinnen een predikant fungeert duidelijkheid schept over het ambtsprofiel van predikanten, zodat er voor alle partijen duidelijkheid bestaat over elkaars taken en verantwoordelijkheden, dus wat de betrokkenen over en weer van elkaar mogen verwachten. Voor zover mij bekend is op dit gebied in verschillende kerkgemeenschappen al het een en ander ontwikkeld.

Een goede zaak is ook dat de meeste kerkgemeenschappen de mogelijkheid hebben gecreëerd dat dienstdoende predikanten geregeld nascholing ontvangen, waarbij ze oude kennis kunnen oprispen en over nieuwe ontwikkelingen geïnformeerd worden.

Het zou mooi zijn als al deze instrumenten optimaal benut worden om predikanten ermee te helpen dat ze groeien in een werkhouding die dienstbaar is aan hun welzijn en aan de opbouw van "hun" gemeente. Dat alles tot lof van Christus, het Hoofd van de kerk.